

GYÓRI LÁSZLÓ

MB
199.084

A
k é s e i
ÉDEN

Első verseskönyvem 1968-ban jelent meg
Ez a vers eladó címmel,
amely a következőkkel folytatódott:

Tekintet (1980),

Lapuskúzás (1984),

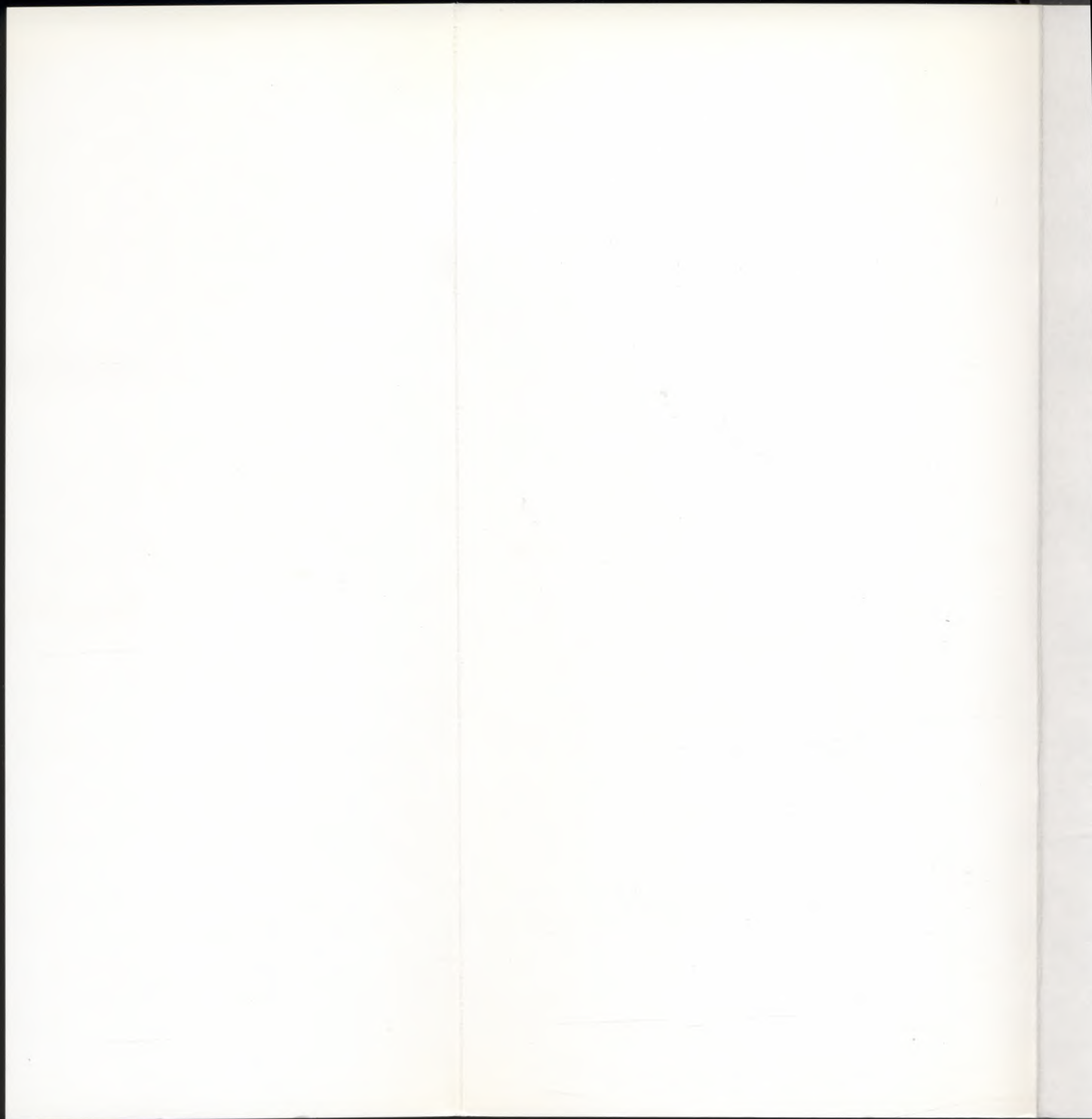
Skandalum (1995),

Kutyafoci (gyerekversek, 1996),

Bizonyos értelemben
(válogatott és új versek, 2002).

Szerepeltem az *Elérhetetlen föld* című
1969-es antológiában.

1992-ben József Attila-díjat kaptam.

GYŐRI LÁSZLÓ

A
k é s e i

É D E N

GYŐRI LÁSZLÓ

A
k é s e i

É D E N

noran

A kötet megjelenését a
Magyar Könyv Alapítvány,

MAGYAR KÖNYV ALAPÍTVÁNY

valamint
Orosháza Város Önkormányzata
támogatta

A borító Tornyai János: *Alföldi tanya* (1910-es évek)
című képe részletének felhasználásával készült

A szerző fotóját Peti Péter készítette

UB 199.084

2005

© Győri László, 2005
© Noran-Kiadó Kft., 2005

A helyszín

Orosházi vagyok, a szüleim is odavalók, s nemcsak ők, a szüleik szülei meg a szüleik szülei-nek a szülei sem úgy származtak oda, hanem ők maguk voltak Orosháza mind a két ágon. A város, amely 1945-ben kapta ezt a rangot, a török időkben elnéptelenedett, 1744-ben telepítette be újra Harruckern Ferenc báró, a linzi pék fia, akinek az apja eme gúnynevet onnan szerezte, hogy linzi volt ugyan, de természetesen, nem pék, hanem Savoyai Jenő élelmezési igazgatója. Elég az hozzá, hogy ez a Harruckern hatalmas birtokot nyert cibakjai ellenértékéül Békés megyében, csak éppen nem volt, aki megművelje. Hogy a valószínűleg Győr, Sopron meg Vas megyéből Zombára vetődött evangélikus gyülekezet miként hallotta meg hírét a szabad prédának, Isten tudja. Zomba Tolna megyében van, Orosháza jó messzire esik tőle. A zombai földesúr addig zaklatta őket vallásuk miatt, hogy odébbálltak. De előtte egy küldöttség kocsizott át a szokatlanul sima, idegen Alföldre, hogy kitapogassa, jó helyet lelnek-e végre szegény fejüknek. Egyik

bizalmi emberüket, ahogy a krónika följegyezte, Stephanus Győrinek hívták. A gyülekezet döntött. Elindultak, s 1744. április 24-én letáboroztak, s ezzel meg is alapították a mai Orosházát. Ritka, hogy egy hely fundamentumának a letételét ennyire napra pontosan tudjuk. Orosháza mindenesetre ilyen. Ez olyan, mint ami a földrajzi felfedezésekkel történt: ezen és ezen a napon láttuk meg, írták a hajóskapitányok, ezt meg ezt a szigetet, s ezt meg ezt a nevet adtuk neki ezért meg ezért. Orosháza behajózóinak már nem kellett kitalálniuk valamilyen nevet: Orosházát már évszázadok óta annak hívták, csak éppen újra föl kellett emelni a tenger alól, amely maga alá temette egykor. A város nem a fölfedezések, a vallásüldözés teremtménye. A dunántúli evangélikusok könnyű szívvel váltak alföldiekké, nem a tájhoz, Lutherükhöz ragaszkodtak. Orosháza ma is az egyik legnagyobb evangélikus sziget.

Ezt a történetet sok érdekes apró részlettel minden orosházi ismeri, legalábbis az én időmben, az ötvenes évek végéig – amíg nem volt se olaj-, se gázkitermelés, se üveggyár, amely idegeneket vitt oda – mindenki ismerte. Azóta lehet, hogy Orosháza is urbanizálódott, s másképp, kevésbé működik, más rugóra jár az emlékezet. Akkoriban még egy odavaló gyerek nagyon büszke volt a falujára, Orosházát különleges helynek képzelte, sőt azt képzelte,

más is azt képzei róla, hogy egyedülálló sziget a tengeren. Le is nézett minden Békés megyeit, semmibe vette, levegőnek tekintette főleg Csabát, hiába volt az a megyeszékhely. Orosháza egyébként is a déli szegélyen van, tanyavilágának jó része, a vásárhelyi pusztá, amelyet az orosháziak birtokoltak, nem is Békés, hanem Csongrád megyéhez, Hódmezővásárhelyhez tartozott. Békésben éltek, s Vásárhelynek adóztak, Vásárhelyre jártak hivatalba. Csabának eb ura fakó. Messzebb volt tőlük, mint Szeged, mint Budapest. Két világ. S ebben annak semmi szerepe, hogy szlovák. Tótkomlós szintén az, még jobban is, de Komlós azért Orosháza. S ha már itt tartunk: mint minden súlyosabb hely, Orosháza sem csak Orosházát, hanem a környék pusztáit, falvait is jelenti: Szentetornyát, Pusztaföldvárt, Kardoskutát, Monort, Kiscsákót, Nagycsákót stb., ahonnan piacozni, vásárolni, ügyeket intézni, táncolni, diszkózni, középiskolába járnak. Ez a szimbiózis mindenütt megvan. Egyetlen gazdasági, művelődési közösség a központ meg a peremvidék, a mag meg a héj. Nem nagy megállapítás, csak azért teszem, hogy már előzetesen fölmentsem magam az alól, hogy miért nem ragaszkodom egyes-egyedül Orosháza közigazgatási határaihoz. Például az én családom ugyan orosházi, de nekünk is meg majd minden rokonunknak a hét kilométerre délre,

Komlós felé eső Kardoskúton volt a földje, tanya; egyszerre voltunk ide- s odavalók. S föltétlen orosháziak.

Ugyanakkor nem járta az orosházozás. Tisztában voltak vele, hogy artikulált történelmük van, de az csak a maga helyén érdekes, az a mindennapjaikat a legkevésbé sem alakítja. Békéscsaba is van, Orosháza is él, mindenki a maga portáján. Én nem szólok bele, mit teszel, te se szólj bele az én dolgaimba. Nem orosházoztak tehát, éltek a maguk gazdasági életét. Nem voltak konzervatívok, nem voltak liberálisok, nem ideologizáltak meg semmit, csak dolgoztak, művelték a földet, méghozzá igen jól; a gimnáziumban úgy tanultam, hogy az a vidék a termékeny, dúsgazdag békés-csanádi löszháton fekszik; ami csak azért volt kár, mert a magas aranykorona-érték miatt könnyen kúlnak nyilvánították azt a gazdát, aki húsz-harminc-negyven holdat összeszedett. Parasztfalu volt, a legtöbb gyerek bizonyítványában az állt, hogy apja *földműves*, anyja *htb*. Zombáról szabad árendásokként érkeztek, onnan jutottak paraszti vagy béresi, cselédi sorsba. Ugyanis természetesen itt sem volt idilli a világ, nem mindenkinek mértek egyformán. Van egy fénykép az Orosházához tartozó Rákóczi-telepről: egy földbe vájt kunyhót ábrázol, amelyben emberek élnek a XX. század harmincas éveiben. Lehet, hogy csak egyetlen ilyen, szín-

te Árpád-kori kunyhó volt Rákóczi-telepen, de a fénykép minden bizonnyal hamisítatlan, nem lehet kidobni a szemétre, efféle világ is volt Orosházán, szegény, elégedetlen. Ráragasztották: Viharsarok. Ami azonban hajánál fogva előrángatott, mesterséges, idegen név. Azelőtt erre csak Békés megye, Csongrád megye, Csanád megye volt, a vihart sohasem használta senki, annál többet sulykolták 1945-től negyvenöt éven át. Az úgynevezett Viharsarok bizonyára az agrárszocialista mozgalom egyik fészke volt, az viszont, ahogyan folyton-folyvást, unos-untalan szajkózták, hamar elidegenített tőle. Orosháza történelmének ez a része nem, csak a eleje tetszett, főleg azzal, hogy egyik ősöm is a teremtők (a patriarchák) közé tartozott. Vásárhelyen más világ járta, nem politizáltak még a gimnázium nevével is, Bethlen Gábornak hívták, a diáklap címe *Zódbarack* volt, Orosházán viszont, ahol a diáklap a kemény *Táncsics Útján* címet viselte, a Táncsics Mihály Gimnáziumba jártam, amely csak azért volt az, mert a habókos, nagy öreg 1869-től három éven át a falu képviselője volt. Ki tudja, minek mondták: naiv marxistának, naiv szocialistának, de mindenképpen haladó hagyománynak. És csak az volt a haladó tradíció, amely közel állt a marxizmushoz, vagy maga volt a marxizmus. A dunántúli, a zombai, az evangélikus, a vallási hagyomány ebből a

szempontból értékelhetetlen volt, a hivatalosság nem tagadta ugyan, de nem is melengette. Az egyházközség annál inkább. A hívek el-elmentek Zombára, azt mondják, van is talán valami emléktábla az orosháziakról, pedig a tolnai falucska se nem katolikus, se nem magyar, állítólag svábok lakják, ha ki nem telepítették őket a második világháború után. Én sohase jártam Zombán, egyszer azért csak el kellene mennem, de ha elmegyek, nem a Viharsarokból utazom oda, hanem Orosházáról. Orosháza nekem nem Viharsarok. A helyiek sem azért szokták még ma is föl-fölemlegetni, mert agrárszocialisták, hanem merthogy legalább ezzel kihúzzák magukat a névtelenségből; ma már tökéletesen semleges előttük ez a fogalom, nincs mögötte semmi ideológiai tartalom.

A Győriek, a Győri Daniak nem földbe vájtt kunyhóban éltek, a hajdani árendások társadalmi rangjuk szerint középparasztok voltak. Az öregek bent a faluban, a fiatalok kint a tanyán, a kardoskúti határban, amely – mint már írtam – Hódmezővásárhely nyuladéka volt. Vásárhely Debrecennel, Kecskeméttel, Szegeddel majdnem egyformán a legnagyobb határral bírt az egész országban. Ameddig a szem ellát, csak pusztaság, pusztaság, kukoricások, búzaföldek, répatáblák, szikesek és tanyák, tanyák, ahogy megyünk kifelé, egyre kevesebb, és ahogy nekivágunk a XXI. század-

nak, azzal is egyre híjasabban tűnnek elő – még a hatvanas években elvitte őket a termelőszövetkezetek árvize. A szövetkezeti világ előtt számtalan dűlőre oszlott a határ, s nagyjából úgy minden ötszáz méterre egymástól egy-egy tanyának a teteje sötétedett ki az akácok, a gyümölcsfák mögül, aszerint ennyi vagy annyi méterre, hogy mekkora volt a birtok. Nincs mit nézni rajta. De azért „nézd csak, milyen gyönyörű!” – szoktam kimutatni az ablakon. Persze, a kötekedés alján egy korty igazság is lo csog: szeretném meg-megállítani az autót, s bele-belesimulni a szikbe. Amikor gimnazista voltam, biciklivel nekivágtam a határnak, arra, ahol már alaposan fölhígult a szik miatt, s csak egy-két tanya lógott a látkép alján. A mi földünk, a Fehér Dávid-féle tanya, édesanyám öröksége Kardoskúton abban a dűlőben feküdt, amelynek a peremén a Fehér-tó is van. Akkor még nem volt természetvédelmi terület, ahová engedély nélkül be se tehetjük a lábunkat, mert a télire délnek vonuló darvak egyik legnagyobb közép-európai pihenőhelye, ezrével lepik el a szikes, emiatt Fehér-tavat, s kevés szebb kép akad, mint a súlyosan felröppenő, egymásba gabalyodó, újra lenyugvó töméntelen madár. Akkor még sokszor odakerékpároztam, s hosszan-hosszan begyalogoltam a sivár tófenékre. A terjedelmes parton nyaranként bárányparéj, sóvirág, vörösnadrág (egy

csenkeszféle fű) szikkadozott. Csak gyalogoltam, gyalogoltam egyre beljebb, talpammal össze-összesöpörtem a sziksót, amit vastagon izzadott ki a föld, aztán újra szétsöpörtem, s el-elámuldoztam, hogy lehet itt élni, alig vékonyodik föl a kukorica, egy-két akácfa tengődik csak, a tanya áttetszik a levegőn, nem úgy, mint egy rendes helyen lévő, amely zöldbe szokott bújni. Visszafelé már kínozott az út, de azért újra meg újra elzarándokoltam. A lusta, végtelen unalom újra meg újra elgyönyörködtetett.

A kövér kukoricásokat nem szerettem, a búzát sem, a kendert, a cirkot, a répát, a napraforgót sem, tehát mindazt, aminek örül a paraszt. Ugyanis azok csak arra jók, hogy meg kelljen őket kapálni, le kelljen őket vágni, le kelljen őket aratni, föl kelljen őket szedni, mit-mit a sajátsága szerint. Hogy abból élünk, más, attól még nem kell szeretnem. Aki tizenkét évesen a legzordabb, leggonoszabb időkben egy mindentől távol eső földön aratott olyan búzát, ahol vastagabban dől az aszat, mint a gabona, s az aszat pihéje folyton az orrába, a szájába röpül, odatapad, hiába köpködi, az tudja csak, mennyire lehet az aratást nem szeretni.

Már apám se biztos, hogy imádta: sakkozott, színdarabot rendezett, amikor pedig elkopott a szárnya, postagalambot röptetett, egyszóval

elindult kifelé a földből, a mezei munkából. Én meg az érettségi után kirohantam, otthagytam őket egyedül. Most már sokadmagukkal kint vannak a temetőben, én meg jószerével már csak virágot vinni járok vissza. A lebontott, az átrombolt helyszínt, amit utoljára hívtam saját nevén, ezután nem hívom sehogy; más lesz a város, mások lesznek a gyerekkor nevei.

Fölszólítanak

– Lassan megöregszünk, én is, de te is. Mielőtt mindennek vége, írd meg a gyerekkorodat legalább. Azt a világot ma már alig-alig ismeri valaki, ha te nem teszed meg, örökre elsüllyed, nem tud róla senki – mondta egyszer csak egy régi jó barátom. Mint néhány héttel később megvallotta, ugyanezzel biztatta Ölvédi Boldizsárt is, közös barátunkat, aki sok-sok versében megírta már falusi, paraszti gyerekkorát, viszont az elbeszélés, a próza mégiscsak más lenne: teljesebb, tárgyyszerűbb, objektívabb, tehát haladéktalanul fogjon hozzá, nehogy örökre elvessen. Ölvédi Boldizsár ellenben azt állította barátunk felől, hogy „írja az emlékiratait”, sőt mi több, háromnegyed részével már készen is van. Így, ezzel a szóval emlegette a művet: „*emlékiratok*”! Nem önéletrajz, egyenesen *emlékiratok*! Amikor efelől érdeklődtem fent említett barátunktól, a nagy biztatótól, aki köztudomásúlag igen lassan, nehézkesen, nagy kínnal forgatja a tollat, hétszer meggondolja, mielőtt egy szó, egy szórend, egy mondat mellett állást foglal, s mivel ez a tulajdonsága szin-

te legendás, röstelkedett is: nem emlékirat az, csak némi följegyzésdarabok egyvelege. Az *unokáinak*. Fent említett barátunkról tudnunk szükséges, hogy először is: falusi fiú, sok-sok archaikus emlékkal, amelyet az évek során véglegesre csiszolt, másodszor pedig ő maga ugyan semmi néven nevezendő szépirodalmi műfajba nem ártotta bele magát, viszont a maga idejében, a hatvanas években, a legnevezetesebb irodalmi folyóirat, a *Szélkiáltó* szerkesztőségében dolgozott, amíg össze nem rúgta a patkót a főszerkesztővel, s utána is ilyen vagy olyan formában mindig az irodalom közelében tevékenykedett, például hosszabb ideig irodalmi rovatot redigált, s éppen olyan lelkesedéssel beszélt rá mindenkit, ahogyan most teszi: írd meg, írd meg, csak te tudod, nagyon jó, folytasd, várom a jövő héten! Nem vesztette el hajdani lelkületét, s most, hogy kilépett a robot világából, s nyugdíjba vonult, első meglepetésében, hogy itt áll úgy, hogy kézzel végzendő munkája ugyan bőven akad, bevásárolnia, főznie kell, kertet ásnia, szőlőt gondoznia, kosarat fonnia, járni a hozzá való vesszőért az erdőt, amely bolyongás közepette a hegyoldal összes pereszkéjét, szegfűgombáját, rókagombáját is össze kell gyűjtenie, igaz, de minden szellemi tevékenység kicsúszott a lába alól, egyszer csak arra döbbsent: – Úristen, oda az életem, hol a gyerekkorom, hova lett a hajdani

rét, legalább azzal tisztelegjek előttük, hogy előhívom a fényképeiket. És úgy is tesz. Hogy az unokáinak? Nem pusztá érv? Nem olyan, mint amikor én a papírsárkányaimhoz vásárolok valamit? Az unokámnak – mondom a boltosnak, vagyis lódítok. Hogy merném elárulni, hogy a sárkányokat saját magamnak készítem? Hogy merné ő is elárulni, hogy igazából saját magának idézi föl az emlékeit? Fölért a dombtetőre, nyugodt, csöndes szellők járnak, nincs már hova kapaszkodnia tovább, úgy tesz, mint millió meg millió másik ember: visszanez.

Valamivel világéletében mindig biztatott valakit, nem csodálkoznék, ha egész sor ismerősömről kiderülne, őket is nógatja, s mi megtisztelve érezzük magunkat, hogy milyen kivételes lények vagyunk, ha olyan sajátos, regényes helyszínről érkezünk a világnak, amit föltétlenül meg kell örökítenünk. Nem csodálkoznék, ha ez a sok ismerős egytől egyig megszédülne attól a perspektívától, hogy emlékművet állíthatna valaminek, ami ugyan egyáltalán nem méltó rá, de barátunk képzeletében azzá emelkedik. Hogy egy pillanatra engem is megigézett? Nem tagadom.

Egyszer már megéltem hasonlót. 1989-ben, a nagy változások esztendejében egy bulvárlap átmeneti munkatársaként szülővárosom egyetlen szállodájában a régi rendszer ellenzékének frissiben nevezetessé váló írójával beszélget-

tem, aki miután lediktálta az interjú szövegét, a terefere végén, amelyben szemérmetlenül, bizalmasan összehordtam mindent, azt kérdezte tőlem, ha már ilyen érdekes világból, ilyen érdekes családból származom, ugyan miért nem járom végig újra az életem. Érdekes világ? Szöveget ütött a fejembe, s azóta is újra meg újra belém ötlött: mi lenne, ha? Mi lenne, ha egyszer nem is az irodalom kedvéért, hanem csak úgy, a végkifejletet illetően felelőtlenül, de verítékezve, mint egy napszámos, belevágnék, s előszedném összes memóriám.

Ültem a számítógép előtt, kora délután volt, kissé már elfáradtam. Elpilledve ültem, háttal az ablaknak, nem tudtam, esik-e az eső, hullik-e a hó, süt-e a nap, nem érzékeltem semmit, csak bámultam a monitorra. Nézttem, nézttem, s úgy döntöttem, új fájlt nyitok. Lassan, kínlódva beütögettem egy-két mondatot, de már tudtam: nem adom olcsón, egyelőre mindent megteszek, hogy utánajárjak annak a világnak, amelyet a nagy biztató számon kér rajtam. Ha reccse-ropogva is, de megkísérlem. Elindítom az egyenest, hátha metsszük egymást.

Rokonok

Nem csak a fejedelmeknek, a királyoknak, a császároknak vannak hozzátartozóik, annyira, hogy tele van velük Európa, háborút is csak egymás ellen viselnek, lásd például az első nagyot, amelyben unokatestvér unokatestvérnek üzent hadat, szorongatta egymás torkát, de annyira, hogy még az olimpia is hamvába holt, pedig tudvalevő, mármint Čapektől tudvalevő: mérgében dob legnagyobbat a cseh, akkora világcsúcsok kerekedtek volna minden számban a doberdói, a verduni, a przemysli nyári olimpián, hogy ahhoz képest a trianoni szármalmas erőpróba volt. Amint a *Rokonok* írója egyebet illetően megjegyezte, *jól rendelték azt az istenek*, az alattvalókat is rokonok fonják be körs-körül.

Az eszkimó nem tud betelni a hóval, neki nem fehérben, hanem halkfehérben, jégfehérben, felhőfehérben, lángfehérben, százféle fehérben árad el a hó. A magyar szókinsz a rokonságban leli a kedvét: *ipam, napam, menyem, vőm, süvem, nászom, rérem*, hát még, amit időközben elfelejtettünk! A rangok pontos rendje

a talpaló gyalogostól egészen a vezérlő fejedelemig. A menyem, a vőm, ez a kettő még egész eleven, a többi már halovány. Gyerekkoromból egyetlenegy rokonságot jelölő avatag szót ismerek teljes bizonyossággal, az ángyit, az ángyikát. A tárgyilagosság kedvéért: már nekem is különlegességül ragadt meg az emlékezetemben. Szegény szó! Ha nem volna az *áángyod térde kalácsa*, ez az ártatlan is békén elülne a többi közt, így viszont röhejes, rokolyás némbér. Ki az ángy? Apád vagy anyád testvérének a felesége. Egy nem vér szerinti rokon, a sógor bácsi női változata, a sógor néni. Volt egy-két ángy a családban, ám hogy már akkor is meny nyire visszaszorult a használata, jellemző, hogy csupán egyetlenegy hús-vér ángyot ismertem, egyetlen asszonyt, akit így szólítottak. Én nem hívtam ángyikámnak, mert nem a mi rokonságunkhoz tartozott, nekem egyszerűen néni volt. A nő nem olyan fontos, mint a férfi. Az ángy nem olyan érdekes, mint a sógor. Hogy ki a sógor? A rér. Az ángy férfi változata. De ezen túl az minden, aprólékosan, töviről hegyire meg nem határozható, velünk rokonságban lévő férfi. Apám legalábbis ekként értelmezte: aki akvarellben, pamacsosan, halvány foltokban rokon, egytől egyig sógor. A Margalits Ede-féle könyvben föl is van jegyezve egy szólás, hogy aki magyar sógorságban van valakivel, az távoli rokonságban áll vele. Apám a

Margalits Ede-könyvet nem olvasta, Margalits Ede nem ismerte apámat, mégis egyet mondanak. Biztosan rokonok, a száluk vége egy szegre van felakasztva.

A magyar sógorságból néha leckeórát kaptam.

Hébe-hóba hármásban ballagtunk valahová, apám, anyám meg én, lovas kocsival, végig a végtelen, álmos, egyforma dűlőutakon. A kerék gázolta a vastag, puha port, elfulladt benne a zörgés. Apám hallgatott, hallgatott, aztán elkezdett játszani. Engem ugyan nem tanított meg a sakkra, nem is ült le velem soha, tudta, hogy ellestem, ismerem a lépéseket, de azt is, hogy vak vagyok ehhez a szövevényhez, mégis engem szemelt ki ezeken a hosszú utakon arra, hogy ünnepélyesen újra végigjátssza a partijait. Természetesen azokat, amiket megnyert, még hozzá olyan elegánsan, hogy szépségdíjat kaphatott volna értük. D4, huszár f6, c4, e6, huszár c3, d5, futó g5, futó e7, e3, rövid sánc, huszár f3 és így tovább mezőről mezőre, kommentárokkal. Lépett, válaszoltam, beáldoztam, lecseréltem. A királyszárnyon. Figyeld meg a végét: bástya e1, három felkiáltójelet érdemel, váratlan, gyönyörű. Bástya üt d7-re, veszett fejsze nyele, teljesen mindegy; bástya üt e6-ra, két felkiáltójel!! Bástya d1, sakk. Átmenetileg. Szakértő füllel hallgattam, megfeszített erővel, kézzel-lábbal, megmacskásodott aggyal pró-

báltam magam elé képzelni a táblát, a bábokat, az állást, időnként szinte láttam is a szereplőket, de hamarosan újra meg újra elhomályosodott minden, úgy botladoztam a fekete-fehér kockákon, mint egy vesztes, rongyos hadvezér, a bábok azonban kérlelhetetlenül léptek, léptek, gázoltak előre, oldalt, hátra s megint vissza, amíg az ellenséges király végzetesen kelepcébe nem került. Bátya e1, sakk! Feladta. Anyámmal együtt megkönnyebbültünk: – Hál’ istennek föladta! Már azt hittük, nem adja föl... Ugyanis – mondta édesapám – e ütne d5-re, huszár ütne d4-re, futó ütne d4-re, ugyancsak futó ütne d4-re, vezér ütne d4-re, vezér ütne c2-re, amivel gyalogot nyerek. A legszebb játszám, pompás befejezés!

Eközben olykor-olykor meglegyintette a két lovacskát, Darut, a félvakot meg Manyit, a csiklandós kancát, s időnként kinyújtotta az ostort: – Itt lakik, ebben a tanyában a Göllönt sógor. Ennek a lánya ment férjhez Tóth András bátyám húgának a fiához, a Palihoz. – Milyen Palihoz? – kérdezte anyám. – Mondom, a Tóth András bátyám húgának a fiához! – Újra kinyújtotta a kezét, az ostornyél beállt egy facsoportba bújó tanya irányában, de most nem balra, hanem jobbra: – Itt meg a Takács sógor lakik. A Kis Takács. – Miféle Kis Takács sógor? – kérdezte anyám. – Akinek a felesége az a Bánki Horváth lány, akinek az apja az a Bán-

ki Horváth, akinek a feleségének a testvére...
– mondta apám, a káptalan. – Az a Kis Takács sógor, aki a Csillagban ült öt évet, aztán megbolondult. – Sógor! Persze! – mondta anyám.
– Neked mindenki sógor! Nem nagyon láttam a bajban, hogy olyan nagyon azok lennének. – Eh! – csattant föl apám, és öklével belevágott a levegőbe. – Akkor is sógor! Mindegy az, a vér nem válik vízzé.

Apámat Győri Pálnak hívták, anyámat pedig Győri Dani Juliannának. Aki rokona volt apámnak, az a hetedik határból anyámnak is. Ugyebár a város életre hívói között a Győriek is ott voltak, azért rokon egy messzi, mély gyökéren apám is, anyám is. Terjedtek, akkor még legalább tíz gyereket szültek az asszonyok, s már annyi Győri nyüzsgött, hogy muszáj volt őket megkülönböztetni, így lett az egyik ág Győri Dani. Tele volt tehát Győriekkel nőve a falu, de a többi névvel is ugyanaz volt: ha volt egy, annak hovatovább annyi hordozója volt, a hordozóknak annyi ága-boga, hogy ugyan egy törzsbe csomósodtak bele, viszont különféle ragadványnevekkel illették őket, amelyek egy idő után meg is hivatalosodtak. A törzsek szövevényei egymásba hajoltak, az egész várost egy nagy mangroveerdő borította be, képtelenség lett volna szétszálazni őket. Apám joggal mutogatott a dülőkön jobbra-balra, azok a tanyák igenis az egyetlen ro-

konság egy-egy elágazását rejtegették, s mindenki számon is tartotta atyjafiait. Apám az apját, már jóval születésem előtt eltávozó, első világháborús, féllábú rokkant nagyapámat *kedves atyámnak* emlegette (anyját meg *kedves szülémnek*). Nem én találom ki, ha azt írom tehát, hogy „*mindenki számon tartotta atyjafiait*”, nem írom túl, egy nem is olyan régen még eleven szóhasználatot idézek föl. Az atyák fiainak miért volt jó számon tartaniuk egymást? Miért volt jó apámnak seregszemlét tartania a tanyákon? Hogy vagyunk? Hogy együtt vagyunk? Hogy egymásnak vethetjük a hátunkat, hogyha hideg van, hogyha vagdal a szél? Ezért a tudatért? Kinek volt igaza: apámnak, aki mindenütt sógort látott, vagy anyámnak, aki legyintett rá? A Biblia, a Genézis tartja számon így az őseket, ahogy apám a rokonait. Kellett valakinek írnia a Bibliát, s ő nem hátrált meg a feladat elől. A sok láthatatlan sógor a por fölött repült, ángyikák szálltak utánuk, anyám egy tésztaszűrővel merte ki őket a levegőből. A por a kerekek alatt két oldalra fodrosodott, aztán újra elsimult. Egy esőszem ütötte át, még egy, a lyukacsos, a himlőhelyes dűlön egy átlátszó kocsi ázott a nyári zivatarban.

Az utolsó mondat

Apám kívül élt, anyám elzárva, betapasztva, belül. Apám eljárt, anyám soha. Apám besakkozott három vármegyét, anyám rétest nyújtott, szertartásosan körbejárva, a szétnyitott asztalon, öt lépés ezen az oldalon, öt lépés azon, egy hosszú utcára való, végig a konyhában. Apám vasárnap a sakkórát csattogtatta, írta a játszma krónikáját, anyám a sparhelt ajtaját csattogtatta ki-be. Apám a búzát kaszálta el, anyám a csirke nyakáról tépte le a tollat, s vont el rajta végig a kést. Apám asztagot rakott, hatalmas munka, gyönyörű, anyám utolsót metélt az összesodort tésztán, s szétzilálta az öttojásos cérnaszálakat. Apámnak kedvtelése voltak: a sakk, a foci, az újságolvasás, a rejtvényfejtés, a postagalamb, anyámnak legfőbb kedve. Szerette a szép ruhát, szeretett eljárni a fodrászhoz daueroltatni, ennél többet nemigen szeretett.

Ők is annyira különböztek egymástól, mint általában a házastársak. – Azért vettem el anyádat, mert kis orra van – mondta apám. – Azért, hogy a gyerekeimnek ne legyen akko-

ra, mint az enyém. Mind a kettőnknek nagy orra nőtt, emiatt kár volt nekik összeházasodni. Veszekedtek, többet a kelletténél, de sohasem jutott eszükbe, hogy elváljanak. Került rá példa a családban, igaz se volt. Érzelmi okok miatt nem szokás elszaladni, egyáltalán nem létezik olyan ok, amely felboríthatná a rendet. Apám nem ivott, nem dohányzott, csak tette a szépet. Tette is, nemcsak tettette. Rendes ember volt, anyám is rendes asszony. Miért ütöttek el egymástól mégis?

Apámnak a nagyobbik fiú jutott, anyámnak én. Ha már nem született lánya, engem fogott be a konyhán. Mákot törtem, meggyet magoztam, krumplit pucoltam, borsót tisztítottam, zöldbabot vagdaltam (egy körmöt az egyik végén, egy körmöt a másikon, csokorba fogva szép, egyforma darabokra), terítőt horgoltam a székre, mosogattam, ruhát teregettem, tyúkok elé magot hintettem, véres darát adtam a csibéknek, sóskát válogattam ki a vegyes vetésből a lucerna közül.

Bátyám ötvenhat decemberében kereket oldott, egyedül maradtam fiú. Meg kellett osztozniuk rajtam. Apám néha úgy elragadott, hogy anyámnak alig maradt már belőlem. Apám elfoglalt odakint, mert mindig odakint folyt a munka, ami benti, kényelmes, szóra sem érdemes. Egy kifordult rugójú díványt újravarni? Csuhéjból papucsot teremteni? Hát munka az?

Apám iránt nem érzek lelkiismeret-furda-
lást, anyám iránt igen: finomságát nem viszo-
noztam eléggé. Apámról sokat beszélek, anyá-
mat árnyékban hagyom. Nem lenne szabad,
mert a Győriek erősek, a Győri Daniakat vi-
szont veri a sors. Így mondta egyik arról az ág-
ról való unokatestvérem: – Vigyázz, a Győri
Daniakkal mindig a rák végez. – Komolyan
vette, ötvenegy évesen meghalt szegény.
Anyámról is kiderítette a bonckés: méhrákja
volt, bár embólia a halál közvetlen oka. Azóta
óvatosan lépkedek a betegségek között. A má-
sik felemmel mi végez?

Rakodtak, anyám rakta a szárat odakint a
tanyán a kocsira. Apám adogatta a kévét,
anyám egymásra fektette őket, egyre maga-
sabbra emelkedett az építmény, már majdnem
készen voltak, amikor a két ló megrántotta a
kocsit, s anyám a földre zuhant. Még befejez-
ték a rakodást, még behajtottak a városba,
csak azután mentek orvoshoz. Eltört a csukló-
ja, attól fogva, ha egy kicsit is megerőltette,
azon a helyen mindjárt felpuffedt a keze. Töb-
bet nem ágyazta meg kukoricaszárral a kocsit,
a csuklóját úgy féltette, mint egy kisbabát.

Valamiért haza kellett mennie, sietett volna
az állomásra, elhúzódott a munka. – Anyuka,
majd én motorral beviszem – mondtam neki, s
már be is rúgtam az ócska lemezvillás Csepelt.
Odaült mögém, de mindjárt éreztem, hogy baj

lesz. A motor megingott, hiába fogtam egyre keményebben, a kormány jobbra-balra szitált, az első kerék fölemelkedett egy kicsit, félrebillent, s a földre zuhantunk. Apám rohant, csóválta a fejét, ami azt fejezte ki: megmondtam előre! Anyám halálra váltan állt föl, de csak a térdét fájlalta. Azon az átkozott motoron minden baj nélkül vittem már boldog-boldogtalan, egyedül anyámat nem tudtam elröpíteni. Sántikálva indult az állomásra, még el is érte a vonatot.

Anyák napja volt, oxigénpalackból lélegzett. Odafektettem a csokrot a fehér kórházi ágyra. – Miért hoztad? – úgy sejtettem, azt kérdezi, mert már csak sejteni lehetett, mit beszél. – Anyák napja van – válaszoltam. – Nem is tudtam – lehelte, mintha utoljára még fontos lenne tudnia, hogy éppen ma anyák napja van. Reggel táviratot kaptunk. Ismét eltértek egymástól: apám egy év múlva halt meg. Amikor elindult a mentő, azt mondta: – Itt a vég! – Örökre apámé az utolsó mondat?

A három Császár

Hárman voltak. Néhány éve meghalt a legutolsó is. Nincs már Lócon Császár. Három Császár, három férfi. Ridegen, kajlán, odakint a tanyán. Az öregnek valamikor lehetett felesége, kellett lennie, mert volt két fia, de azt az asszonyt már nem ismerte senki. Nagyon nagy baj történhetett, ha egy olyan világban, amely csak az esküvőt ismeri, elváltak egymástól. A feleségnek attól kezdve még a nevét is kitörölte az emlékezet. Már csak egy-két ember tudta, minek hívták, de lassan-lassan ők is elfelejtették. Akkor se történt volna semmi, ha megőrzik, mindegy volt, így vagy úgy esik. A válás oka meg végleg visszahúzódott. Nagymamám az öreg Császár testvére volt, neki tudnia kellett, miért mentek széjjel, ám hiába kérdeztem, elhajolt előle valami aprósággal, még csak nem is kelt ki ellene: *az a gonosz, az a némbor!*, ami még rosszabb, mintha leszedte volna a keresztvizet róla. Átadta az enyészetnek, amelyből nincs már feltámadás.

A három Császár: a két Mihály meg János a templomon túl azon az oldalon a harmadik

dülőben élt, három odaaszott, világtól elrugaskodott, kemény remete. Az öreg Mihály, hogy túladtak az asszonnyal egymáson, aztán, ahogy Toldi Miklósnak, nővel sose esett dolga, ő sem járkált szoknya után, az ő ingét megtalálta senki asszony annyira szennyesnek, hogy áztatóvizébe hajítsa. A két fiú vette a példát, inkább maguk főztek, mostak, mintsem valami idegen avatkozzon a dolgaikba. Amit aztán annyira vittek, hogy nemcsak saját földjük, saját tehenük, saját birkájuk volt, ami a világ legtermészetesebb dolga, ha már parasztnak születtek, nemcsak efféléik, hanem volt még saját kovácműhelyük is, a lovat ők patkolták, az ekét, a vetőgépet ők hozták rendbe, ők javították meg; ha elkezdett a falu kendert termesztetni, fölalták a kendervágó gépet, ha a falu ciroktermelésbe fogott, kitalálták a cirokmaleverő hengert, dughagymához a dughagymakivető ekét, ha a bográcsba nem lehetett a birkát levágni, kitalálták hozzá a fekete kost, ami körbejárt a pusztán mint áldozati bárány. De sok ürühúst ettek azokban az esztendőkből!

Azt az ürühúst azonban meg is kellett sütni. Egyáltalán sütni-főzni kellett, ha nem is volt asszony a tanyán. Az egyik héten az egyik, a másik héten a másik, a harmadikon a harmadik rakta meg a tüzet a konyhában, sorban főztek, sorba járt a fakanál, mint éjszaka a kutya-

ugatás. Amelyiknek nagyobb *ándungja* (kedve) volt hozzá, az jobbat főzött, amelyiknek kevesebb, azét is szótlanul megették, akkora békében éltek. Azon a tanyán lárma ugyan el nem hangzott, nemcsak hogy meztelen csonton veszekedtek volna, koncon sem ugrottak össze. Igaz, a konchoz konc is kellett volna, konc pedig nemigen került. Régi magyar mondaná rá: nemigen *kapódzott*. A se nem szegény, se nem gazdag tényszerűen él, szikáran, kiegyengetett lélekkel, mint a krumplipüré, nem esik benne hanyatt az ember. Azon a tanyán a pulyka volt a leglármasabb teremtmény, nem *ortályozott*, nem hangoskodott senki; nem volt hejehuja, de nem volt hajcihő sem.

Arra a tanyára öröm volt kijárni. Öröm volt kérni tőlük bármit. Úgy szakadtak el tőle súlytalanul és szabadon, mintha nem is lenne az övék: eddig mi őriztük, eztán őrizze más!

A gyerekek tízéves koruk táján elevenekkel akarják magukat körülvenni, a tárgyak, a játékhalmik után, főleg ha nincsenek Pál utcai fiúk vagy Timur és csapata, állatokból alakítanak maguk köré bandát. Nem voltam én magamnak való, az utca minden kölyke, a Melis, a Pálfai, a Pavuk, valamennyien a barátaim voltak, együtt fociztunk késő estig, együtt élveztük a *stukkülve* nevű játékot, az országosdit („*Hol van az a híres-nevezetes, bablevesbe belemártott, onnan is kirántott – – – Hollandia!*”), de ve-

lük csak a játékokat éltem végig, nem voltak rejtélyes, magasabb rendű, örök céljaink, amelyekre a Hajnal utca föl is esküdne életre-halálra, hogyha úgy hozza a sors. Megszerveztem tehát *palástomban*, konspiratív a VITE nevű egyesületet, ami belőlem, egy több nap munkájával gondosan megfaragott, ráspollyal, smirglivel, üvegdarab élével finomra csiszolt fatörből, valamint egy bádogból (pléhből) kivágott mennykőből állt, és amely a Villám Titkos Egyesületet rejtette, nem volt szabad elárulnom, nem is járt el a szám, ha most ki nem ásom, örökre a történelem alján enné az idő. Ennek a szörnyűségesen titkos társaságnak székhelye, irodája is volt. A disznóólban! A titkos kést, a titkos jelvényt a disznóól mélyén rejtettem el a tetőcserép alatt. A kés idővel a tűzre került, a jelvény meg a sárba, az egyik összetörve, a másik összegyűrve – én épen, égési sebek nélkül éltem túl a nagy halált, és elindultam Lócra, a lóci tanyavilágba, hogy állatokkal, mégpedig galambokkal lépjek most már nem sub rosa szövetségre, hanem nyíltra, mert egy titkos egyesületet el lehet dugni a világ elől, galambokat azonban elég nehéz lenne. Úgy indultam estefelé, hogy későbbre, szürkületre érjek ki hozzájuk. János, a legfiatalabb Császár hozta a létrát, mászott fel az eresz alá, ahol a galamboknak vájt odúk álltak sorban. A sötétben fogta, amit ért: vöröset, kéket, tar-

kát. Fogta, ha nem csaptak ki már akkor, amikor megérezték a veszedelmet. Az eresz alatt végighullámozott a ribillió, a fiókák még csendesebben ültek az odúk mélyén, a nagyok vastag szárnycsapásokkal dörrentek kifelé, s János bátyámat homlokon verték, úgy kalimpálózott, mintha szúnyogokat kergetne az éjszakában. A foglyok egy zsákban merültek el számlálatlanul, egy ideig vergődtek, aztán megadták magukat a sorsnak. – Na, elég lesz? – Elég! – A fél zsák vadócot, mint egy fél zsák élő krumplit, az ajtó mellé raktuk; a macskák kerülgetni kezdték őket, bele-belekaptak a batyu oldalába, a galambok meg odabent nagy-nagy halálfélelmet éreztek. János bátyám bele-rúgott a macskákba, karikában röpültek a porba, nyávogva elsompolyogtak, mi pedig a konyhában körbeültük az asztalt. A sarokban állt, s nem szék, hanem lóca környékezte. A közepére odaraktak egy nagy tál, egy nagy cseréptál gyönyörű, fehér aludttejet. Bal kezünkben emberes karéj kenyér, jobbunkban kanál, nem fakanál, nem vagyunk a középkorban. Merítünk, nyelünk, merítünk, nyelünk. A fehér aludttejre leszáll az első légy, aztán a második, a harmadik, szállnak, nyüzsögnek, sisteregnek, belefulladás az első, a második, a harmadik, mi pedig megyünk a kanállal az erdőben, kerülgetjük a fákat, belemerítjük találmomra a tálba, de zümmög a kanál, ejnye. Né-

zem a három férfit, a három Császárt, kilesni, ők hogy kelnek át ezen a bukkánón. Kanál-hegyre veszik a legyet, hátracsapják a vállukon át, mintha a világ legtermészetesebb, királyi udvarba illő dolga volna, s ennek a szertartásnak a kíséretében a cseréptál fenekére jutunk, ahol már nincs több élet.

Tudode

Egy állatbarát sajnálattal állapította meg, hogy a falusiaknak egyelőre bestiális eszméik vannak az állatokról, egyelőre még mindig ott tartanak, hogy egyszerűen állatoknak, a természet részeinek tekintik őket; ha egy kutya felfordul, nem azt mondják, *meghalt*, hanem hogy *megdőgölt*. Van ennél szomorúbb?

Akkor még nem voltak állatbarát-egyesületek, legföljebb egy-két állatkedvelő, az állatokat csak felhasználtuk, kihasználtuk, természetes szeretet fűzött bennünket hozzájuk, esetleg még meg is sirattuk őket, de nem zokogtunk utánuk, mint egy elmeháborodott. A régi helyébe másikat szereztünk, s kész.

Az ötvenes évek elején többféle állattípus volt: amit (*amit!* Nem *akit*, ahogy a mai állatbarátok elképzelik!), tehát nyomatékosan: *amit* lehetett és amit nem lehetett levágni. A disznót, a birkát, a borjút, a tehenet, a szarvasmarhát nem, a csirkét, a galambot, a kecskét igen. Bizonyos embereket orosz módra kuláknak hívtak. A kulákoknak több földjük volt, mint a nem kulákoknak, a többletet elvették, kicsal-

ták tőlük, hogy mindenkinek egyformán kevés legyen, s ha már kellően kevés volt, s belőle megélni már végképp lehetetlen, földjéről elűzték, esetleg felakasztották, börtönbe vágták őket, ha szerencsájük volt, mehettek világgá. De hogy megtudják, mi az a világgá menetel, előbb deportáltakat, kihurcoltakat küldtek a nyakukra. Addig azonban még sok mindent át kellett élniük. Nem vághatták le az állataikat úgy, ahogy akarták, tehát – ha előbb még nem hajtották el tőlük az adó fejében – megszabadultak tőlük.

Citrom, a magyar tarka, minden reggel fejbólogatva a csordába vegyült, amelyet egy félkarú ember hajtott ki a legelőre. Stílszerűen, vagy nem éppen stílszerűen egy szarvkürt lógott a nyakában, maradék kezével pedig egy karikás ostor nyelét szorongatta. Ritkán kellett a sudarat kieresztenie, a tehenek nem jámborran, oktalanul, hanem saját akaratukból tudatosan haladtak egyetlen sűrű tömeget alkotva a városszél, a legelő felé. A csorda, mint egy mágnes, magához kapta a kapun kiforduló Böskéket, Pirókokat, Citromokat, s estig már nem is engedte el őket. Még annyira kevés autó járt az utcákon, hogy annak a kevésnek meg kellett hajolnia a csorda akarata előtt, várnia türelmesen, mire kitisztul az utca. Egyik sem dudált, illetve egyik sem túlkölt. Az indexek begubózva, szárnyukat összecsuk-

va pihentek. Ma a teljes bizalom jegyében egyes-egyedül a kigyulladó sárga fény jelzi, merre fog a jármű kanyarodni, akkor még agályoskodó elmével nemcsak a fényre bízták a figyelmeztetést, egy kis szárnyat, egy kis lécet, indexet is használtak, amely vagy a jobb, vagy a bal oldalon kicsapódott az ablak előtt, úgy, hogy a fénnel egy időben – nyomatékul – ez a hirtelen mozdulat is beleugrott a szembe. Ebben a tökéletes világban a csorda még jó néhány utcán át vonult, mire a szabadba, a legelőre ért. Este nehézkesen, lomhán tették meg ugyanazt az utat visszafelé. Az én dolgom volt a Citromnak kinyitni a kaput. Ha elkés-tem vele, elbődült, s türelmesen álldogált, míg oda nem értém. Anyám megfejte. A friss, meleg tejet akkor még szerettem. Azt viszont nem, ha a szőre a számba akadt, márpedig olykor-olykor előfordult. Hogy mi történt hirtelen a csordával, a Citrommal, nem nagyon tudom. Eltűnt mind a kettő, a legelőt szé kifűborította be, s a törvény nevében a mi padlásunkon is térdig ért a száradó virág. Kamillailatban úszott a ház.

Kiürült a tehén-, a lóistálló, a disznóól is. Mi állat maradt? Tyúkok, kacsák, galambok, a baromfik s egy macska. Egy csizmaszárban kihérélt fekete kandúr. Valaha régen – azokban az időkben, amikor még tanyánk is volt – egy kuvasz képviselte a kutyatársadalmat, azzal,

hogya a tanya odalett, elvitte a tsz, a kuvasznak is nyoma veszett. S lett idő, amikor már az aprólék, a baromfi is kiszállt az udvarból, földjét egy nyár alatt fölverte a gaz, állt magasan és szomorúan gázoltunk benne a kert felé.

Apám is messze tűnt egy időre, anyámmal, nagyanyámmal magunkra maradtunk. Nagyanyám ugyan további unokákat is nevelt melletttem, tanyasi lányának a gyerekeit, de hát a férfi csak hiányzott.

S a liszt, a tej, a cukor! Mindet jegyre adták. A kenyérért sokszor engem küldtek el. Ötösével eresztettek be a paradicsomba, addig mindenki tülekedett, féltékenyen nyomta egymást, úgy dagadt, hullámozott ide-oda a tömeg, mint a nyers kenyér. Közben tanultam a magyar nyelvet, a méreg, a harag, a gyűlölet szavait, a szentségelés, az istenkáromlás, a szitkozódás teringettéit, lóizéit, még az asszonyok is vasvillát köpködtek. Akkor indult el az ország a nyilvános káromkodás felé. Így tanul a gyerek.

Tejre más úton-módon tettünk szert. Ravaszul. Kijátszottuk a hivatalt. Mohamed, elvetted a tehenet? Mohamed, nem adsz nekem tehejet? Jegyre adsz csak tehejet? Túljárok az eszeden! Azzal se szó, se beszéd, vásároltunk egy hófehér kecskét, egy Micit, ami egész állatsereglet helyett betöltötte a házat a pincétől a padlásig, azaz a pokoltól a mennyországig. A trágyadomb levében mekegett, aztán villant

egyed, s máris a szintetőre koppant. Mind a négy patáját egy kis kör belsejébe vonta úgy, hogy egyik se lógjon ki belőle: ez volt a tetőspicc. Járt négy lábon (nem nagy csoda), járt két lábon az eperfa alatt a levelekért (nem nagy csoda), táncolt egy lábon (nem nagy csoda), s tejet adott minden este (nagy csoda). Minden zöldet felfalt, elherseggett, a fáink felkopaszodtak, a bokraink megritkultak, szétszaggatta, elgyalázta őket, nem maradt más hátra: kikötni a fűre a ház elé. Az egész utca Micitől tündökölt.

A tehen után először egy kicsit emberevő volt, eleinte a kecsketej is egzotikus világból érkezett, azonban mindenhez hozzá lehet szokni: a szegényemberséghez, a kecsketejhez is. Aztán soha többé nem volt még olyan vidám, kedves állatunk. Tavasszal, amikor az egész család, apám (aki közben hazatért a bányából), anyám, nagyanyám, mind a városon kívül, a földön dolgoztak, este rám várt az a móka, hogy – tetszik, nem tetszik – megfejjem őt. A kecskét nem úgy, mint a tehenet, nem oldalról, hátulról kell fejni. Kis darab, sportra termelt állat, folyton izeg-mozog, jár a keze-lába, minden előjel nélkül akkorát rúg, hogy repül kezedből a fazék. S minden előjel nélkül a tejbe potyogtat, ha nem vigyázol. Amint az természetesen velem is megesett. Nemcsak tejhez, húshoz is juttatott bennünket, a kecske tudniil-

lik a vágható állatfajtához tartozott. A rántott gidahúsnál nincs finomabb. S a tej is egyre jobb lett, lassan már a tehéntejre húztuk el a szánkat. Sok-sok esztendeig éltünk együtt vele az állattalan időkben, sőt még azon túl is. Aztán a kecskeségből egyszer mégiscsak kikoptunk.

Volt még egy állatfajta a háznál: a körbejáró, a vándor. Ennek a fajtának két teremtménye fordult elő nálunk: egy ló meg egy kutya. A lovakról mint a parasztember társáról eddig egy szó sem esett, a ló olyan természetes volt, amilyen természetes a kertben a sárgarépa. Apám negyvenöt után terménykereskedéssel foglalkozott Lócon, a szomszéd faluban, ahol a tanyánk állt, ahol a földjeink is voltak, viszonylag módos ember volt, s még módosabb is lehetett volna, ha véget nem vetnek a szép szabad életnek. Módos volt, hogyné tartott volna lovat. A szép szabad élet vége azonban nemcsak a Citrom végét hozta, azt is, hogy egyetlen ló maradt csupán, egy háborút járt, kiéremesült kincstári herélt, azaz – apám lószótára szerint – egy paripa, tomporán a katonaság belesütött bélyegével, a Kedves. Az oroszok hagyták nálunk, cserébe egy telivéréért. Már nem az a tüzes, rakoncátlan remonda volt, öregecske veterán, de még sokáig öregedte körbe a rokonságot. Apám földjei javát felajánlotta szívből az államnak, maga pedig bányásznak állt be fél tucat városabelijével a messzi Nagybátonyban. Ked-

ves apám nővéréhez került egy cinkusi tanyára. Ha a családban valakinek lóra volt szüksége, csak elballagott hozzá, s vitte kocsistul egy hétre, kettőre. Nagy kort ért meg, talán utoljára, a vágóhíd előtt, még a termelőszövetkezetet is megcsodálta, s szemében a tsz bűvöletével rogyott át a túlvilágra.

A kutya szintén hívatlanul került oda hozzánk. Apám egyetlen állatot kedvelt, a postagalambot – hogy egy rusnya ebet hozzon a házhoz a saját jószántából, ahhoz nem is tudom, milyen törvénytelenységnek kellett volna bekövetkeznie. Az a kutya is hívatlan jószág volt, nem is a miénk: cserepára. Úgy találta valamelyik rokonunk az árvát, s azt kérdezte tőle: tudod-e a neved, s mivel csak nyüszítéssel válaszolt, ráragadt a Tudode. Tudode, a korcs, felnőtt, s kiderült róla, mekkora Kincs, micso-da kotorékeb. Isten csapása a görény, a patkány, s Tudode elől egyik se menekülhetett. Ha a rokonságban, az ismeretségben valahol befészkelte magát a görény, már indult is felhajtani, most éppen merre kotorékol a Tudode. A görény elhagyott, gondozatlan gally-csomókba, kukoricaszár-kazlakban, öreg deszka-, léckupacokban üt tanyát. Ketten-hárman álltak neki, s Tudode már ekkor tudta, mi fog következni: izgatottan, hevesen csapkodta ide-oda a farkát, már szagolt, már kapart, pedig még messzire volt a kazal szíve. A kazal egyre

soványodott, s hirtelen megmozdult a kupac: kiugrott a görény, visított a kutyaszájban, Tudode jobbra-balra suhogtatta, verte a földhöz. Lassan elcsendesedett, kinyúlt, s Tudode a lábuk elé helyezte. – Jól van, kiskutyám! Ügyes kutya! – dicsérték meg érte mindig ugyanazokkal a szavakkal. Ha a patkány vagy a görény egy ólba vette be magát, súlyosabb munka várt mindenkire. Embernek, ebnek is ásnia kellett. Tudode addig-addig szórta kifelé fáradhatatlanul a földet, prüszkölte a port, amíg a féregcsalád odúját el nem érte. Akkor aztán ásóra, kapára, vasvillára! A kutya tépte, az ember ütötte, verte, szúrta, szabdalta őket: – Kellott a tyúkhús? Nesze! Nesze! – Mindig ugyanazokkal a szavakkal.

Tudode másnap már ismét útra kelt. A mi házunknál kipusztultak a kártevők, így aztán a közös kutyát el is felejtettük, nem volt rá szükségünk többé. S hírt sem hallottunk felőle. Évek múlva egy kóbor ebet pillantottam meg az út szélén: Tudode volt, vagy a kísértete. Megálltam, szóltam neki, hívogattam, meg se mozdult rá, csak nézett, nézett, végül elfordította a fejét. Mégsem az – készültem fölszállni, de a lelkiismeret nem engedte. Itt hagyjam az országútra vetve? Nem hagyhatom annyi hűségese év után. A földre döntöttem a kerékpárt s elindultam felé. Gyanakodva rám emelte a fejét, hátrált, eliramodott, elnyelte az út menti

gaz. A sorsára hagytam. De hát mit csináltam volna vele? Vigyem haza, ahonnan velem együtt kihajítják? Ide kutya?! Még csak az kéne! A vég várt volna rá, a sintér, így pedig még elélt egy ideig a természet kegyelemkenyerén.

A végrehajtó

Abban az időben az adó azzal a csodálatos tulajdonsággal bírt, hogy minél többet törlesztettünk belőle, annál jobban hízott. Minden mértéket elveszített; polgári írók regényeiben fejüket fogták volna tőle a gabonakereskedők, akik pedig hozzászoktak percentekhez, váltókhöz, csődökhöz, mindenféle pénzügyi machinációkhoz, az akkori adónak a folyton fölfelé húzó pályáját azonban észvesztve bámulták volna, miközben kicsiny, száraz kezükkel pakombartjukat sodorgatták volna a tájképes szobában. Hát még azok a parasztok milyen észvesztve meredtek rá az adóhivatal legfrissebb értesítésére, amely szerint az elmúlt héten beszolgáltatott összeg nemhogy apasztotta volna, ellenkezőleg, megdagasztotta a vele szemben fennálló tartozást. Eleinte észvesztve, később elhűlve, megkövülve, még később egykedvűleg, a végén már úgy, mint aki a tőkére fekteti a fejszét, tenyerét a szeme elé, egymás mellé húzza, s nézi, nem véres-e már kora reggel. Akinek a könyvecskéjén egy nagy „K” zöldellt, az még rosszabbra számíthatott, annak

aztán végleg elszabadult a pokol. Maiaknak írom: „K”: kulák. Kulák: illegitim egyén, akit akár az utcán bárki *sejhajon* rúghat, akinél fegyvert lehet találni a kútban, és akit emiatt a Csillagba lehet néhány évre vágni, annyira, amennyire nekünk tetszik. Akiről kövér disznót lehet festeni, a képet ki lehet rakni a szégyentáblára, címet lehet neki adni: *A sakkozó kulák*, s úgy lehet tenni, mintha semmiről nem tehetnénk, mintha minden szálat a párt gombolyítana, miközben mi is éppen úgy gombolyítjuk.

Az a kép a tanácsháza falán kedélyes csíny volt, egy rossz kisfiú rakoncátlankodott egy kicsit. A kedélytelen dolgok már előtte megkezdődtek, és tartottak egyfolytában. Apám bizonyos terménykereskedő volt, a Buddenbrookok régi, bár kissé lemosolygott ismerőse, a Futura nevű cég bizományosa a háború idején s a háború után, amíg a cég egyáltalán létezhetett; értenie kellett az üzlethez, a számokhoz, az egyenlegekhez, a könyvvitelhez, a percentekhez, az adóhivatal kivetése bakfitty volt neki, egyszerű dolog: negyedévenként ennyit fizetek, s ha leróttam a tartozásomat, felsóhajthatok. Csakhogy mégsem bakfitty! Az ügy nem volt lineáris, kilengett, cikcakkba ment át, a hozzáértés mit sem használt. Megugrott az adótétel, megérkezett az értesítés: május 12-én, délelőtt tíz órakor vendég érkezik látogatóba. A végrehajtó, ahogy ígérte, be is tartotta

a szavát, megérkezett a falu széléről egy hórihorgas, görnyedt hátú, különlegesen nagy orrú nő személyében. Egyenesen a fürdőszobába kért útbaigazítást, ahol is a kádat megsemlélte, fölbecsülte, s már írta is össze. Hozzátett még egy bútort, a két egyforma diófaszekrény közül az egyiket, hogy megszabadítson bennünket a ruhaakasztás gondjaitól. Egyelőre ennyit hajtott végre. Amikor a cédulát kitöltötte, kiderült, hogy nem végrehajtott, hanem transzferált.

Ennek a nagy orrú, kócos nőnek éveken át kedvenc szórakozása volt nálunk transzferálni. Térült-fordult, újra meg újra transzferált, újra meg újra bezörgött egy fogat, egy másik szerencsétlené, s vitte a kádat, a szekrényt, a tüköröt sorban. Mielőtt végleg kiürítette volna a házat, apám a maradék bútorok közül a szemrevalóbbakat elbújtatta Bözsikénél. Aminek az volt a következménye, hogy időnként meg kellett őket néznie Bözsikénél. Jöhetett már a nagy orrú nő transzferálni! Akkor meg azt kérdezte: – Hol van a padlásajtó? – Ahol nincs, ott Isten sem talál! – mutatta meg az ajtót nagyanyám. – De én igen! – röffent rá a nagy orrú nő, és feldübögött a tető alá. De bizony, ahogy a mese mondja, de bizony! De bizony üres kézzel kotródott lefelé. Nemsokára újra kísérletezett. Ha egy hónapra elmaradt, már sopánkodtunk: csak nem beteg, szegény? Akkor meg

az agitátorok kopogtattak, fizessünk elő a Szabad Népre, a párt lapjára. – Hol kell aláírni? – készségeskedtünk, s már kalligrafáltuk is alá a papírt. Anyám havonta egyszer az MNDSZ-nek, a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének a székházába zarándokolt velem tréfás jeleneteken derülni, amelyekben ügyeskedni próbáltak, de mindig rajtavesztettek a kulákok. Nagyokat kacagtunk rajtuk, csak úgy potyogott a könnyünk. De jól adták! A körzeti rendőr sem tartóztatta meg magát mitőlünk. – Hova tették a húst? Hova tették a disznót? Mikor vágták le? Éjszaka? Feketén? – Tessék, nézzen körül mindenütt! – előzékenykedtünk vele. Mindent feldúlt, sokat tanultunk tőle, leleményesebb volt, mint amilyenek mi lettünk volna. – Nem mondtam semmit, de megsúgom, a fiákeresnek nem fért a fejébe, mitől lett üres a kutrica. Azzal az emberrel jó lesz vigyázni!

Apám nem számolgatta már, mennyi adó van még előre-hátra, vonatra ült, egy északi bányában állt be a tárnák alá. Hamarosan feltűnt a megyei sakkbajnokság résztvevői között. Ha otthon megtudták volna, azt sziszegték volna a foguk között: – A kulák már megint talpra ugrott! – Nem volt egyedül, némely városbeliek, akiknek szintén bűdös lett otthon a levegő, ugyancsak elszegődtek a föld mélyére. Egy egész osztályellenséges kompánia építette a szocializmust a messzi Alföldről arra, északon.

A nagy orrú nő már lankadtan, hitehagyottan lépkedett a padlásfeljáró üledékes deszkáin fölfelé. Elfáradt a hiábavaló harcban. Csak addig mászott, hogy a padlásra lásson. Egy fej emelkedett a padlástér szintje fölé, s jobbra-balra fordult. A kikopott, megrepedezett, elporosodott sárga föld üresen nyúlt végig a cseréphéj alatt. Egerek nyüzsögtek rajta keresztben-hosszában, görbe meg egyenes utakon, céltalanul, apatikusan, amikor már minden mindegy. A zajra meg sem rezzentek. Egy nagy, ötliteres uborkásüveg állt egérfogónak a porban, egy kis létraszerűséget támasztottunk neki. Már kiették belőle a diót, nem volt benne semmi, kivéve azt a négy-öt egeret, amely az alján futkározott kapkodó modorban, mintha valami égetné a talpát. Üres volt, de ki tudja, miért, apró futamokban igyekeztek fölfelé a lajtorján. Amelyik elérte az üveg száját, neki-gyürkőzött, úgy lógott rajta kívül-belül, mint a szárítókötélen átvetett zokni, aztán elveszítette az egyensúlyát, vagy maga vonta arrébb, és szürke csíkot húzva lefordult a mélybe. A végrehajtónő bágyadtan nézte, hogy telik meg velük a befőttesüveg, s körülnézett, miben lehetne kidunsztolni őket.

Tűzörség

Abban az évben, amikor megszülettem, akkora belvíz borította egyes helyeken a különben víztelen, habtalan, száraz várost, hogy a gyerekek mosóteknőkön csónakáztak az utcákon. Egyszer csak minden előjel nélkül kibukkant a földből, emiatt egy kicsit arrébb, de még nem túl messze, földvíznek is hívják, amely név nagyon eltalálja a belvíz természetét: kidugja a fejét, s eloszlik mindenfelé, terjed és vastagodik, gát nem használ ellene, hiszen alulról támad, ami védekezést ad, túlon túl kevés, látzat, semmi más, a földet nem lehet kátránypapírral szigetelni, holott éppen az kellene, a föld mélyét elzárni a föld tetejétől. Vagy nagyon mélyről, vagy nagyon messziről érkezik. Kóborol, tekereg, csavarog türelmesen. Fekhelyet keres, mint a hajléktalan, aztán a földön szélesen elterül. Egy-két hónap, ismét odébbáll. Ebből is látszik, milyen rejtelmes a föld szerkezete: ami eső beszivárog, az jár-kei a barlangjaiban, a zegzugokban, de nehogy azt higgyük, csak a tegnapi felhőszakadás, a tegnapelőtti, hanem a tíz évvel ezelőtti öreg eső is

csúszik-mászik odalent, idefönt. Lassan mosogatja a házak alját, nem egyből harapja ki, s nem egy esztendőben, de évtizedek alatt. Az ilyen lassú, ritka víztől járt város nem ismeri a harangszót, amely csak a folyópartra épültek előjoga árvizek idején.

Az ilyen városoknak is van azért saját veszedelme: a tűz. Ha már a folyamoktól messze estek, legalább a tűzben részesülhessenek. Ebben az időben, vagyis abban, amelyről beszélek, már alig-alig akadt nád- vagy zsúpfedeles ház; zsúpfedeles már egyáltalán nem, nádfedeles egy-kettő, már a falu szélére kellett zárandokolni nádszálért papírsárkányhoz, a Tóth-malom mellé, a Faust-féle malom melletti utca végében elterülő, tavat színlelő mocsárba, vagy a Cigánygödörbe, abból az egykét nádfedélből már hiába húztuk ki a szálakat, görbék is voltak, korhadtak is, megette őket az idő, legfeljebb verébfészket adtak, esti légpuskás portyázáskor ezeknek a házaknak az ereszei adták a legtöbb célpontot. A lángok ha bele is kaptak volna, a szomszéd háznál elfuladnak. Már nem volt nádfedél, amely továbbvigye őket, a tűz nem a városban, kinn a határban állt ugrásra készen. Mert állítólag ugrásra készen állt, vagy ha nem, állítólag akadtak olyanok, akik helyette álltak ugrásra készen. Felgyújtottak mindent, de mindent, amit csak bírtak. Azazhogy nem gyújtottak fel semmit,

de felgyújthattak volna, emiatt állították fel a tűzörséget. Mégpedig nagyon leleményesen éppen azokból, akik gyújtogattak volna.

Lehet, hogy nagyanyámat is a gyújtogatók listájára tették, mert egy szép augusztusi napon tűzörségbe idézte a tanács. Oda, abba a toronyba, mely alá minden vasárnap istentiszteletre járt, hogy ne csak lent a földön, az oltár előtt, hanem ez egyszer odafönt a magasban, a harangok mellett dicsérje az Urat. A templomot az evangélikus jobbagyok emeltették, a hitükért idevándorlók, nincs nála szebb a világon. Láttam, ahogy a világháborúban elhurcolt harang helyébe újat emelnek vastag kötelekkel; láttam a levegőben, most a helyén is látni fogom. Nagyanyám ünnepi feketét öltött, mint amikor istentiszteletre indult. Apránként lépdelt fölfelé, minden fordulóban megállt, hiába, elmúlt hatvanéves. Volt vagy százötvenöt centi, a háta görbe, az orra görbe és nagy. Lépett, lépett, lépkedett, egyszer aztán oda is ért, ahol a harangok tanyáznak. Egy nagy fészekben lógtak a harangok, kisebbek, nagyobbak, valahonnan a hátukról kötél indult lefelé szentségtörő módon. Nem maguktól szólalnak meg, egy durva kötélről, egy közönséges kenderkötélről, amely például az istráng testvére. Avagy a kötél mennyei kötelék? Az izzadt lovon, a sártól bemocskolva, ahogy a kocsit előre húzza, nem földi erők rejlenek benne?

A sarokban egy kis asztalkán telefon hevert, amely a tűzoltósággal, egyedül a tűzoltósággal volt összekapcsolva. Most fölvehetném! Most, életemben először, telefonálhatnék! Sívárogozva néztem, hátha csörögni fog, s valakinek föl kell majd vennie. Nagyanyám is úgy értett hozzá, akárcsak én. Nem szólt semmit, de láttam rajta, nem nagyon szeretne telefonálni. Én is félek tőle, de azért ha kellene, ha nagyon muszáj lenne, csak fölvenném. Lehet, hogy nagyanyám is ugyanezt gondolta. – Jaj, csak ne legyen tűz! – sóhajtott, s körbejártuk az erkélyt. Csak most fogtam föl, hogy az nem építészeti dísz, hanem a tűzoltalom része, ahonnan évszázadok óta figyelik a határt. Illetve figyelték évszázadokig, majd idővel, azzal, hogy a tűz sosem jelentkezett, elálmosodott a figyelem, csak most, ebben az éber időben keltették föl ismét. A pártháznak nem volt tornya, kénytelenek voltak a templomét igénybe venni, akár a régiek. Persze, emiatt nem szégyenkeztek, nekik az Úr is szolgált. Mi sem szégyenkeztünk, ha ők nem.

Őseink szerint cselekedtünk: néztük a határt, a négy égtájat, ismerkedtünk a várossal, az ott a mi utcánk, az ott a református templom, az ott a Bözsi néni, az meg ott az a szégyentelen, azt hiszi, nem látjuk, hogy előre-hátra dülöngél, úgy ereszti ki magából a zsinórt. Életemben először voltam a világ tetején.

Az eperfa volt a legmagasabb eddig, most még följebb jutottam. Az udvarban állt, már úgy megöregedett, hogy rövid és tömzsi törzsén mély hasadás keletkezett, amelybe belefolyt a víz, és megállt benne, mint valami kútban, évről évre korhasztotta, a fa azonban minden tavasszal kihajtott, s nyaranként ontotta kis vaskos fekete gyümölcseit, a kacsák megrészegettek tőle, az ember, aki arra járt, óvatosan mártogatta köztük a lábait, hogy ne lépjen rájuk, ami azonban lehetetlen volt, olyan sűrűn telepotyogtatta velük a port, s lila talpakkal ért át az udvar túlsópartjára.

Ahová még feljuthattam, az is csak a szomszéd háztető gerince fölé nyúlt. Volt idő, amikor minden délutánt azzal kezdtem, hogy megkongattam odafönt az ágra akasztott eke-lapot, mintegy hogy megfenyegessem az utcát: jó lesz vigyázni, itt van a nagy csengető-kongató! Nagymamám az udvar mélyéből kiáltott föl hozzám, amikor végre abbahagytam: – Meglásd, megbüntet az Isten, egyszer még úgy lesz, hogy leesel! – Erről az eperfáról egyszer írni kezdtem egy verset: *Öreg eperfa áll az udvarunkon*, de az első sornál nem jutottam tovább, mert úgy folytatódott volna, hogy *zömök, tömött, mint hős paraszti dajka*, így azonban nem folytatódhatott, mert ezt már egyszer éppen így József Attila is megírta, máshogy viszont lehetetlen, ha viszont lehetetlen, minek írjam

tovább. Ahelyett újra felhágtam a fára, s nagyanyám ismét csóválta odalent a fejét. Most meg ő is, én is idefent álltunk a magasban. Ha ezek a harangok elbődülnek, még talán bele is süketülünk! Gyanakodva néztem őket, vajon melyik lódul meg ellenünk.

A határ higgadtan, mozdulatlanul terült el, mi azonban nyugtalanul keringtünk körbe-körbe, egészen addig, amíg két óra múlva meg nem érkezett a váltás, ami a tűzöröket nagyanyára meg unokára fokozta le ismét.

Szernevál

Egyszer, amikor már réges-régen máshol éltem, egy amerikai házaspár keresett föl, a férj ugyanis a fejébe vette, hogy néhány verset lefordít tőlem, s ehhez föltétlenül látnia kell gyerekkorom színterét. Én nem tudtam angolul, ő nem tudott valami jól magyarul, így aztán egész érdekes vendégeskedés, meg még érdekesebb angol versek elé néztünk. Hát ez nem megy, kell ide valaki, aki tolmácsolni fog, s megkértem Pétert, jöjjön már el velünk a városba. A házaspár a kisgyerekekkel a szállodában, Péter minálunk szállt meg. Másnap reggel belebotlottunk egy kis nehézségbe. Péter, városi gyerek lévén, a budi előtt visszahőkölt. De Péter szelíd gyerek, azt mondja: semmi baj, elmegyek a szállodába. Az ember tartogat, ameddig csak él.

Az udvarban, mondhatni, előkelő helyen állt az őrtorony, a deszkaalkotmány, mert a folyószóval szemközt állt a szirten, szemközt, szembetűnő helyen, felül apácaráccsal, egyébként mázolatlanul, azzal a színnel, ahogy a deszka megavasodik. Ikerépítmény volt, egy nagyanyámnak, egy nekünk, illetve amikor ál-

lamosították a házat, s idegen lakók telepedtek be hozzánk, nagyanyámmal osztoztak az egyik fülkén, amely ezáltal túlterhelődött. Tizennyolc éves koromig nem angolvécét használtam, nem vécépapírt, bármilyen szörnyű, kulturálatlan dolog. Ezzel szemben együtt élttem a pottyantós budival, az árnyékszékkel, a fölszeletelt *Szabad Néppel*, *Népszabadsággal*, ami viszont, bármilyen gazdagon folklorisztikus, Péter előtt ismeretlen. Én jobb helyzetben vagyok, mint ő: a rossztól, a kezdetleges felől haladtam a jó, a kényelmesebb, a műveltebb felé, ami neki nem adatott meg. Ha futnom kell, két helyre is futhatok, ő viszont egyirányú kultúrában él. Hát még ha a tanyasi vécét látná! Gyűlik, gyűlik, gyűlik, éveken át gyűlik benne az anyag, s már az ülőkéig ér, kidagad, nincs rés az anyag meg tekőzötted. Nem csoda, ha valaki egyszer is odakényszerült, hogy szorongó álmaiban még évtizedek múlva is megjelenik. Én legalábbis szoktam álmodni vele, s akkor már tudom, előjel: szorongok valamiért. Amikor az anyag már kitolul, nincs mese, hívni kell a falu bolondját. Féloldalt tartja a fejét, szúrósan néz rád, mint aki rögtön rád rohan. – Ne félj tőle, nem bánt – mondják, de ugyan ki hiszi. Ás egy nagy gödröt, abba hantolja el a tetemet.

Az ötvenes évek elején a városban könnyebb dolgunk volt, az állam gondoskodott rólunk.

Minden nyáron bekopogott a mérőmester, egy púpos kis emberke, hosszú vaspálcával. Már szabad útja volt, a tetthelyre tartott egyenesen, mint meghitt, bennfentes, a dolgokban jártas ismerős, a vaspálcát beledöfte a mélybe, de amíg el tudta benne helyezni függőlegesen, jobbra-balra, erre-arra kellett igazgatnia, a hegye nekiütközött az oldalának, feljebb vont, beljebb nyomta a pöceakna hátsó oldala felé, ismét függőleges irányba húzta, s lassan-lassan végre lecsusszant az aljba. Centiméter pontossággal leolvasta az oszlop magasságát, beszorozta az alapterülettel, a centimétert átváltotta köbméterre, az eredményt beírta a Szerves-trágyagyűjtő Vállalat kis könyvecskéjébe. Néhány nap múlva megjelentek az ítéletvégrehajtók: vastalicskába merték rúdra erősített vödrökkel a rengő, remegő kocsonyát, kihordták a bejáróra kupacolt tőzeg horpaszába, s a kettőt lapáttal gondosan egybevagdalták. Kisebb-nagyobb dombokban minden ház előtt napokon át ott feketedett a termék, az egész utcát belengte a bársonyos pára, a részegek beleestek, elaludtak a süppeteg ágyban, úgy kellett őket reggel kitépni belőle, akik erre kijózanodtak valamelyest, igyekeztek lerázni magukról a jelmezt, de szégyenszemre abban a lepelben futottak hazáig.

Amit a részegek el nem hordtak, nyugati, tőkés országoknak exportáltuk. A versexportból

egyébként, hogy valami amerikai folyóiratban
fölfedezzék európaiságomat, semmi sem lett,
a családnak nyoma veszett, azóta sem tudom,
valóban jártak-e nálunk, vagy csak szorongó
álmaimban láttam őket, amint a szálloda felé
igyekeznek Péterrel együtt egyre sebesebben.

Acélos Szoszó

Alig vártam, hogy végre olvasni tudjak. Mind-egy, mit, meséskönyvet vagy igazit, csak könyv legyen, sőt betű: a *Szabad Száj* című újságot ugyanúgy elolvastam, mint a félelmetes banyával teli vastag lapú képes hajtogatót. A leporellókat, mondjuk, amely a cérnahangdalárdáról vagy a fogyatkozó kilenc kiskutyáról gügyögött iszonyatos versezettel, olyan finnyás voltam, hogy semmibe vettem, de a kamrában, a korpásláda mellett újra meg újra átforgattam őket újra meg újra elszörnyülködni, hogy komoly felnőttek ilyen émelyítő ostobaságokat képesek írni a gyerekeknek, és még azt hiszik nagy fensőségesen, hogy ez a kínos marhaság szóraztatja őket.

Az iskoláskönyveket viszont szívből szerettem. A *Hátamon a zsákom, zsákomban a mákom* fura vers volt, először gyanakodva néztem, de végül annál jobban tetszett. Azt nyomtatták alá: népköltés. A néppel ebben a mondatban találkoztam először. Más alá nem írtak semmit. Mivel okos felnőttek, okos tanító bácsik tanítottak belőlük, okos könyveknek tekintet-

tem őket. Mint a szentségre, úgy néztem föl rájuk. Így készül a lojális alattvaló.

Kiosztották az új, a még szebb, még vastagabb olvasókönyvet, a mi második könyvünket. Kinyitottam az első oldalon: „Zöld tölgy a tenger szögletében, / Színarany lánc a derekán, / S egy tudós kandúr nappal-éjjel / A láncon folyton körbe jár: / Ha jobbra indul – dalt dalolgat, / Ha bal felé – regét regél.” Még folytatódott, engem azonban az eleje gyönyörködtetett a legjobban, főleg az utolsó két sor: „Ha jobbra indul – dalt dalolgat, / Ha bal felé – regét regél.” Egy kép kísért, a vers azonban szebb kép volt a képnél. Nem is kellett megtanulnom, rögtön belém ragadt. Csak az maradt el, hogy ki írta. Valószínűleg csak a tartalomjegyzékben tüntették föl a nevét, s akkor senki sem világosított fel, hogy a vershez a költő is hozzátartozik. Később, persze, az egész költeményt elolvastam, a költő, sőt a fordító nevével együtt. Jó negyven év múlva a keszthelyi Festetics-kastélyban egy szobában laktam Fodor Andrással. – András – mondtam kajánul neki –, a második olvasókönyvem az általános iskolában egy verssel kezdődött: „Zöld tölgy a tenger szögletében, / Színarany lánc a derekán, / Egy tudós kandúr nappal-éjjel...” – Fodor csak nézett rám gyanakodva, én pedig folytattam: „...A láncon folyton körbejár. / Ha jobbra indul – dalt dalolgat, / Ha bal felé – regét regél.” Ezzel kezdődött és ne-

kem rettenetesen megtetszett, látod, azóta is tudom. – Hát ez Puskin *Ruszlán és Ludmillájának* az előhangja, én fordítottam egészen fiatalon! Te még emlékszel rá?! Milyen kedves vagy, milyen kedves!

Az olvasókönyv még számtalan gyönyörűséget tartalmazott: népmeséket, szebbnél szebb verseket, s egy kis felejthetetlen olvasmányt, az *Acélos Szoszót*, amit most *csak úgy emlékezetből* rögtön el is mesélek.

Hol volt, hol nem volt, élt a grúziai Gori városában egy szegény részeges suszternak egy még szegényebb fia. Mindenki gazdag volt az iskolában, gazdag meg elkényeztetett, egyik sem szeretett tanulni, egyedül ez a szegény, okos gyerek. Jött a vizsga. Petya, a gazdag pap fia persze nem tudott semmit, s hogy el ne hasaljon, arra kérte Szoszót, sűgjon majd neki, a számtanleckét meg dugja elé a pad alatt, hogy lemásolhassa. Cserébe először csak egy szép övet, másodjára még egy gyönyörű kést is kínált neki. Szoszó összevonta szemöldökét, a szeme szikrákat szórt: – Nem! Tanultad volna meg a leckét! Mért nem előtte kérted, hogy segítsék?! Ha sűgok, átmész a vizsgán, de a fejed üres, mint a tök, sohasem lesz belőled ember! – Ilyen volt a kis Szoszó, a jelleme már nem is vas, egyenesen *acél!* Ha ember lesz belőle, Acélnak, Sztálinnak hívja majd az egész világ.

Ennek az olvasmánynak az évében hetekig készültünk az ünnepélyre. A tanító bácsi két részre szakította az osztályt. Amikor intett, az egyik fele kezdett énekelni, amikor még egyet intett, a másiknak is rá kellett zendítenie, s ugyanazt a dalt kellett kis eltéréssel végigénekelnünk, úgy, hogy a célba mégis egyszerre érkezzen a két rész. Hogy mire jó nem egyszerre énekelni, nem értettem; hagyján, hogy nem értettem, nagyobb rossz, hogy minden akaratom ellenére sem sikerült, már a második sornál az első gárda énekeseihez vágtam át, ott hagytam hozzám tartozóimat, aztán mihelyt észrevettem, ismét velük szándékoztam lépni, ami azonban sehogy sem telt ki tőlem, a két társaság között bolyongtam kétségbeesetten, egészen addig, amíg a végén mind a két csapat egybe nem futott. Háromszor-négyszer megismétlődött. Ha reménytelen, hát reménytelen, s ettől fogva csak színleltem a dolgot, nagy, kerek kapukat nyitogattam a számon. De addigra úgy meggyötört a kísérlet, hogy örökre kiábrándultam belőle. A tanító bácsi szerencsére semmit sem vett belőle észre. Persze, jobb lett volna, ha észreveszi, s nem kínoz vele, de hát nincs botfülű, csak tudni kell énekelteni, mondta Kodály. A kodályi eszme nem fogott rajtam, a botfülűségből nem gyógyultam ki, inkább elnémultam. Furdalt a lelkiismeret, megtettem-e mindent, hogy a hallásomat rend-

be hozzam, hogy én is olyan rendes, jó fülű legyek, mint a boldog többiek. Egy ideig marcangolt, aztán úgy döntöttem, engem ugyan nem furdal tovább. Annál kevésbé, mert feladatot kaptam: egy verset kellett megtanulnom. Egyedül tanultam meg, egyedül mondtam el a próbákon, nem kellett kétszer kezdenem, összevissza lépcsőznöm vele, a végén meg egyszerre befejeznem; belefogtam az elején, szóról szóra, sorról sorra boldogan haladtam a fináléig, az utolsó hangig.

1949. december 21-én ünneplőbe öltöztünk, szüleinket is elrángattuk az iskolába, s a forró osztályteremben megkezdődött a szertartás. A tábla előtt felsorakozott a két üteg, az egyik rázendített, a másik beleugrott. Én már gyakorlottan tátogtam a második szólamban. Az ünnepi beszéd következett, elmondta Zimányi Aurél, a tanító bácsi. Szavalattal folytatódt, egy fiú énekelt, aztán zúgó fülekkel az én nevem hallottam. A dobogó szélére álltam, nyugodt, erős, konok, acélos hangon belevágtam: *„December huszonegy az év legszebb napja, / Mert akkor van Sztálinnak születése napja.”*

Akkor a sorokat még nagybetűvel kezdték.

Ólom-Petőfi

Volt egy osztálytársam az általános iskolában, Schwarcz Guszti, aki körül néhány különös dolog röpködött. Mindjárt az első, hogy nem magyar nevet viselt, ugyanis az elég ritka volt arra felé, csak egy-egy Tarapcsik, egy-egy Gelesel, egy-egy Csicsely törte meg a rendet – köztük a Schwarcz is; a második, hogy szőke bőre, vörös üstőke volt, neki még hagyján, de az anyjának mélyvörösben lángolt a haja, ami igencsak párját ritkította arrafelé (mifelénk!); a harmadik, hogy – noha az már nem annyira szokatlan – annak a még mindig szép, egzotikus asszonynak öt vagy hat gyereke volt, egy egész kocsiderékra való, azaz Schwarcznak, az osztálytársamnak négy vagy öt testvére kért még kenyeret odahaza. Kocsiderék ugyan elegendő akadt akkoriban még arrafelé, Schwarczéknak azonban egyetlenegy sem, lévén, hogy nem a parasztok rendjébe tartoztak, sőt a zsidó templom mögötti házban, azzal egy udvarban éltek. Csak később ütött szöget a fejembe: Schwarczék talán korántsem véletlenül laknak a zsidó templom szomszédságában, esetleg közük van hozzá –

akkor azonban szinte még azt sem tudtam, akár a többi osztálytársam, hogy zsidók is vannak a világon, sőt egyenesen arrafelé, testközelben, miközöttünk.

1952-t írtunk. A kék iskolai füzeteken, amelyeket abban az időben még inkább irka névvel illettünk, a következő két sor propagandát kellett látnunk akkor és még hosszú évekig: *Gyűjtsd a vasat és a fémet, / Ezzel is a békét véded!* Vers ekkora példányszámban Magyarországon még nem jelent meg soha! Számtalan kiadást ért meg, számtalan kiadásban nyomták ki száz-meg százezer darabban, a gimnáziumban még ötvennyolc körül is fogyasztottam ezt a fémgyűjtős irkát. Hiába hirdette az ige: lobogónk Petőfi, lobogónk ez a két sor volt, nem ő. Hogy ki írta, örökre mély homály fedi. Schwarczék-nak szoros kapcsolatuk támadt a halhatatlan rigmussal, a fémgyűjtő mozgalommal. Mert akkortájt ilyen mozgalmat is életre cibáltak. Azonban mielőtt Schwarczékra s a fémgyűjtő mozgalomra térnék, el kell mesélnem valamit, ami *A fémgyűjtő mozgalom meg én* címet viselhetné, ha lépten-nyomon címet adnék minden kis egységnek.

A negyedik általánosba jártunk az Ady Endre utcában, amely utca arról volt nevezetes, hogy arra borítottak először aszfaltot az egész városban. Az osztály meg arról, hogy Nyári Laci bácsi tanított bennünket, a nagy Petőfi-

rajongó. Tucatszámra kellett Petőfi Sándor költeményeit kívülről, fejből tudnunk, s nem akadt nálam buzgóbb magoló. Ha csak Szőke Boldogh Jóska, ha csak egy-két eltévelyedett lélek nem buzgólkodott legalább annyira, mint én, hogy másnap elzengje: „*Mit nekem, te zordon Kárpátoknak / Fenyvesekkel vadregényes tája!*” Petőfi elbűvölt bennünket, a tanító bácsi egyenesen határtalanul bele volt habarodva. A fémgyűjtésbe a lángész, a lánglélek iránti végtelen, már-már emberfeletti lelkesedése vitt bennünket az acél, a fém országától, a szocialista gazdaságpolitikától, az első öt éves tervtől, Dunapentele-Sztálinvárostól függetlenül, sőt éppen hogy annak ellenében.

Nyári Laci bácsinak furcsa osztályozási módszerei voltak: mindenkivel összefűzetett egy-egy rajzlapokból méretre szabott könyvecskét, s ebbe a négyrét könyvecskébe osztályozott, nem, nem egytől ötig terjedő érdemjeggyel, nem, hanem belepecsételt játékos ábrákkal, amelyeket részint ő maga készített mint törlőgumimetsző mester (ha ugyan), részint pedig a csabai nyomdászoktól szerezte be kézen-közön. Aki rendetlenkedett, annak elhegedülte a nótáját egy ólomból öntött hegedűművész párányi alakja, aki öt számjegynek öt számjeggyel való osztását hibátlanul megoldotta, öt osztásjelet mutató kerek, zöld bélyegzőt kapott a könyvecskéjébe. Minden tantárgyra kü-

lön leleményű szimbólum, jelkép, forma szolgált; imádtuk őket, mindenki örökké felajzva igyekezett új meg új ábrát szerezni, még a hegedű sem sújtott a porba senkit. Vagy igen? Még dicstelenebb volt egy fekete hegedűművészt kapni álla alatt a hangszerrel, mint egy fantáziátlan arab számot, egyest? Az egész tanéven át jelek erdejében vitt el az utunk, nem, nem is jelek, mesebeli zöld, lila, kék, zuhogó vörös bábok, figurák közt sétáltunk előre, az órák végén mindennap egy-egy újabb várt reánk a tanító bácsi kezéből.

Csupa izgalom, öröm, boldogság fűtötte az iskolát, s még további öröm is tüzet rakott benne. A tanító bácsi a gyerekekkel együtt, de-hogy drákóian egyedül, elhatározta, hogy az asztalon álló gipsz-Petőfit, a kis mellszobrot örök életűbbre cseréli föl: ólompetőfire. A fiúk, a lányok egy hétig hordták az ólmot, s már egy második, egy harmadik Petőfire is telt volna belőle. A fürgeteges áradást úgy kellett leállítani. A rá következő napokban az osztályterem a művészet szent csarnokává tágult – műteremmé. A gipszfejet Laci bácsi különböző manipulációknak vetette alá: bekente olajjal, kartonlapokat borított rá, amelyek hajszálpontosan követték a fejre meredeken a görbületeket, gipsztejet csurgatott arcra, homlokra, tarkóra, aprólékos, pontos, minuciózus homorulatát készítette el a domború koponyának.

A két fél homorulatot, a negatívot, lefejtette róla, a féltekéket összeillesztette, s egy-két technikai művelet, némi babramunka végeztével a szoborhéj készen állt, hogy a forró ólmot magába fogadja. Másnap a finom véső alatt apró darabokra tört a segédgipsz, a héj, a fényes Petőfit Laci bácsi a feje fölé emelte: – Íme, a költő! – Az első fémgyűjtő mozgalom teljes győzelemmel ért véget: a mi Petőfinkbe szállott a lüktető ólom lelke.

A második fémgyűjtő mozgalomnak már semmi köze nem volt a költészethez, annál inkább a fölemelt első ötéves tervhez, amely a szén és az acél országává óhajtotta alakítani hazánkat. Ebben a második mozgalomban az Ady Endre utcai negyedik osztály ugyanúgy részt vett: amikor Petőfihez gyűjtötte az ólmot, még nem tudta, nemsokára elkövetkezik az az idő, amikor már nem Petőfiért, hanem egy magasabb cél megvalósításáért hordja össze, ami még a kamrák, udvarok sarkában megmaradt. A magasabb cél a béke volt, emiatt hirdette meg a Magyar Úttörőszövetség a fémgyűjtő mozgalmat. Már nemcsak az ólmot, mindenféle fémet beszippantott a városi MÉH-telep, hörögve gyűrte magába a kék zománkos, kilyukadt fenekű, sőt feneketlen, koszorú alakú lavórokat, kannákat, kantákat, kályhacsöveket, ekevasakat, a legkülönbözőbb mezőgazdasági gépek legelképesztőbb, csorba al-

katrészeit, üresen kongó, tömören csengő féme-
ket, amelyek akár a vas, akár az acél, akár a
réz nevezetet viselték a MÉH-telep átvevőcé-
duláin, mindnek-mindnek a legfőbb tulajdon-
sága a mérhetetlen oxidáció volt. Az egyszerű-
ség kedvéért valamennyi fém oxidációs réte-
gét rozsdának hívjuk, a magyar nyelv ebben a
tekintetben, sajnos, nem olyan árnyalt, mint
amikor különbséget tesz a piros meg a vörös/
veres szín között; a vasnak, az acélnek rozsdája
van, az alumíniumnak, az ónnak, a réznek már
csupán oxidációja, a piros mellől, amelyet te-
gyünk meg a vasrozsdá megfélelőjének, hiány-
zik a vörös, a többi fémrozsdá ekvivalense.
A fémgyűjtés legnagyobb élménye az elveszett
éden: a fénynek, a ragyogásnak már híre-ham-
va sincs, a kusza kazlakat rozsdapor fedi, egy-
egy hártavékony lap, például a kályhacső ma-
radék váza már az érintéstől összeroppan, el-
olvad a kézben. Az éden elveszett, a végső
összeomlás, a pusztulás orra elől kapta el a kéz
a széthulló drótkötegeket, hogy állítólag ismét
a teremtés peremére kapaszkodjanak föl, ami-
kor a kohókból lávaszerűen, mint a Föld bele,
kitolulnak. Az Úttörőszövetség a föltámadást
nem kalkulálta bele a fém sorsába, legalábbis
szó sem volt bármiféle húsvétról, csak egyedül
a békéről, amely – ki tudja, miért – a hulladék-
telepeken áll vagy bukik. Azon a koszos, roz-
sdaüzös bolton a Szabó Dezső utca elején. Egy

kis púpos emberke állt a mérleg megett, úgy hívták a környéken, *Istenneki*. Azon a délutánon fel kellett kötnie a gatyát.

Nyári Laci bácsi négy órsre osztotta fel az osztályt, úgy, hogy mindegyikben kellőképpen elegyedjen fiú, lány, erő meg ügyesség. Minden órának kiosztotta az utcákat, s nem feledkezett meg arról sem, hogy a végén azt az ór-
söt, amely a legtöbb fémet tolja be a MÉH-be, szorgalomból, magaviseletből – ahogyan ígérte – „*széles vályú kettős ága várja*”. Önelégülten, büszkén hallottam, amikor kihirdette: az egyik csapattest vezére én vagyok. Ebben ugyan része lehetett annak is, hogy én vittem az iskolába, ami nélkül semmire se mentünk volna, az egyik szállítóeszközt. Volt, aki talicskát (deszkával körülzárt alkalmatosságot) hozott, én targoncát, amely abban különbözik tőle, hogy rácsokból áll, hézagjai vannak, ugyanis széna-, szalma- vagy trágyahordásra készítik. Egy néprajzi adalékkal több, akkor azonban még nem törődtem semmiféle néprajzi adalékkal, csak zörgettem a járdán a vaskerekű járgányt. Délután három órakor kezdtük. Minden házba bekéredzkedtünk, a nénik, bácsik – mert majdnem mindenhol fekete nénik, kék kötényes bácsik nyitottak ajtót – kicsit vonakodva fogadtak, de hamarosan megfordult a széljárás. Az rögtön nyilvánvaló volt, hogy nem vagyunk végrehajtók, nem jegyeztetünk béke-

kölcsönt, nem akarjuk rájuk sózni a *Szabad Népet*, nem akarjuk kimerni az árnyékszéket, felőlünk a téeszcsé is felfordulhat, s noha azal, hogy az életükbe hatolunk a társadalommal, az országgal, a párttal, az ötéves tervvel a hátunk mögött, ami tagadhatatlan, hiszen vasat gyűjtünk *azoknak, a pártnak*, s ezáltal mi is a hatalom szekértolói lettünk, mégis megelégni benne a jót, mert muszáj örülni: nem a végrehajtó tolta ide megint a rücskös pofáját, hanem a Győri Pali fia kopogott be valami gyerekekkel.

– Né, téged ösmerlek, nem a kis Győri Pali volnál?

– Az a bátyám, én a Laci volnék. Van valami ócskavasa a bácsinak?

Először sehol sem akad, lassan azonban mindenütt eszükbe jut, hogy a disznóól, a szín mögött van egy kis rozsdaság.

– Aztán minek az nektek? Nem jó az semmi-re! Vigyétek csak! – Vigyétek csak – tették hozzá magukban –, hála istennek, eltisztul a háztól a mocskok, de hangosan azért nem örvendtek neki. Nem óhajtottak egy követ fújni a fölemelt ötéves tervvel.

Ha más nem, néhány ócska fazék, egy görbe vasrúd mindenhol akadt. A nénik, a bácsik felsóhajtottak, hogy ismét túl vannak egy nap nehezén, csak nem eszi ide a fene máma már a tanácsházát! Megtelt a targonca. Csörögve tol-

tam másodmagammal a Szabó Dezső utcába, a többieknek pedig meghagytam, addig járják be a soron lévő házakat. Amikor visszatértünk, már egy kazal limlom hevert a fűvön. Szorgalmas társaim csak az ötödik utcában, esteledőfélben kezdtek zúgolódni.

– Nem, még a Katona közt is végigjárjuk. – A teli targoncával Csizmadia Zolit küldtem el Tarapcsikkal, nehogy a hátam mögött ellazsálják a munkát. És hirtelen észrevettem, hogy este van. Messziről láttam, Nyári Laci bácsi, a tanító bácsi hatalmas alakját, amint befordul kerékpárjával az utcasarkon.

– Mi a fenét műveltek ti?! Szép, szép a szorgalom, de elég volt belőle! Hazafelé!

Ilyen dicstelen véget ért a fémgyűjtő lihegés, életemnek sokáig egyetlen közszereplése. Ha nem az utolsó. Soha többet nem voltam vezető. Az elfojtott vágy nem is vitt semmi jóra. Csupa kín, feszültség, hóbörgő álcselekedetek. De akkor, persze, az őr első lett az osztályban, a többi szépen fütyült a babérra.

Velük együtt Schwarcz Gusztis is. Olyannyira, hogy hiányzott közülünk azon a délutánon. Igazolatlanul! Mondhatnám, igazolatlanul! Nem is értettem Laci bácsit, miért az a hanyag nemtörődomség. Én viszont nem sütkérezhettem úgy a dicsőségben, ahogy azt megérdemeltem volna, szerintem! Gusztis közbösen tűrte az észre nem vételt, azt, hogy

Laci bácsi keresztülnéz a bűnén, mint egy idegenen. Én, a hős, kétségtelenül megütköztem Gusztin is, Laci bácsin is, megütköztem rajtuk, és megsértődtem mindkettejük miatt. Persze, újabb és újabb fejlemények következtek, bármilyen aprók, mégis fejlemények. Kékkúti Erika átfutott a fiúvécé előtt az udvaron, ahol – jól tudhatta – nem is egy fiú éppen most pisil, igaz, háttal, de kivetőleg! Valaki elemelte Gabnai Sanyi zsebpénzét. Tolvaj sompolyog az osztályban! Olyan hosszú ideig tartott a tortúra, a végén már nem is a pénz volt az érdekes, hanem a börtön: hogy be vagyunk zárva. Egyszer-egyszer fellángolt valami érdekfeszítő újdonság, mint a lidérc, ám el is aludt rögvest. Nem is került elő a tettes, talán a pénz sem, talán el sem tűnt, az ideges inkvizíció mocsárba fulladt.

Még tartott az úttörőmozgalom fémgyűjtő kampánya, mi azonban többé nem vettünk részt benne. Se csapatban, se egyénileg. Így tudtam legalábbis. Egészen addig, amíg egy délután a fémipari kátéesz (kisipari termelőszövetkezet) elé nem vetett a sors. Odavetett. A kisüzem az egykori malom épületében működött. Apámmal sokat álltunk előtte lovas kocsival, gabonával megrakott szekérrel. Hosszú órákon át ki-be járkált, ügyelte a sort, nehogy hátrébb szorítsanak bennünk, én pedig hátul a domború zsákokra terülve figyeltem a körülöt-

tem nyüzsgő embereket. Meglódítottam, ahogy tudtam, a zsákot, apám egy vastaligára igazgatta, amelynek alján egy fémlap tartotta meg a leeséstől, s egy malmi munkás már igyekezett is vele befelé. Még jó idő eltelt, mire megérkeztek a friss, meleg zsákok a csupa liszt malomból. Régen volt, a gépeket kegyetlenül leszerelték, nem csattogtak többé a gépszíjak, esztergakések sivítottak odabent. A fémforgácsot, a mindenféle hulladék vasat, a háromszögeket, a szabálytalan négyszögeket, a csillag alakú kivágatokat, amelyek valami forma selejtjei voltak, részint az udvarra, részint – valószínűleg elszállítani – az utcára döntötték, a járda mellé a porba. Arra vitt az utam, talán a Zöldfa sikátorba tartottam féllábú, kosárkötő sógorunkhoz. Egy kézikocsi árnyékában Schwarcz Guszti vörös haja, szeplős képe hajolt a föld felé. Vele egy kislányé, a húgáé, Fannié is. A kocsin vas púpozódott, félni lehetett, hogy egy-egy adag minden gödörben lezökken majd róla. A porban, ahogy odapillantottam, én már egyedül port láttam, Gusztiék azonban még egyre kaparták a földet még egy utolsó, mindig egy utolsó deka vastörmelékért. Mert az a megszerzett bizonyosság hajtotta őket: minden utolsó után akad egy utolsó, s a végső utolsóig még egy-két utolsó hátravan. Nem mertem rájuk köszönni, s bíztam benne, hogy nem vesznek észre. Azzal

bűnhődtem, hogy látnom kellett, amint hol itt, hol ott, a város legkülönbözőbb pontjain, a legvéletlenebb helyeken „gyűjtik a vasat” a Schwarczok. Szürke, elkínzott arccal, konokul, makacsul, kedvetlenül.

Augusztus huszadikán a Mázsa téren hirdett eredményt a városi úttörőbizottság elnöke: – *A legtöbb fémet Schwarcz Gusztáv gyűjtötte, huszonegy mázsa ötvenkét kilót. Tapsoljuk meg az első helyezettet! Megérdemelt jutalma egy vadonatúj Csepel kerékpár.*

Szőke Boldogh

Az ólomöntő negyedik osztályba messzi gyerekeket is hozzánk csaptak, olyanokat, akik a város másik végén, a vasúton túl, a Szőlőkben laktak. Hogy a Szőlők miért Szőlők, csak a névadó tudja; talán egy kicsit magasabban fekszik, egy kicsit dombos, homokos, de venyige emberemlékezet óta nem zöldell rajta, innét a Tiszához, Csongrádba járnak lakodalmi sárga *léért*. A Szőlők ettől függetlenül egy másik tetemes ország, a város fonákja, idegen, s majd a fél osztályt onnan hozta közénk az iskola. A szőlőbeliek hiába vannak magukkal nagyra, mégis mi kellünk nekik. Addig csak a szomszédos utcák gyerekeivel jártam együtt, most először eleven idegenekkel hozott össze a sors. Azelőtt sohasem láttam őket, most éreztem első ízben, hogy város ez a város, akkora távolságok vannak benne, hogy lépten-nyomon ismeretlenekre nézhet az ember. A sok idegen fiúból kettő mindjárt az elején kivált a többi közül: mind a kettő azzal, hogy valami olyasmit tudott, amivel én addig sohasem találkoztam; egyikőjük tangóharmonikázott, a másikójuk pedig hegedült. Élő embert addig nem

láttam hangszeren játszani, s ha hozzáveszem, hogy éppen olyan gyerekek, mint én, velem egykorúak, a csodálat még nagyobb. Ünnepeken kiálltak az osztály elé, s komoly arccal vitték zenébe a termet, s a végén, amikor egyikük lenyomta az utolsó gombot, a másikuk föl-emelte végleg a húrok fölül a vonót, s még mindig szólt a zene, kezdetét vette a dicsőség.

Amikor a fiúk két részre szakadtak, a szülőbeliek vezére Szőke Boldogh Jóska lett, a hegedűs (a tangóharmonikásnak később azzal kellett megelégednie, hogy a futballcsapat alapköve volt, a kapus). Szőke Boldoghhall azért a vasúton inneni fiúk is hamar megbarátkoztak, a két csapat nem ellenségeskedett, csak muszáj volt két csapatnak lennie. Én is összeemelegettem vele, nem is értem, hogyan, hiszen én csöndes, félénk gyerek voltam, Jóska meg élénk, mindenre kész fickó. A rokonszenv annyira összehozott bennünket, hogy húsvétkor együtt mentünk az osztály legszebb lányait meglocsolni: Kákonyi Erikát és Bártfai Évát a Nagyatádi telepen, ami meg a harmadik nagy városnegyed volt a mi kis szülőhelyünkön. Arrafelé akkor jártam először, hát ilyesmire jó a barátság, elvisz mindenhová. Barátságban voltunk, mindig egymás közelében keringtünk, de nem igazán közel.

Együtt jártunk iskolába az érettségiig, akkor én Pestre, ő meg Gyulára került, s egy-két al-

kalomtól eltekintve, negyven esztendeig nem találkoztunk. Negyven év akkora idő, hogy már komolyabb, fenségesebb nevezet illeti meg: az esztendő. Az a találkozás tavaly történt, idestova már napra ilyenkor.

Akkor már átléptem zavartalanabb időszakomba, a nyugdíjas ligetbe, már nem siettem be pont nyolcra az intézetbe, ám azon a tavaszon aznap úgy alakult, hogy alig múlt nyolc óra, már bent ültem, s tettem-vettem, dolgozgattam. Hallom, csöngetnek. – Jóska, hát te hol jársz, ahol a madár se jár? – Alig taláلتalak meg, komám! – válaszolta, s átölelt. Jó fejjel, másfél fejjel magasabb nálam, a termetről, a természetességről nem is beszélve. Elvesztem a karjai közt; jól megszorongatott. – Ráérsz-e?! Érj rá, végre kibeszélgetjük magunkat!

Az embert sok csalódás éri. Sok változást lát, nemcsak másban, saját magában is, a régiekről nem tudja, illenek-e még hozzá, gyanakszik, tud-e még egyáltalán szót váltani velük, merre járnak, merre tértek el egymástól. Bennem is ott bujkált a bizalmatlanság, a kétely. Saját külső változásaiba ki-ki belenő, mindennap látja, hogy éppen milyen, nem ugrik éveket át, hozzászokik önmagához, nem is kell hozzászoknia, hozzá csak egy idegen szokhat, egy másik, erre nincs szükségünk, minden pillanatban ugyanannak tudjuk önmagunkat. Mi nem változunk, a másik változik, lesz gyűrött,

redőkkel teli homlokú, kövér, görbe, szőrös, ősz, nagy fülű, vastag orrú, vén. Nem tudom, hogy láttuk egymást, nyilván mind a ketten kissé rossz véleményvel lehettünk egymás külsejéről, s nehezteltünk, hogy lehet így elrontani azt a régit. De hát akkor tizennyolc, most meg már hatvanegy évesek voltunk.

Azon, hogy jól elterebélyesedett, hogy kétoldalt lelógó bajuszával olyan lett, mint egy parasztot játszó agronómus, hamar túltettem magam, arra gondoltam, hát én meg mivé lettem, ugyan, én sem vagyok már, aki voltam, a karikatúra énrólam is készül, azon viszont meglepődtem, hogy Jóska tájnyelven beszél; úgy ejtette a szót, ahogy szülővárosomban ejtik, sokáig nem gondoltam rá, hogy arrafelé is tájnyelven beszélnek, s most ezen egy pillanatra hirtelen és furcsán meglepődtem. Fölkerekedtünk, s egy redves, de csöndes kocsmában rendelgettük a sört, a féldeciket. Politizáltunk egyet, s hála istennek, az a különös dolog ért, hogy egyformán gondolkodtunk. Már ki voltam szomjazva rá. Ő is elmondta, én is, mit műveltünk negyven év alatt, beszéltünk a gimnáziumról, az osztálytársakról, a tanárokról, munkahelyeinkről, csavargásaink színtereiről, s közben, mintha sietős lenne, hoztuk, egyre hoztuk a féldeciket.

– Egészségedre! Nekem már mondhatod, az orvosok egy évet ha ígérnek – mondta és neve-

tett. – Hogyhogy?! – Tüdőrák, nem lehet műteni. Csak kezelnek, azért jöttem föl most is Pestre. Kezelnek, de nem tudnak meggyógyítani. Lehet, hogy holnap, lehet, hogy egy év múlva meghalok – mondta, és megint nevetett. – Mit kérsz? Kérjél már egy unikumot! – Egy másik, egy világos helyen folytattuk, s késő délután értem haza, jól elzsibbadva, de inkább ittasan. Hogy ne mondjam: részegen.

A lánya Pesten lakott, közel a munkahelyemhez, ami annak az ígéretét jelentette, hogy fogunk mi még találkozni. Elkezdtünk levelezni. Meghívott lánya esküvőjére a Rózsák terére. Nyár volt, amikor én vidéken szoktam lenni, s nem buszoztam föl emiatt Budapestre. Aztán elutaztam egy hónapra Amerikába. Hosszú levélben számoltam be neki, hogy milyenek láttam, s ugyancsak nekiveselkedtem, hogy Amerikával felvidítsam. Sikerült is, rögtön válaszolt. Aztán újra írtam neki. Eltelt három, eltelt négy hónap, s nem felelt. Elkezdtem telefonálgatni, de senki sem vette föl a kagylót. Végre valaki fölemelte, de csak belelélegzett. Én is elnémultam. Végül megszólalt egy hang: – Gondolom, Jóskát keresi. Meghalt. Három hónapja meghalt. – Te vagy az, Éva? – Igen. – Együtt jártunk Nyári Laci bácsihoz negyedikbe. Ugye, emlékszel rám? – Igen – válaszolta ismét szomorúan. Terhére esett a beszéd, elköszöntem tőle.

A Hajnal utca

– Úgy készülj, hogy vasárnap a Tükör utcaiakkal focizunk. – Én? – Igen, te. Délután három órakor.

1954 májusában ez a párbeszéd hangzott el köztem és Lóczi Jóska, a Hajnal utcai futball-csapat kapitánya között. Körülnézek az árokparton, hogy hozzám beszél-e vagy talán Buzánszky Jenőhöz. Nagy szó: először játszom a Hajnal utcai válogatottban. Abban az együttesben, amelyben olyan nagyok rúgták a labdát, mint Víziló, Ravasz, a Vörös, más néven Róka, a két Lehóczky, Szendi Horváth, Iványi, s akik közül mindet már nem is láttam játszani, csak hallottam, hogy ők is törték a csontot, ontották a gólokat a tükriek ellen. A Tükör utcaiakból meg ki ne emlékezne Szendi Horváthra, mert ott is volt egy Szendi Horváth, Bánkíra, Bolára, aki igazából birkózó volt, csak melleleg állt be futballozni, de úgy focizott, mintha csak melleleg birkózna, Cipőre, aki nem ismert sem Istent, sem embert, Hennire (Verasztó Miklósrá), a kapusukra, akinek volt pofája a Fradi kapusának a nevét bitorolni. Elvenné

Henni nevét a mi Melis Zolinktól, egyáltalán belemászni a Ferencváros névsorába, a Fradiba, amikor ha valakit megillet az a jog, hogy fradizzon, azok csak a Hajnal utcaiak!

A két utca időtlen idők óta vetélkedett egymással, hogy mióta, nem tudom, én már úgy örököltém az idősebbektől a velük való vetélkedés szellemét; a véremben volt ősellenségnek látni a tükrieket.

Tavaly ugyan megvertük őket, de a csapatból többen eltávoztak: Víziló, Iványi, a nagy Lehóczky, Szendi Horváth, s Penyege is, a bátyám. Nagy Penyege – akár a többiek – befektette az általános iskolát, s Csabára járt technikumba. Nagy Penyege helyett most Lóczi, a csapatkapitány, a kis Penyegét válogatta be, engem, mintegy a bátyám helyére, úgyhogy nemcsak örültem, szorongtam is, hiszen az egyszer jól kinevetett: – Ekkora kiflit rúgni! Ekkora ökörtérdeket!

A Tükör utca is veszített fiúkat, Henni, Szendi Horváth ipari tanuló, már ki is neveti, akik közt tavaly még ő is ott küzdött életre-halálra, Sületatámék Szolnokra költöztek; vajon milyen lesz az új válogatott?

A Tükör utcaiaknak nincs olyan jó pályájuk fölkészülni, mint nekünk; az övék széles ugyan, viszont földes utca, nincs rajta elkülönítve középén út a járműveknek, az egész három-négy jármű széles szalag egybe van szab-

va, a lovas kocsik, az autók ott mennek rajta végig, ahol éppen tetszik, legföljebb a gödröket kell kerülgetniük, azok között kigyóznak előre. Nincs kiszabott útjuk, így aztán hiába sivatagszéles a Tükör utca, nem lehet játékpályát kijelölni sem a jobb, sem a bal oldalán, valami jármű folyton belegázol, a játéktérrel nincs hová félrehúzódni. Hagyján, de tavasszal a föld felszikkad, a kerekek vágta mély vonulatok pereme, ahogy visszagyűrődött a sár, s odamerevedett, elenged, szétmállik, elporlad, s röpül már a legkisebb szellőre is. A Tükör utca hasztalanul hivalkodik a tágasságával, mert kétségtelenül sokat kell lépni egyik járdájától a másikig, s bokrok, fák híján csupa fény, talán amiatt hívják Tükör utcának, hiába: a föld, a por lehúzza, szegényes utca ez, olyan szegényes, mint amilyen szegények lakják. A szegénység vakmerővé tesz, a Tükör utcai gyerekek mindig híres verekedők voltak, jaj annak a Hajnal utcai fiúnak, aki egyedül megy rajta, biztos megugrasztják. Az idegen arra halál fia. Nem ismerték a tréfát, a játékban sem: összekovácsolt, kemény, de nemes ellenfelek voltak.

A Hajnal utca maga az éden. Elejétől a közepéig majdnem egyforma tágas, a köves út mentén árok, az árok meg a járda közt a jobb oldalon széles térség, amelyet gyönyörű tömött fű borít, s négy fasor vonul rajta végig,

kettő arányosan elosztva a fűben, egy a járda, egy pedig az árok mellett, baj is, hogy van, a labda beleakad, jó is, mert egyfelől árnyékot nyújt, másfelől két fa készen adja a kapufát, a pályán pedig ami fa megakaszt, a körül az ügyes focista jól meg tudja keverni az ellenfelet, direkt odaviszi cicázni a labdát. Közepétől enyhén keskenyedik az utca, a végére mind a két oldalon elfogy a fűszegély, a házak között már csak az út marad az árok vájatával. A házak nincsenek a földbe roskadva, mint a Tükör utcában, magasak, egyiknek-másiknak kőtalpa van, klinkertégla oldala; van kisebb is, a zöme azonban veretesen tágas, módosabb ház, parasztoké (*földműveseké*) s polgároké, a *gyolcsos tótoké*. Emiatt aztán el-elvannak veszegetve; államosították őket, az állam egy szobába szorította a tulajdonosokat, a többi részt pedig katonatiszteknek, lecsúszott, részeges fiákereknek, idekeveredett otthontalanoknak, proletároknak juttatták. Az osztályharag azonban hamar elcsitult, mindenki az állam szegénye volt. A párt valamivel mindenkit megsértett, a sérelem árnyékában szótlanul összébb húzódtak az emberek.

A sport adott vigaszt, a foci: Puskás, Zakariás, Grosics, a fiaink. 1954 tavaszán a világbajnokságra készült, elsőnek, bajnoknak lenni a magyar válogatott. Minden fiú focista, Grosics, Bozsik, Czibor, Hidegkúti akart lenni. Ha

játszottak, s hat-három vagy hét-egy lett a végeredmény, fölkiáltottak: magyar-angol!

Az angolokat megaláztuk, a városban a két utca szintén hasonlótt forralt. A Hajnal utcaiak a földbe akarták taposni a Tükör utcaiakat, a Tükör utcaiak pedig a Hajnal utcaiakat.

Szombaton kinéztük a legjobb helyet a pályának Csiszárék, Mór Baranyaiék háza előtt. Ott szoktunk játszani, az ilyesmit azonban jó ellenőrizni. Csiszár bácsi volt vagy nyolcvanéves, nagy sárga bajusza alatt hosszú szárú pipát szortyogtatott, pöffentett egy lomb füstöt, s ahogy máskor, most is ránk morgott: – Ha berúgjátok nekem a labdát, vége az angol-magyaroknak, nem kapjátok vissza, punktum! Vasvillával szúrom ki a fotballotokat!

Másnap háromnegyed háromkor az ecetgyár kerek tornya mellett kikanyarodtak a Tükör utcaiak, a Tükrösök, a tükriek. Elöl Bolha, a cigányfiú, aki Lóczi Öcsivel egy osztályba járt, és cigány létére igen nagy tekintély volt, féltek tőle és hízelegtek neki. Mellette Fiam, akinek az a fő attrakciója, hogy leguggol, s eközben kötélvastag izomkötegek ugranak ki a combján. Bolha másik oldalán Portörő, a szegedi fiú, csak tavaly költöztek ide Szegedről a Tükör utcába, őt csak hírből ismerjük, azzal, hogy „nagy vagány”. Mosolyog: hát ti kik vagytok itt, a lábaimnál? Mögöttük a többiek, nem összevissza, hadirendben. Némán. Taktika. Mi-

csoda taktika! Mint amikor a bika megáll a filmekben az aréna bejáratánál, a szarvát leszegi, nem fújtat, nem kapál, csak nézi a földet, hogy milyen száraz. Lesz az még véres! Azt nézi rajta, s elindul. Így jöttek a Tükör utcaiak is.

Mi szintén elnémultunk. A két kapitány kezét fogott, zászlót nem cserélt, annyira azért nem majmoltuk az angol–magyart. Annál komolyabb volt az ügy, hogysem zászlósdit játszunk. Ebben a pillanatban a kocsmá, a *Zöld Takony* felől elindult Hornok Lajos, Lali bácsi, keze fejével letörölte a sörhabot a szája széléről, átvágott az úton, s kezét fogott a két kapitánnyal. – Kétszer harminc perc. Irgalmatlanul lefújok minden szabálytalanságot! Nincs bokáknak összerúgása, nincs ofszájd! Na, hol az a csatatér, fiúk?

Felvonultunk, a két kapitány térfelet választott, Mayer Anti átnyújtotta Hornok Lali bírósporttársnak a fűzős bőrfocit, aki pedig Bolha kezébe adta. Bolha letette, jobbra gurította, Bütyök elindult felénk. Öcsi megtámadta, Bütyök átjátszotta Bolhának, Bolha kitolta balra Geleselnek, Gelesel hátra Szásznak. A bíró füttyölt. Róka a labda helyett Szászba durrantott. Szász állt neki a szabadrúgásnak, Bütyök kapta, kicselezte Öcsit, átvágta Portörőnek az én oldalamra. Kitámadtam. – Tűnj előlem – szűrte oda halkán a szavakat –, fasírtot csinálók belőled. – Sajnos, átcsúszott rajtam, bottal üthet-

tem a nyomát. Bolha Melis mellett a kapuba talált.

Az árok külső partján ültek a szurkolók, az egyik bolyban a Tükör utcaiak (nagyot ordítottak), a másikban a mieink (nagyot elnémultak). Csiszár András bácsi a kapuja előtt egy széken pőfékelt rézkupakos pipájával. A járdán egy-egy járókelő méltatlankodott, ha a játékosok úgy összegabalyodtak előtte, hogy beléjük gubancolódott a lába. Ilyenkor előzékenyen leállították az akciót, megvárták, amíg elhagyja a küzdőteret. Muszáj volt megalázkodni ezek előtt az érzéketlen satrafák előtt. Izzik a küzdelem, s kicsinyes közbjátékok szakítják félbe.

Szerencsés közbelépéseim is voltak. Öcsi hangját hallottam: mozogj előre-hátra, a lelkemet adtam ki, úgy futottam együtt a játékkal, igyekeztem Portöröt, Bolhát, Fiamot, Szászt elkerülni, az orruk elől csipdestem el a labdát, s rögtön helyeztem is tovább. Nem volt kifli! A pálya különben is csak rövid passzokra volt jó. Csiszár bácsi pipájára, ablakokra nem megyünk, udvarba, járókelők kosarába nem rúgunk be labdát! A játéknak, a szabadságnak a megszegyenítése, lealacsonyító gúzsbakötése a viadalnak! Még rágondolni is iszonyat. De a magyar futball, a Hajnal utca, a Tükör utca helyt áll a dicsőségért, bármilyen tyúkszarosak is a körülmények.

Szasza minderről nem vett tudomást, nem látott, nem hallott, csak a focira összpontosított. Fiam és Szász Zoli közt elsuttyant, s bevágta az egyenlítő gólt. Bolha balra indított, Portörő fölnézett, látta, én állok az útjában, szöktette magát, de túl hosszan, elkaptam a labdát, balra tekertem, s abban a pillanatban a földre zuhantam, összeestem. Bakancsa vasalt hegyével úgy sípcsonton talált, hogy lábam szárán vastag csíkban folyt le a vér, a fájdalomtól nem tudtam fölállni. Róka meg Öcsi emelt föl, úgy vittek haza kézben. Anyám elszörnyedt, egy lavórba állított, s jód híján ecettel mosogatta a nyílt sebet, amíg el nem állt a vér. A meccs ezzel kis Penyege számára egy-egynél véget ért.

Portörőt Lali bácsi kiállította, a rendes játékidőben három-három lett a végeredmény. Öt-öt büntetőt rúgott mind a két válogatott. A Tükör utcaiak hat-négyre győztek. Ugyanennek az évnek, 1954-nek a nyarán a világ legjobb futballistái kiejtették a kezükből a világ bajnoki kelyhet, azóta is vérzik tőle Magyarország. A Hajnal utcaiaknak elment a kedvük a focitól, sem ötvennégy őszén, sem ötvenötben, sem ötvenhatban nem hívták ki már a Tükör utcaiakat, a válogatottak szétszéledtek. Bolha bekerült először a Kinizsi kölyökcsapataba, néhány év múlva pedig a nagyok közé. Fiam, akiről senki sem sejtette, hogy annyira

viszi, nemsokára szintén a Kinizsiben játszott, kezdetben balfedezetet, aztán végleges balhátvédet. Öcsi, Szasza ötvenhat decemberében kiment Ausztriába, Öcsi onnan Dél-Afrikába, Szasza Kanadába, Portörő öngyilkos lett. Kis Penyege nem rúgott több kiflit az ökörtérdével.

A Hajnal utca nevét Tolbuhin marsallra változtatták.

A fiákeres

Nagy parasztház volt a miénk, amekkora harminc-negyven holdhoz kellett, hogy elférjen benne két nemzedék minden gabonájával, dinnyéjével, kukoricájával, polyvájával, törekjével, tökjével, marharépájával, téli tüzelőjével, tehenével, disznajával, tyúkjaival, libáival, kacsáival, a gyerekeket már bele sem számítva. Nagy volt, túl nagy ahhoz, hogy a háború után, az ötvenes évek elején, amikor úgy megszapordott a magyarság, hogy egymillióval kevesebb lett, csak két nemzedék, csak egy nagycsalád éljen benne, kitalálták tehát az államosítást, ami arra volt jó, hogy a háziakat összenyomják, a fölszabaduló térbe pedig idegeneket zúdítsanak be.

Így került hozzánk a fiákeres. Egy ragyogó, fekete, gumirádlis, díszlámpás fiákert húzott be a kapun egy betegesen sovány, beesett, alkoholette arcú férfi; verejtékezett, köhögött, meg-megállt, bizony azonban sem én, sem családom egyéb tagja nem segített rajta, sőt abban reménykedtünk, a hátsó kerék fönnakad a kapu sarkán, legföljebb kidönti, úgyis az álla-

mé. A színbe noszogatta, maga pedig beköltözött a folyosó végén levő nyári konyhába, amelynek a felét a mi búbos kemencénk foglalta el. A fiáker nem sokáig fénylett a színben, igazán kár volt a házat megfosztani tőle. Ezzel aztán végleg elveszett mindene. Keserűségében egy fél rumot rendelt a bérkocsi árán, aztán még egyet, meg még egyet, amíg az ital el nem érte benne azt a magasságot, amikor már csak a kivitel apasztotta le benne az árt, a rum ily módon kiöntött belőle, a pult felől azonban újabb féldecik érkeztek belé, katasztrofális volt a helyzet, de végül ismét megmentette a záróra. Harmadnap új kerekas alkalmatossággal jelent meg a házban. Ezúttal nem húzta, hanem tolt. Egy olyan favágó szerszám volt, amely mára végképp kipusztult, még a múzeumok sem ismerik, lehetetlen újra elszaporítani. Egy meghosszabbított favágóbak volt, elől két kerékkel, amelynek a két túloldali, velünk átelleni gerince a magasba nyúlt, s a magasból, ebben a villában egy vízszintesen felrakott tengely egy függőleges lécet tartott, amelynek a végén egy ládikában négy téglá súlya mozgatta a függőleges lécre fölszerelt fűrész. Tehát egy egyszerű kerekas gépezetet tolt be, amelynek a lényege, hogy a keretes fűrész a négy téglá segítette a testtől átellenben húzni, egy embernek az erejét pótolta a bak másik oldalán, hanem is egészen, de jóleső mértékben. Abból élt

ezentúl, hogy eljárt fűrészelni, meg abból, hogy használt holmikat adott-vett. A szín megtelt velük, egy hatalmas láda viselte őket, ameddig bírta. Félberoppantott tiszti kardok meredeztek ki belőle, tiszti kardok, amelyeket térden törtek ketté megfosztani rangjától hadnagyot, magyar királyi ezredest. Drótkoszorúra fűzve üres gyufásdobozok lengedeztek a színben. Akkoriban még vékonyra hasított falemezből hajtogatták, ragasztották össze, nyaranként a tanyán a disznólegeltetés szüneteiben apró vályogtéglákat formáztunk velük, kiszárítottuk, s apró házakat raktunk belőlük, egészen úgy, mint a nagyok az igazit. Hamar átázott, s mindig újabb meg újabb dobozt kellett feláldoznunk hozzá. Talán erre a vályogvetésre, talán virágmagvaknak, talán egy kisgyerek parányi titkainak a tárolására kellett volna azok a koszorúba fűzött gyufásdobozok, ki tudja, miért, de lassanként elcsenegettem őket, s kitört a patália. A kardmarkolatok a csonka vasakkal izgattak ugyan, még így is gyönyörűek voltak, a Villám Titkos Egyesület örült volna nekik, ha a volna nem lett volna, a markolatoktól azonban visszatartott a tisztesség. A gyufásdobozoktól nem. A patáliát nagyanyámnak kellett eltűrnie. Őt sem kellett féltetni, csak annyi lett a penitencia, hogy a gondosan számon tartott dobozokat hiánytalanul vissza kellett szolgáltatnom a fiákeresnek. He-

tekig gyűjtögettem őket, az eredetieket már réges-régen kidobáltam, abban a pillanatban, amikor lehúztam őket a drótról, értéktelenné, fölöslegessé váltak. A végén már együtt mulatunk rajtuk a fiákeressel, a dobozok igazából neki sem kellettek semmire. Nemhogy összevesztünk volna, összebarátkoztunk. Én lettem a házban a komája, már szinte sajnáltam, ha nyáron kenyeret sütöttünk a kemencében, amely szobája felét elfoglalta, s őt is megsütötte, igen, már szinte sajnáltam bele tüzet rakni, szalmát, száríziket gyömöszölni bele, sajnáltam, de csak raktam, még egy kassal, még egy kévével többet a kelleténél. Azzal vigasztalhatta volna magát, ha olvasott ember lett volna, hogy jön a zimankó, s milyen jó lesz: nem fogy ki szépen a télnek kellő közepén a fűtőszalmája, mint Petőfinek Debrecenben. Adogattam neki hőben-hóban a fűtőszalmát, s nem maradt ő sem adós. Minden nyáron egyszer komótosan nekilátott, a gangon a *parapét* alá egy üveg csigert készített ki, megtisztította, földarabolta a halat, fölmetélte a hagymát, s leguggolt az udvaron a bogrács mellé. – Úgy igazi a halászlé, ha nem sajnálsz belőle a csöves paprikát – magyarázta. – Na, hozzá tányért, kóstold meg, ilyet nem mindennap eszel. Etelka néni, magának is adnék, ha elfogadná. – Nagyanyám azonban majd hogy el nem futott a halászlé elől. Jól telemerte a por-

celánt, s én kimertem az első kanál piros levet. Mintha ágyút sütöttek volna el, akkorát dörrent a halászlé a méregerős paprikától. De én legyűrtem. – Ugye, milyen finom?! – köhögte a fiákeres a tányérja fölött. – Az – fuldokoltam vissza. Olyan finom, gondoltam, mint neked a forró kemence. Nem mintha kellett volna, de meghoztam az illó áldozatot. Jövőre ismét meghozom. És úgy is történt, minden nyáron egy bogrács halászlé rotyogott a sovány tűz fölött, s én minden nyáron egy tányér halászlé fölött haldokoltam. Egy tányér az enyém, egy tányér a fiákeresé, este pedig, amikor már nagyanyám a Biblia fölé görbedt az üvegganagon, a fiákeres az udvarra osont, s a trágyadombra lötytyintette a maradékot.

A csiger hamar elfogyott, általában minden bor, minden pálinka hamar elfolyt nála, egyedül élt, egyetlen rokona az italon kívül a nagy orrú végrehajtó asszonyság volt, s ha felöntött a garatra, az élő fába is belekötött. Igazából tartalom, azaz ok nélkül; okvetetlenkedett cél nélkül, üresen. A színből több jár neki, nemcsak a szín jár neki, a kamrából is megilleti egy cella, már megint kenyeret sütöttünk rá, nem lehet kibírni. Addig-addig zsörtölődött, morgolódott nagyanyámnak egyre harsányabban, hogy apám kilépett a folyosóra. Apám zsurmó ember volt, még hatvanéves korában is fölvitte a tele zsák búzát a padlásra, a fiákeres kissé

hórihorgas, egyszálbélű, szikár, egyből elterül, ha meglegyintik. Apám az orra alá dugta a kezét: – Látja ezt az öklöt?! Megkóstoltatom magával, részeg disznó! – A részeg disznó menten lecsillapodott, magára csukta a konyha ajtaját. Apám azokhoz az emberekhez hasonlóan, akik soha nem keverednek vérbe, dulakodásba, láttam, hogy türtőzteti magát, de belülről remeg. Nem állt neki jól a verekedő mozdulat, a duhaj fenyegetés, restelkedtem, szégyelltem magamat miatta. Rám se nézett, némán visszafordult.

Dénes urat előbb-utóbb megszoktuk, végrehajtó rokona árván hagyott bennünket, miatta sem kellett már fölindulnunk ellene, egyre szegényebb, egyre esendőbb lett. Már a négy téglá sem igen könnyített rajta, egyre nehezebb lett a fűrészfűrés, mind hamarabb átötlött a feje fölött az árvíz. Fényűző fiákerrel érkezett, s halállal távozott.

Nagyanyám, ahogy illik, egy száraz rögöt vetett a koporsójára, virágot fektetett a sírra, amikor feldombolták fölötte a földet.

A Pál utcai fiúk

A *Pál utcai fiúkat* alighanem még Musztafa Abdul is átbújta már, aki több tantárgyból vészesen állt, de őt is elragadta a jövő, hogy a VIII. A osztály el fogja játszani, úgyhogy kivétel nélkül mindenki izgatottan hallgatta, amint Csizmadia tanár úr felolvasta a színpadra írt regény első jelenetét.

„*Rácz tanár úr (egy kicsit ideges, mert a kísérlet nem akar sikerülni): A réztartalmú vegyületek, egy pillanat, milyenre festik a lángot, Csele, egy pillanat?! Ez a Bunsen-égő...! Tehát Csele, mindjárt, mindjárt...!?*

Csele: Zöldre, tanár úr? Zöldre!

Rácz tanár úr: Helyes. Igen, a réztartalmú vegyületek...

Csele: Tanár úr, már zöld!

Rácz tanár úr (önelégülten): Úgy van, zöld! Csónakos, a te arcod meg én festem zöldre, nem a Bunsen-lámpa, ha még erre sem figyelsz!

Csónakos: Én figyelek, már egészen zöld vagyok.

Rácz tanár úr: Mi van ezen nevetni való? Mi van itt, kérem?! Kémia óra vagy egymással vegyülünk? Boka, mi folyik az osztályban tehát?

Boka: Tetszik tudni, ez az utolsó óra, odakint süti a nap, bocsánat, de hogy kizöldül a fű, az is nagyon érdekes kémiai folyamat.

Rácz tanár úr: Most leckét kapok biológiából, vagy egyelőre én vagyok a vegyészoktató mint olyan! Ülj föl, állj le! Mit beszélek, ezt a pár percet már nem lehet kibírni?"

Ebben a pillanatban az iskolaszolga, vagyis az iskolaúr, a gondnok, teljes erőből meghadonászta az udvaron a csengőt. Csizmadia tanár úr abbahagyta a felolvasást. – És így tovább – mondta. – Érzitek a levegőjét? Itt van a tavasz, a Pál utcaiak rohannának haza, aztán uzsgyi, a grund! Holnap folytatjuk, a második felvonással. Az elsőt kéretik elolvasni, figyelmesen, éljétek bele magatokat, mintha mindenki minden fiú lenne. A ti birodalmatokat, az utcát senki se veszi el tőletek, de el tudjátok képzelni, mi a grund. Hogy is írja Molnár Ferenc? „A grund... Ti, szép, egészséges alföldi diákok, akiknek csak egyet kell lépnetek, hogy künn legyetek a végtelen rónán, a csodálatos nagy, kék bura alatt, melynek égbolt a neve, akiknek a szemetek hozzászokott a nagy távolságokhoz, a messzenézéshez, akik nem éltek magas házak közé ékelve, ti nem is tudjátok, mi a pesti gyerekek egy üres telek. A pesti gyerekek ez az alföldje, a rónája, a síksága. – Csizmadia tanár úr homlokára tolt szemüveggel olvasott, felemelte a kezét, lazán behajlított ujjai közül kitolta az egyiket, a muta-

tót, hogy annak a magaslatára üljön fel a VIII. A osztály minden tanulójának a pillantása, hogy azzal nyomatékosítsa, amit most fog közvetíteni. – *Ez jelenti számára a végtelenséget és a szabadságot.*”

Megdermedve ültünk, mintha ránk szakadt volna az a szabadság, az a végtelenség, ami a pesti gyereknek a grund. Összehúztuk magunkat, mintha magas házak közé ékeltek volna bennünket egy üres telekre, egy farönkre rakott nagy darab, göcsörtös tuskóba, egy nagy balta ütögeti a fejünket, s egyre beljebb és beljebb ékel a magas házak közé. Hideg futott végig a hátunkon, ahogy a sötét, szűk utcák mélyén megjelent a végtelenség és a szabadság. Aztán eloszlott a végtelenség, a tanár úrra néztem, én, a szép, egészséges, alföldi diák. Mit tudjátok, ti régi, Pál utcai fiúk, mi az a lecsukott végtelenség, mi a Csillag börtön, mi az igazi szabadság!

Csizmadia tanár úr felocsúdott, s intett: – Kifelé, a grundra!

Még nem osztotta ki se a Pál utcaiak, se a vörösingesek szerepét, máris mindenki magára öltötte annak a hősnek a külsejét-belsejét, aki lenni szeretett volna ebben az előadandó gyönyörűségben. Több volt a gyerek, mint amennyi egyáltalán belefért, főleg azzal, hogy Csizmadia tanár úr nem csak az egyik, mind a három nyolcadik osztályt behajította a vízbe,

ahonnan majd ki fogja halászni a Csónakosnak, a Cselének, a Gerébnek, a két Pásztornak, a Nemecseknek való fiúkat. Kár, hogy Cinder, az önképző kör elnöke nemcsak a fütyüléssel hagyott fel, amióta prezidens, pedig majdnem hangosabban tudta Csónakosnál, hanem minden közéleti részvétellel is, így aztán eggyel kevesebb a préda. Méricskéltek egymást. Oláh Ervin, aki már évek óta boksolt, Boka szeretett volna lenni, illetve túl is jutott a szeretetnéken, már egyenesen Bokának képzelte magát.

– Igaz, hogy csak hármas vagyok irodalomból, de ha én elkapom a nagy Pásztor torkát...!

– fenyegette meg máris a nagy Pásztort, ahogy a tanári asztal előtt csoportba verődtünk. Úgy-hogy a többiek már bele is nyugodtak, ő lesz Áts Ferivel szemben a Pál utcaiak vezére.

– Kinek rohad a bele? – csattant föl hirtelen.

– Te fingtál, Nemecsek? – kérdezte Gyömrei Bécitől, a legkisebb Nemecsektől.

– Én... nem én... – vörösödött el Béci.

– Ne pityeregj, csak nem szeretem, ha az orrom alá rohasztod a beled!

Valójában én eresztettem egyet a gyerekek közé, telibe, még az a szerencse, hogy nem adott hangot, de éppen most, amikor a szerepek lehetséges elosztásáról kezdett kialakulni egy kis beszélgetés, és komolynak szánt szavaim lettek volna hozzá, ez a közjáték elvette a

kedvem, arra a szófordulatra meg, hogy *rohad a belem*, hirtelen nem találtam jó ellenszert visszakézből; nem kétséges, gyáván meglapul-tam, sunyi módon azzal vigasztaltam magam, úgylis Béci lesz Nemecek, olyan mindegy ne-ki, eggyel több vagy kevesebb bánthatom éri, de azért hazáig vigasztalan voltam.

Nem tudtam, hogy mi akarok lenni, ám arra az egyre feltétlenül számítottam, hogy benne leszek a társulatban. Két okból is: már évek óta szavaltam az iskolai ünnepélyeken, legutóbb Vörösmartyt ordítottam: „*Majd ha kifárad az éj s hamis álmok papjai szűnnek! S a kitörő napfény! Nem terem! Áltudományt!!*” A másik, hogy mindig kitűnő voltam irodalomból, nincs nálam jobb, én korrepetálom Bor Antit, Koós Dömét, Tarapcsikot, nincs mese, én játszani fogok, de mit. Bokára áhítoztam. Vagy egy vörösingesre. Ahogy a két Pásztor a kis szókét, a Nemeceket a Múzeumkertben einstandolja, kemény vad-nyugat. Férfias. A két kovboj megáll a forró napfényben, éles, hideg árnyékot vetnek a fal-ra, magas hangon fölvisít a zene, aztán hosszú csönd, s egyszer csak elcsattan: – Einstand! – Nemecek? Ugyan! Nekik mindegy, Boka, Cse-le, Csónakos, Nemecek. A két rettenthetetlen Pásztor, a vörös, a véres ing hozzájuk húz, el-bűvöl, megejt az einstand, a merész, a vakme-rő, a gőgös, kegyetlen férfiasság. Csak Csiz-madia tanár úr fog vissza, aki bizonyára szo-

morúan csóválná meg a fejét: – Édes fiam, erre tanítottalak? Talán az segítene rajtad, ha csakugyan vörösingestek raknának be. Nem azért, mert vörösingest is kell játszani, hanem azért, mert azt hittem, a Pál utcaiak közé tartozol, de látom, belül te vörösinges vagy.

Pál utcai fiú maradok tehát. Pál utcai, Pál utcai fiú! Jó lett volna ezt az elhatározást másnak is kikiáltani, micsoda boldogság, hogy végleg eltökéltem: Pál utcai vagyok, az is leszek most már mindörökké! Sajnos, a fiúk úgy elszéledtek az utolsó óra végén, hogy nem lehetett őket délután három órára összehívni, hogy nyilvánítsam: ezzel az einstanddal betelt a pohár, most már én is azt mondom nektek, én, Boka, hogy egyszer s mindenkorra végzünk a vörösingesekkel.

Nemsokára minden eldőlt. Jároli Gyuri János, a tót éjjeliőr, Zatykó Miska Áts Feri, Gyömrei Béci Nemecek, Sületatám Csónakos, Boka pedig Szita Imre, a finom, szőke fiú. Oláh Ervin, az ökölvívó, aki mindenkinél mindent erősebben tud, vörösinges lesz, a kisebbik Pásztor. Békével zajlott le a szereposztás, egyetlen fiú sírt csupán, Őze Maris, azaz Őze Albert, aki mindenáron a színpadra vágyott, mert a bátyja színész volt Budapesten, a rádióban minden héten hallani lehetett egy gyerekeknek írott sorozatban, de nemcsak hogy föllépni, játszani akart fogcsikorgatva, hanem Gerébbel egye-

nesen el akart indulni a pályán, hogy a híre egyszer még a bátyjáénál is magasabbra szálljon, s erre mi történik, mi nem, Csizmadia tanár úr kitessékeli az egész színdarabból. Őze *Maris* ezzel egy életre elszakad a művészettől.

A díszlet, amelyet Balla Károly, *Nebuj!* tanár úr festett, a Fűvészkertet ábrázolja. Sötét van, csak egy lámpa ég a tisztáson, a körül guggolnak a vörösingesek. Az én jelenetem következik. Elvétem a pillanatot, még nem én vagyok soron, de beszédelgek az oldalfüggöny mögül. Félúton észbe kapok, sziszegnek, *visz-sza, vissza*, a félhomályban összegörnyedek, egészen kicsire, hátha láthatatlan lennék, s gyorsan visszaugrok egy zöldre mázolt furnérlemez, egy úgynevezett bokor mögé, leguggolok, s csak akkor térek vissza ismét a tisztásra, amikor a játék úgy diktálja, hogy be kell lép-nem a lámpa fénykörébe: – *A grundra kétfelől lehet bejutni... Be lehet menni a Pál utcáról, de onnan nehéz, mert törvénybe van írva, hogy aki be-megy, annak be kell reteszelni maga után az ajtót. A másik bejárás a Mária utca felől van. Itt a gőzfű-rész kapuja tárva-nyitva áll, innen a farakások közt el lehet jutni a grundra. Csakhogy a farakások közt erődök vannak... Az lesz a legjobb, ha én megyek be utolsónak a Pál utcán, és nyitva felejttem az ajtót. – Helyes, Geréb. Tehát nyitva fogod felejtteni az aj-tót – mondja Áts Feri. – Igen, nyitva fogom... felej-teni... az ajtót...!*

Nem volt-e valami lélektani oka, hogy rosszkor teremtem a színen, hogy majdnem szétromcsoltam a jelenetet? Nem akartam-e még azon az áron is belerondítani, hogy azt a látzatot keltem: jól belesültem a szerepembe? Hogy sültém volna bele? Minden egyes szó, minden egyes mozdulat ezerszer belénk volt próbálva, tudtuk, melyik mondatra melyik mondat gördül, melyik szó melyik mozdulattal forr egyetlen egységbe, csak hogy én nem akartam Geréb lenni, Geréb, a Júdás, Geréb, az áruló. Helyrehoztam ugyan a kibicsaklott eseményt, lelket vittem a figurába, de csak a fiúk miatt, hogy lássa, akinek a látásra van szeme: milyen tiszták a Pál utcaiak, s milyen szálnalmas az örök hitszegő!

Nem, semmi lélektani oka nem volt, hogy még az illetékes végszó előtt a színre tévelyedjek. Vigasztalhattak engem a *nagy sikerrel*, még az sem gyógyított meg, hogy amikor Lócon is eljátszottuk – olajozottan! –, pontosan akkor, éppen akkor, szakasztott abban a pillanatban léptem a vörösingesek elé, amikor a színmű logikája úgy diktálta.

De jó volt árulót alakítani, bizsergetett a rosszaság, a hősiek próba. A gyerekek nem láttak benne semmi különöset, Jároli Gyurka jókat röhögcsélt, hogy pipát kellett az agyarára tolnia, az egyik ezt játszotta, a másik azt, igyekezett, sőt verejtékben úszott mindenki, de a

játék csak játék. Az utolsó közös mulatság. Volt, nincs. A színen kopott díszlet marad, a rajztanár megcsúszik a jégen, elvágódik, a havas latyakba ejti az ecsetet, és azt kiabálja utoljára, még onnan is, ennek az átkozott csürhének: – Ne bugj! – Az igazgató ordít: – Takarodj, nem hallod, neked szólok, takarodj előlem! – Reszketek, kimegy az arcomból a vér, a halántékomon hideget érzek, két jeges kört, mozdulni sem tudok, elindul belőlem a víz, a vizelet, a húgy, végigfolyik a lábam szárán, s összegyűlik a bakancsomban. A harisnyán egy sötét csík jelenik meg, halad lefelé, először keskenyen, aztán egyre vastagabban. Végigtapicskol rajtam a tekintete, elhallgat. – Menj, menj csak! Tudod, hol a vécé. – mondja csöndesen. – Mért küldött ide? – kérdezik tőlem a gyerekek. – Nem tudom.

Az unalmas évvárón kikapjuk a lélektelen, száraz bizonyítványt, hogy általános iskolai végzettséget szereztünk, aztán otthagyjuk az uradalmi istállóból átszabott iskolát, ahol mi is lovak voltunk, a jászolból jövőre mások ropogatják az abrakot.

Ötvenhat

1.

Megáll az eszem: leváltották Rákosit! Megáll az eszem, kivel szúrják ki a szemünket? Gerővel. Ne higgy nekik! Semmi se változik, ezek egymást cserélgetik körbe-karikában. Most Gerő, aztán újra Rákosi. Vagy Farkas, vagy Révai, egykutya, amíg az oroszok itt vannak.

Én meg leváltottam az általános iskolát, csak mi lesz velem. A gimnáziumot bezárták előttem, azt mondják, a szülői munkaközösség, a városi MNDSZ elnöke, a Koós Döme anyja tette be a kaput. Az is megéri a pénzét! De sokszor segítettem a fiának a leckét megcsinálni, aztán ez a hála! Apám kitalálta, hogy el kell menni a Noszlopy tanító bácsihoz, az majd olyan fellebbezést fogalmaz, ami előtt a hivatal meghajol. Gyanakodtam: egy tanítót nem néztem akkorának, hogy egy ilyen kérvényt össze tudjon állítani. Végighallgatott, egy papírt adott elém, diktálni kezdett: *„Tisztelt Megyei Tanács Oktatásügyi Osztálya! Tisztelt Osztályvezető Elvtárs! Én, Győri László, a városi II. számú általános iskola VIII. A osztályos tanulója kitűnővel végeztem az is-*

kolát, ennek ellenére sem vettek fel a gimnáziumba. A VIII. A osztály hiányzásmentesen járta ki az utolsó évet, ennek kapcsán tehát nemcsak a magam bizonyítványára, hanem az egész VIII. A osztály teljesítményére hivatkozhatom, amidőn arra kérem, hasson oda, hogy a gimnázium változtassa meg talán kellő figyelem nélkül meghozott határozatát. Tisztelettel Győri László volt VIII. A osztályos tanuló.”

Kapcsán? Csodálkoztam el. Kapcsán? Minek a kapcsán? Vaskapcsán? De azért szorgalmasan lekörmöltem a Noszlopy tanító bácsi kérelmét, központjában az én kitűnőségemmel, sőt még inkább azzal, hogy én egy hiányzásmentes osztályba jártam, ne felejtsek. Az osztályfőnök ugyanis szeptemberben kitalálta, hogy márpedig a VIII. A egyetlen tanulója se hiányzik egészen a tanév végéig egyetlen napot sem. Híresek leszünk. Olyan lelkesedéssel adta elő, hogy izgatottan lestük egészen júniusig a szervezetünket, és rábeszéltük az orrunkat, ha taknyos talált lenni, hogy ne tegye, a lázra ráparancsoltunk, hogy ne rendetlenkedjen, s ha a láz végképp nem engedelmeskedett, és ágyba vágott közülünk valakit, akkor az sem hiányzott, hanem osztályon kívül volt. A katedrára lépett a tanár, a hetes azt mondta: – Tanár úrnak tisztelettel jelentem, az osztálylétszám harmincöt, nem hiányzik senki. – Hát a Gabnai? Nem látom! – Tanár úr, a Gabnai nem hiányzik, csak otthon van. – A tanárok a

fejüket csóválták, nem értették a dolgot. Hát most hiányzik, vagy nem hiányzik? Fehér Bori Dezső tanár úrnak meg a VIII. A osztálynak az a nagy szerencséje esett, hogy azon a télen elmaradt az influenzajárvány, s kisebb-nagyobb döccenőkkel igenis „hiányzásmentes osztály” lettünk. A dicsőség azonban elmaradt, senki sem tüntetett ki bennünket, az osztályfőnököt, az igazgatót sem, akik nyilván azért szorgalmazták az egészséget, mert vaj volt a fülük mögött, s valamivel érdemeket akartak szerezni. De hát meghalt Sztálin, oda az igazság. Annyira, hogy Fehér Bori Dezső tanár urat ráadásul sikkasztás miatt még bíróság elé is akarták állítani: elzsebelte a VIII. A osztály kifliárusításon szerzett pénzét, amiből azt ígérte, kirándulni fogunk. A VIII. A osztály azonban elállt a feljelentéstől, a hiányzásmentes mellé a feljelentésmentes címet is magára tűzte.

Apám a hiányzásmentességet nagy marhaságnak tartotta, abban sem bízott, hogy a tiszta kitűnő bizonyítvány jó valamire, elment tehát a szomszéd megye szomszéd városa gimnáziumának az igazgatójához. Ősztől hét idevaló gyerek ült föl minden reggel a vonatra, hogy a hódi gimnáziumban kémiával, latinnal, oroszul gyötörje magát. Október elsejétől szénhiány miatt leállítottak egy csomó járatot, a többiek inkább egy órával előbb keltek föl, csak hogy ne kelljen kollégiumban lakniuk, én

viszont úgy döntöttem, beköltözöm az Oldalkosár utcába, egyszer majd csak javul a helyzet. Igen ám, de október 16-án a szegedi egyetemen kitalálták a MEFESZ-t, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét, elindult a futótűz az egyetemeken. Hódon is fölforrósodott a levegő. Nagy irodalmi délutánt tartottak a művelődési házban, a kollégiumból mindannyian felvonultunk. Elhúltam: ennyi költő van ebben a városban? A sokból csak egynek a neve maradt meg bennem, Gallyasi Miklósé. (Benne van az irodalmi lexikonban is. Ötvenhétben politikai okok költöztek belé.) Miket szavaltak, miket nem, másféle verseket, mint amilyeneket addig hallani lehetett. Október 23-án elindult a mehetnék. Este az egész Oldalkosár utca a rádiót hallgatta, Gerő Ernőt a szocializmus védelméről. Szerdán, október 24-én, elterjedt a hír, hogy tüntetés lesz a városban. Jó késő délutánra járt, amikor egyszer csak megbolydult a kollégium, szökdöstek ki a diákok: először az ablakon, amikor meg a tanárok félrenéztek, akkor viszont már egyenesen a kapun át, s ott meneteltünk a tömeggel együtt, s bizonyára voltak ordítós jelszavaink. A *ruszkikhaza* nagyon kedvelt jelszó volt azokban a napokban, valószínűleg mi sem sajnáltuk a torkunkat egy kis ruszkizástól. Egyelőre elfogyott a tömeg puskapora, a torkok berekedtek, cafatok szakadoztak le jobbra-balra,

elvékonyodott a vastag hajcihő, mi is hazatértünk. Hogy a dolog romantikusabb legyen, ismét ablakon át húzódtunk be a diákszállásra. Másnap, harmadnap változatlanul folyt a tanítás, semmi forradalmi eseményt nem kavart föl az emlékezet. A mélyben vagy a távolban folyhatott valami, az Oldalkosár utca azonban már csendes volt, az ablakokon már senki sem ugrott se ki-, se befele. Beállt a front. Ideje volt hazamennem. Nagy nehezen elcsíptem egy vonatot, a szinte háborús helyzetben igazán leleményes voltam, igazán jól feltaláltam magam, amit azonban legnagyobb megdöbbenésemre anyám egyáltalán nem nézett semmibe. Alig jártak a vonatok, ha egy-egy elindult, megrohanta a tömeg, kész gyötrelem volt felgyűrtetni rá a holmidat. S nem lehetett tudni, holnap mire ébredünk: ágyúszóra vagy verébszarra. Haza! Sötét volt, a konyhában már égett a villany. Benyitok, anyám a spartheltnél térdel, mellette vödör, kezében rongy: – Ne gyere be, amíg föl nem szárad! Nem látod, hogy most mostam föl!?

2.

Október 26-án a mi városunk is utolérte a forradalmat: menet közben lépett föl rá.

Gyanútlanul ülök a moziban, nézem a cigányok mögött a *Hannibál tanár urat*, amikor se

szó, se beszéd, kigyullad a villany: – Ha magyar vagy, állj közénk! – A mozi tétovázott, a filmet nézte, nem akaródzott neki egyből magyarnak lenni, a villany azonban egyre csak égett, a zümmögés leállt a vetítőházban, hosszú műszaki hibátlanság következett, az oldalajtókat kinyitották, újabb mondatok, már nem is mondatok, jelszavak dörögtek be, a cigányok fölkászálódtak, kiköpködték az utolsó tökmag héját is, csakugyan ideje volt az utcai eseményeket megtekinteni. Ameddig a szem ellátott, ember ember hátán. Megállíthatatlanul, keményen hömpölygött az áradat. Már nem egy hang, egy egész kar skandálta: – Ha magyar vagy, állj közénk! – Mintha egyenesen az arcomba kiabáltak volna, mintha egyenesen hozzám intézték volna a felszólító mondatot, amelynek a mélyén nagyon is szigorú óhaj bújkik meg, s ha nem teljesítem, majd meglátom, mit kapok cserébe. Ez az álcázott parancs egyáltalán nem tetszett. Ha akarok, közétek állok, csak előbb még megnézem a *Hannibál tanár urat*. A sokaság előrefúrta magát a sötétben, én egyelőre a szegélyen álltam. Ezek azt üvölik, hogy ruszkik haza, a rendőrség, a katonaság meg nincs sehol? És nem is pörköl ide? Most féljek, vagy ne féljek? Mi van itt? Tegnap még éljen Rákosi, ma meg már Gerő se üt ide? Hihetetlen. A tömegnek azonban se vége, se hossza. Beálltam én is a menetbe. Ruszkik

haza? Ruszkik haza! A sarkon, ahol kiszélesedik az út, a tömeg szétterült, a molekulák már nem szorongatták egymást. Ebben a ritkuló közegben kirajzolódtak az arcok. Egy lány lépkedett mellettem, akit szintén a hódi gimnáziumba száműztek a helyi hatalmasságok. Nemigen ismertem, jóformán egyszer-kétszer váltottam vele egy-két szót, de most úgy éreztem, egészen hozzám tartozik, s ő is úgy nézett rám, mint aki szerelmes belém. Megfogluk egymás kezét, úgy visszhangoztuk teli torokból az új meg új követeléseket. Hol elöl, hol hátul csattant el egy-egy tömör íge, úszott szét a tömeg feje fölött, az emberek itt is, ott is lekapták a levegőből, s már zúgott, morajlott is a friss óhaj.

A sokadalom a Kossuth-szobornál megtorpant, az utánuk jövők rájuk gyűrődtek. Egy férfi kapaszkodott föl a talapzatra: barátaim, városom dolgozó népe, munkások, parasztok, szabadság, forradalom, töröljék el a beszolgáltatást, követeljük, magyar urán! Csak egy-egy szót lehetett világosan felismerni, alig nyilallt át egy-kettő a folytonos morajon, de mit számított, mindenki összeállította magának a töredékekből azt az egészet, amely pedig nem egyéb: le a párttal, ki a funkcionáriusokkal, le a rendszerrel, ki az orosz katonákkal, szabadságot, demokráciát! Egy másik férfi emelkedett a tömeg fölé, s verset deklamált:

*A hamu alól fellobban a láng,
És csodálattal nézi a világ.
Feltámadt a maroknyi magyar,
S most nem pártos, most mind egyet akar:
Idegennek nem hajtani fejet,
Kisöpörni a szovjet szemetet!*

*Öröm feszíti szívünket nagyon,
Bár befelé nyilall nehéz fájdalom.
Hull a népünk... A sok ifjú diák,
S az értünk küzdő drága katonák
Vérzön védik a magyar életet:
Kisöprik mind a szovjet szemetet.*

*Megnyílik a magyar ég felettünk,
S lenéz az Isten, akit feledtünk,
Akit hiába gyalázott agyon
Az anyagelvű, barbár hatalom,
Mégis szítja a magyar lelkeket:
Kisöpörni a szovjet szemetet!*

*Telt pohárba csordult fájdalom
Pusztítóbb, mint a hidrogénatom!
Visszavettük a meggyötört Hazát,
Az orosz medve szégyellje magát!
Előtte tovább nem hajtunk fejet:
Kisöprünk minden szovjet szemetet!*

*Tizedeltek bennünket a gazok,
De él a nemzet, élnek magyarok!*

*S tisztán él bennünk minden, ami szép:
Megőrizte az emberi színét.
Izzik bennünk a hazaszeretet:
Kisöprünk minden szovjet szemetet!*

*Katona, diák, munkás és paraszt
Hordta az igát s mind jól tudta azt:
Földünk, gyárunk mind kifosztott árva,
Termésünk is elviszik Moszkvába!
Gondolj reá, hogy mit tettek veled:
Takarítsd ki a szovjet szemetet!*

Az emberek hamar észrevették a refrént, s a harmadik strófa végén már a helyi költővel együtt harsogták: *a szovjet szemetet!* Utána egy fiú állt föl Kossuth Lajos árnyékában a mészkőre, Terényi Károly, a harmadikos gimnazista, a szelíd, kedves gyerek. Félrekedten, lassan elindította a *Nemzeti dalt*: „*Itt az idő, most vagy soha...*”, s amikor odaért: „*A magyarok istenére esküszünk...*”, már föl is lobbant a tűzvész: „*...Esküszünk, / Hogy rabok tovább nem leszünk*”.

Újabb meg újabb szónoklatok következtek, azon nyomban megalakult a nemzeti bizottmány, a tömeg közfelkiáltással újabb meg újabb tagokat választott be, amin ugyancsak elcsodálkoztam: honnan tudják csalhatatlanul, ki alkalmas ebből a hatalmas tömegeből éppen erre a szerepre. Egyedül Terényi Karcsit, a gimnazistát bírtam igazán jó szívvel, hanggal,

kézföltartással bevásárolni, a többi tag mind-mind vadidegen volt, életemben nem hallottam például arról a borbélymesterről, akit a bizottmány elnökévé emelt a nép szava, az enyém is, noha nekem akkor még nem is volt szavazati jogom, lévén alig tizenöt éves kamasz, ilyen kicsiségekre azonban nem adott a forradalom.

Megalakult tehát a demokratikus hatalmi szerv, amely azonnal át is vonult a városi tanács épületébe, hogy normalizálja az életet. A gazdátlanul maradt tömeg egyfelől kopni kezdett, másfelől új munkára éhesen toporgott a szobor körül. A gyepet, a bokrokat már letiporta. Hát most merre, milyen új célok felé? – A pártbizottságra! – A pártbizottságra! – akartam én is kiáltani, de csak egy kis ványadt, rekedt hernyó mászott ki belőlem. Görcs állt a torkomba, szétordítottam a hangszálaimat, szinte egyenként fájtak, külön-külön. A pártbizottság kapuja legnagyobb csodálkozásunkra engedelmesen kinyílt. Szürke kis irodai szobák fogadtak bennünket, szürkék, szegényesek, kicsi kis semmiségek, alig akadt szétdobálni-, széthajigálni-, szétcsikarni-, szétszaggatni-, széjjeltörni-, százfele hasogatni-, összetörni-, összetaposni-, összetiporni-, ízzé-porrá zúzni való. Egy árva Rákosi-gipsz? Nem valami nagy falat! Kifehérítettük a padlót néhány dosszié papírlappal, Rákosi or-

rával-fülével, a pofájára hágtunk, s némi tanakodás után máris a Bastille, a járásbíróság felé vettük az utunkat. Némelyek kiagyalták: politikai foglyokat őriznek benne, s március tizenötödikén, amilyen a mai nap is, a Táncsicsokat illik a rabságból a szabadság napfényére hozni. A kiszabadítók, az utcán zúduló óriás árvíz lappadt maradéka, a parányi tócsa, már jóformán csak két tucat felkelőből állt. Közben a lány, akivel kézen fogva, szerelmesen ismételtettem a népi jelszavakat, elsodródott melőlem. Közben: nagyon közben, már egész régen, hihetőleg a *Nemzeti dal*nál, amikor minden refrénre magasba vágtuk a karunkat, s már új bajtársakkal tétováztam, toporogtam a sötét bíróság előtt. Az életnek semmi jele, igaz, a halálnak sem, ámde ha már itt vagyunk, talán egyszer s mindenkorra ki kellene deríteni az igazságot. A pince fenekén nem szenvednek-e mégis elkínzott, jajgató testvéreink? Néhány fiatal nekihuzakodott, fölkapaszkodott a vasrácsos kerítésre, átvette a lándzsák fölött a lábát, leereszkedett, s összehúzódzkodva, görnyedten osont az udvar mélye felé. Az épület ellenkező oldalának a sarkán már szabad testtartással, kiegyenesedve léptek elő. – Nincs senki! Úgy látszik, elvitték őket.

Az este az utolsó forradalmárok csatlakozásával ért véget: keserű üresség öntött el bennünket, úgy tűntünk el a láthatáron.

A forradalom, vagy ahogy Rosta Lajos mondta, a *főradalom* még eltartott néhány napig. A nép ugyan nem forrt össze többé semmiféle utcai tömbbe, az események a nemzeti bizottmány ülésein folytatódtak, amiről a köz már kevésbé szerzett tudomást, én például egyáltalán nem; egyszerű szőre hullató járólővé vedlettem, csak magamban főztem ki újabb meg újabb revolúciós cselekményeket. Egy volt általános iskolai osztálytársam, egy hórihorgas fiú langaléta puskával, nemzetőrszalaggal, peckesen, iszonyú komolysággal járkált az utcán; inkább át is mentem előle a túloldalra, nehogy böhönc kevélységében át kelljen néznie rajtam. Én dehogy álltam volna be nemzetőrnek, mert – igaz, ami igaz – annál sokkal gyávább voltam. Annyira, hogy eszem ágába sem jutott. Szánalmas, nyápic álmaim voltak, a rebellitást nagyon kis lángra csavartam. Az lett volna legmerészebb zendülésem, hogy éjfél tájban, amikor az egész környék horkol, az utcasarki MNDSZ-híradót, amit Koós Döme anyja, a szülői munkaelnök, a gimnázium kapuját csukogató kommunista némbérszerkesztett, bevágom egy téglával, a hirdetményeket kitépem, összehasogatom, az árokba szórom, hogy ott poshadjanak meg a nyálkás rohadékban. Kétszer jutottam el a vitrinig, s kétszer oldalogtam el. Le is vontam a tanulságot: nem születtem forradalmárnak.

Apám, a kulák, szintén óvatos duhaj volt, nem tüntetett, mint én; egyetlenegyszer hevíült fel. Államosított házunkba az ötvenes évek közepén egy asszonyt raktak be gyerekestül, szegény Radnai Jóskát, a velem egyidős fiút, aki rövidesen öngyilkos lett a katonaságnál, a sírja a szüleim nyughelye közelében süpped egyre mélyebbre, a fejfája pedig egyre kifordulóbbra fordul a föld felé. A konyhába, a spájzba, a fürdőszobába kényszerültünk, anyám az asztalon készítette az ebédet, én a keskeny ablakdeszkán írtam a leckéimet, füzeteim ösz-szegyűrődtek a könyököm alatt, ettől mindnek föl volt pöndörödve az alja, Radnaiék pedig a ház két nagy szobáját bitorolták. Apám egy október végi napon, nem huszonharmadikán, nem huszonötödikén, egy kicsit később, amint már mintha bízni lehetett volna valamiben, a kelletténél erősebbre becsülte a reményeit, s ki-egyenesítette a hangját: – Vége az államosított világnak, az Isten pék lova faszát! Vége az ingyenélőknek, nem laknak maguk tovább a más-sok házában! El fognak innen takarodni! – S még az öklét is rázta a különben csöndes, csak egy kicsit lotyóskodó nő előtt.

November negyedikén, vasárnap hajnalban a mi házunk előtt is fölmarták a kockaköveket a tankok. A *ruszkikhaza* ruszkijai ismét visszatértek. Eleredt az eső, tócsákba gyűlt a víz. Egyetlen jármű verte föl, egy dzsip. Valami

brosúrát hajigáltak róla. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány ukrainai kiáltványa volt. Negyven év múlva, amikor az ötvenhatos forradalom könyvtárosának álltam, előkotortam a fiók aljáról, abból a kék kockás kis dossziéből, beleltároztam, hogy a história tárgyává tegyem. A pocsolyából tüchtig módon, tudományosan egy száraz vasszekrénybe szállt.

3.

Ezeken a tankokon lovagolt vissza Kiss Demeter, egy fehéren, legelől, kihúzódkodva derékig a lóból, úgy üdvözölte Koós Döménét a sarkon, aki ekkorra már félig megőrült a félelemtől, s a fehér tank láttán, amelynek a farka nem hátul, hanem elöl merevedett, mégpedig – ahogy illik – fölfelé, háromnegyed rész örület töltötte meg, arca elé kapta, magára borította a szoknyát, mire a pemetéje az utca színe elé tárult. A tankok átnéztek rajta, mint egyik nudista néz át a másikon. Kiss Demeter hiába lendítette felé üdvözlétül a karját, csak egy arcra szorított szoknya, s egy pőre altest köszönt neki vissza. Legyintett, nem kell az ilyen MNDSZ, és bevonult ismét a történelembe. Újabb, még hosszabb időre ismét élet és halál ura lett a városban, egészen addig, amíg meg nem halt. A tankok átvonultak a városon, ki a határőrlaktanyába, ahol hamarosan egy lator

katonatiszt ült be a parancsnoki székbe. Abban a sortűzben, amelyet egy messzi helyen ő indított el hűségében vagy félelmében, ijesztően sok ember halt meg, s mi erről a mi kis városunkban nem sejtettünk semmit, csak egy dzsipet láttunk, ahogy bekanyarodik a kaszárnya kapuján. Jó lett volna félnünk, ám októberben, a győzelem idején, egyetlen lövés el nem dördült, így aztán mi sem vártunk golyósziszegést, pedig elkövetkezett: egy ártatlan sofőrt lelőttek a város határában. Meghúztak egy görbe kis vasat, gyerekjáték meghúzni, semmi az egész. Nem a mieink, a mieinket a karhatalmisták már lehalászták a tóból. Jó lett volna félnünk, s nemsokára rettegni is kezdtünk, ahhoz képest azonban nem eléggé.

Megyek az utcán, odalép hozzám egy pesti ismerősöm, s nekem, a gyerekeknek, ő, a felnőtt, egy stencilezett röpcédulát csúsztat a kezembe. A nyílt utcán, a piac napi nyüzsgése közepette, úgy, hogy még csak körül sem pillant, nem kémleli-e valami ferde, illetéktelen szem. Elhűlve olvastam, hogy sztrájkra hív mindenkit, miközben egy rajáról leváló monstrum ott áll az MNDSZ előtt, ahonnét – a vadnarancsos házból – azzal rúgták ki Koós Döménét, hogy első a haza, első a szovjet parancsnok, csak nagyon messze, a sor végén következik a demokratikus magyar nőszövetség. Ebbe a hadműveletbe bele is pusztult, nem nézhettünk többé

tréfás jeleneteket a kulákokról az MNDSZ rendezésében, annál is inkább, mert odalett a kuláklista, odalett a beadás, odalett a végrehajtó, felfordult a világ. Az emberek azonban senki-
nek sem hittek, egyedül maguknak. Mentek az utcán, s a másik füléhez hajoltak. Csodálatos-
nál csodálatosabb, szörnyűségesnél szörnyű-
ségesebb híreket ültettek bele: nem Kádár
kormányozza az országot, hanem Rákosi, aki
hetenként háromszor hazarepül Moszkvából
és kiadja a következő két napra neki a paran-
csot; Gerő Ernőt az oroszok elzavarták Moszk-
vából, Olaszországban kért menedékjogot; Ká-
dár elinalt Csehszlovákiába; Kádár nyugatra
szökött; Kádár megőrült; Kádár öngyilkos lett;
Hruscsov agyonlőtte Kádárt; a Mecsekben ju-
goszláv partizánok vannak, akik hamarosan
elintézik az orosz megszállókat, ennek fejében
viszont elveszik tőlünk Baranyát; ma este, Mi-
kulásra, Horthy Miklós megérkezik Budapest-
re; karácsonykor a Mecsekben meg a Bükkben
rejtőzködő Maléter szabadságharcosai három
orosz hadosztállyal együtt támadást indítanak
a Kádár-kormány ellen; a nyugatnémetek en-
gedélyt kértek az amerikaiaktól, hogy Magyar-
országra jöhessenek azzal az ágyúval, amitől
mindenki nyolc napra elalszik, ők meg ezalatt
kisöprik az oroszokat, az amerikaiak azonban
nem járultak hozzá; Moszkvában tüntetnek a
diákok, plakátok vannak kiragasztva az utcá-

kon, hogy az oroszok térjenek haza; Budapes-
ten újra kitört a forradalom – ilyen híreket sut-
togtak egymásnak az emberek a piacon, a
kocsmában, a sarki Zöld Takonyban, szóval
kész folklórba illő kavalkád forgott egészen öt-
venhat végéig a széllel, amelyet egy december
29-én kivágott helyi újsághírrrel méltó befejez-
ni: „*A koporsóüzem dolgozói kijelentették, hogy ők a
forradalom idején is dolgoztak, és ezután is dolgozni
fognak, mert az a céljuk, hogy az ország jobb megél-
hetését biztosítsák, az ellenforradalmárok pedig sem-
misüljenek meg.*”

A koporsógyár munkásai tehát rendületle-
nül ácsolták a föld alá való deszkákat, hiszen
szükség, egyre nagyobb szükség volt rájuk: el-
kezdődtek az akasztások. Aki tehetett, mene-
kült. A kötél, a börtön elől, vagy a képzelt sza-
badság elé. *Disszidáltak.* Nekivágtak egyszer,
nekivágtak kétszer a határnak egészen addig,
amíg át nem keveredtek rajta. A szél felkapta
az utca gyerekeit, elment Öcsi, Szasza, elment
bátyám, a nagy Penyege is. Üzent, hogy üzen-
ni fog *két fatojás* jeligére, merthogy másodma-
gával indult neki. Minek? Ki tudja? Ausztriá-
nak? Aztán? Sötét volt a konyha, csak a rádió
varázsszeme szűkült össze, tágult szét szeszé-
lyesen, pillanatról pillanatra. A Szabad Euró-
pa Rádió hangja ugyanúgy pillanatról pilla-
natra változott: a mélyből a magasba ugrott, az
előbb még hörgött, most meg már nyávogott.

Órákon át üzentek kintről bentre a havasi gypárok, a nefelejcssek, a patkóbukszák, a fekete sasok, a három vándor, a zöld agarak, csupán a *két fatojás* nem jelentkezett. Arról a hangzavarról, amelyet egy ismeretlen karnagy vezényelt azzá Magyarországról valahonnan, erőlködve hántottuk le a héjat, hogy meghalljuk a belső, a tiszta hangot. Belefáradtunk, s ekkor megérkezett az első levél. Ausztria. London. Erzsébet királynő a bélyegeken. Fényképek. Egy ciprusi lány. Motorkerékpár. Zsilettek a borítékban. Csomagok. Használt holmik, mint ha olyan szegények volnánk, hogy még bokafixre sem futja. De a zoknik csíkosak, kockásak, tarkák, a cipő – jampi! – vastag nyersgumi talpú, s én büszkén húzom fel valamennyit: nyugati! Az én bátyám Nyugaton él!

Elmúlt a tél. Március közepén a lóci bejárók nem érkeztek meg a szokásos időben, pedig máskor mindig ők voltak az elsők. A tanárok kerülték a tekintetünket, gorombán feleltettek. Mindenki baljósan hallgatott. Valami nagy baj készülődik. Dél felé szállingóztak be a lóciak az iskolába. Fáradtak voltak. Ötvenhat októbere ezzel a délelőttel nálunk is véget ért.

(...)

A címbeli jelet, sajnos, muszáj feloldanom. A nélkül semmi értelme az egésznek, ugyanis éppen a név líraisága adja ennek az elbeszélésnek a lényegét. Nem nagy a valószínűsége annak, hogy ezt az elbeszélést mondjuk csehül olvasná valaki, és így elveszne belőle az, amit én líraiságnak vélek benne, de hát én szilárd módon lírainak vélem azt a nevet, amelyet muszáj feloldanom, és ettől nem tántorít el semmi.

(...)-ot Lile-Kovácsnének hívták. Ezen a néven funkcionált mint magyartanárnő abban az általános iskolában, ahová tizedik éveamtől tizennégyig bezárólag jártam a huszadik század közepén, ezerkilencszázötvenegy-től ezerkilencszázötvenhatig. A Kovács az egyik legelterjedtebb név a magyarban, a Lile viszont a legritkább, s épp ebben van eme kettős névnek a líraisága. Lile-Kovácsné Lile-Kovácsnak, az állatorvosnak volt a felesége, s lehetséges, hogy Kovácsnak jött a világra, amely név azonban semmi líraiságot nem hord a magyarban. Lile-Kovács, az állatorvos, ártatlan volt az egészben,

történetünkben semmi szerepet nem játszik, nem is lép fel benne.

(...), azaz Lile-Kovácsné terebélyes asszony-ság volt, álla csontos, egész mivolta szögletes, mint egy palatábla, de a palatáblával ellentétben jókora dimenziókkal rendelkezett. Terjedelme szigorúságot sugallt, sőt szigorúságot is adott neki. Nevének eleje lírai, nevének második fele pedig olyan, mint egy tigrisköröm, amely átkopog az őserdőn. Szigorúság, hallgatság elegyedett benne szigorúsággal és hallgatsággal. Semmi emlékezetre méltót nem alkotott bennünk, kivéve engem. Tanított, feleltetett, de hogy mit, miből, arra már nem emlékszem, arról szintén nem rótt fel semmit az emlékezet. Igen, irodalmat oktatott, Balassi Bálintot, Zrínyi Miklóst, Vörösmarty Mihályt, Arany Jánost, azokat, akik a magyar irodalom klasszikus költői, hogy is lehetett volna másként, de mi értelmük, színük-fonákjuk volt, az már kihullott a rostán.

De azok a házi dolgozatok!

A végével kezdem: amikor utolsó éves, nyolcadikos voltam, behívott a tanáriba (a tanárok termébe), hogy segítsék kijavítani osztálytársaim dolgozatait. A füzetek felét ő, a füzetek másik felét pedig én javítottam ki. Nagyon szigorú voltam, szigorúbb, mint ő. Hát persze. No de mivel érdemeltem ki ezt a nagy bizalmat? A dolgozatokkal, a házi dolgozatokkal. Akkor

még nem tesztek írtak az iskolások, hanem dolgozatokat: *Háziállataink, Az ötéves terv, Mit kaptunk a Szovjetuniótól?, Kirándulás, A Balaton (az Alföldön!), Gyapotot termesztünk, A mi házunk, A tavasz, Mit csináltam nyáron?, Az ősz, Termelőszövetkezeti lett a városunk.*

Mindent beleadtam. Annyi mindent kaptunk a Szovjetuniótól, hogy alig bírtuk elviselni; olyan háziállataink voltak, tehenek, disznók, amelyeket már réges-régen elvittek a végrehajtók, de amelyek nálunk boldogan éltek; a Balaton kék volt, felhők tükröződtek benne, és hattyúk röpdöstek fölötte, mint a fecskék; akkora gyapotot termesztettünk, mint a szappanbuborék, de az ősz mindenén túltett.

A mi házunk című dolgozatban a szikárság és a finom, visszafogott költőiség elegye párosult: a mi házunk L alakú (ez volt a szikár pozitívizmus benne), a mi házunk falát vadszőlő folyja be (ez volt benne a visszafogott, finom költőiség). *Az ősz* című dolgozatom egy nagyívű hasonlaltal kezdődött, egy nagy leütéssel, amely után már mindegy, mi következik; megadja az alaphangot és mindent elsöpör. Erre éleztem ki az egészet. Lehet, hogy még ösztönösen, öntudatlanul, de ösztönösségem, öntudatlanságom már majdnem elérte a tudatosság küszöbét. Nagyon is jól érzékelttem ugyanis, hogy mit írok: karikatúrát, paródiát. Van egy fogás, ha beléd akarnak rúgni: ne állj ellent, hagyd a

lendületet, sőt vidd tovább. Kapd el a lábat és húzd meg, rántsd meg ugyanabban a vonalban. Egyszersmind lépj ki előle, s akkorát zuhan, mint az ólajtó. Az ősz című dolgozatom ugyanezzel a fogással élt: belehúztam és csak úgy repült. A mi termelőszövetkezeti városunknál nem volt termelőszövetkezetibb az egész országban, a mi házunknál nem volt szebb sehol, a mi házunkat nem államosították, a mi házunkban nem lakott katonatiszt. Az ősz című dolgozatom azzal indult: „*Lassan közeledik az ősz, mint a Duna-parton lépegető exkavátor.*” Hogy ezután mi lett az ősszel, arra már nem emlékszem, nyilván betakarította a kukoricát, amely gazdag termést hozott, a cukorrépa is dúsan termett, s a termelőszövetkezeti tagok nyugodtan néztek a tél elé; elementek a fecskék, a gólyák, hogy tavasszal újra visszatérjenek.

Ezeket a fogalmazványokat nehéz lett volna nem jutalmazni. Lile-Kovácsné legalább minden második alkalommal az enyémet olvastatta fel az órán. „*A mi házunk L alakú. Nagy udvara van. A közepén eperfa, óriási. A lehullott epret a kacsák szemelgetik. Van egy disznóól is, amelyben cocák rőfögnek; azért írom, hogy cocák, mert a szóismétlést szeretném elkerülni. Télen levágjuk őket, a kolbász a füstölőben aszalódik. Otthon sokat szoktam segíteni szüleimnek. A mi házunk az én munkámtól is napról napra szépül.*” Jeles.

Az őszi című szakmunkámra Lile-Kovácsné nem adta meg a jelest, eggyel alábbra értékelte. Hullámos vonallal aláhúzta a startmondatot, és egy nagy kérdőjelet rajzolt a füzet (az írka) szélére.

Két eset lehetséges: megérezte benne az íróniát, vagy nem értett egyet a sztálinvárosi lépegető exkavátorral. Ez a vörös hullámvonal nemhogy elkeserített volna, ellenkezőleg: ennek a habjain szálltam egyre messzebb, és egyre merészebb hasonlatokat ötöltem ki, habár egyik sem tudta utolérni a lassan lépegető exkavátort. A lépegető exkavátort a *Szabad Nép* című újságból szereztem: onnan lopunk, ahonnan tudunk. Az epikai hitelről még lehet, hogy nem tudtam, de már gyakoroltam. Későbbi hasonlataimnak már nem volt epikai hitelük, nem értek át egyik partról a másikra. Nemigen tartozik ide, mégis elmesélem, hogyan kell egy jó hasonlatot megépíteni. Van egy viszonylag keskeny, de nagyon sebes folyó két meredek sziklafal között. A feladat az, hogy a mélység fölé hidat emelj: egy átjárókát, egy lengő átkelőt. Két tényező kell hozzá: te meg egy másik. És mind a kettő te vagy. A másik kajakozzon át a folyón, te egy íjjal lőjj át egy horgászzsinórt hozzá. A zsinórra hurkolj egy madzagot, húzasd át vele; a zsinórra köss egy kötelet, húzasd át vele; a kenderkötélre köss drótkötelet, húzasd át vele, először egyet, az-

tán még egyet, följük még kettőt; a drótkötelet rögzítsd, erősíts rá keresztdeszkákat, azaz járőfelületet, egyiket a másik után. Alattad habfehéren örvénylik a víz, a híd állandóan imbolyog, hintázik a szélben, olyannyira, hogy csak a legbátrabbak mernek átkelni rajta. Ilyen a jó hasonlat.

Lile-Kovácsné több hullámos vonalat nem rajzolt az irkáimba. Utolsó emlékem róla az, hogy tizennégy évesen vele javítom a dolgozatokat. A gimnáziumba nem vettek föl, de a szomszéd városának az igazgatója befogadott: meg is fizetett érte, börtönbe keveredett mint a helyi forradalmi tanács elnöke. De az már egy másik történet, ahogy írni szokták.

A szem

Ezerkilencszázötvenhét januárjában jéghideg volt a termekben. Nagykabátban ültünk, s a történelemtanár reggeltől délig Homéroszt olvasott. Minden új volt: a terem, a tanár, a trójai háború, nem győztem magam befészkelni a gimnáziumba, amely a száműzetés után engem is kegyébe fogadott. Szeptemberben még a szomszéd városban kellett kezdenem a tanévet, az októberi napok után azonban egy szó kérelemre – csodák csodája – nekem is akadt egy zug ideát. Véget ért a kulákozás. De kemény leckék következtek: sok órán azt sem értettem, milyen óra van egyáltalán. A képletek, az egyenletek összevissza kavarogtak bennem. Februárban eleredt az orrom vére. Folyt, folyt, egyre folyt, semmi sem tudta elállítani. Egész éjszakákon át nyeltem a vért, nagy darabokban okádtam hajnalig. Az órákon odabent már csak a kezemet kellett felnyújtanom, s már feküdtem is le hátul az utolsó padra.

A szünetekben a hosszú folyosón körbe-körbejártunk kettesével, a gáton, középen, karaszalagosok sétáltak föl-alá: az ifjúgárdisták.

Kozárdi tanár úr volt a lelkük, a mindenük. A kommunista ifjúsági gyűléseken, a KISZ-estéken indulókat énekeltek, a széles Nagy utca csak úgy harsogott a vörös Csepeltől, a spanyol vártától, a tűzcsobolyótól. A nagy sötétben *csobolygott a tűz*, a hatalmas épületen villogtak, szikráztak az ablakok, dőlt belőlük az újraéledő, a fenyegető, az idegen, a sivár gyűlölet. Nagyokat énekeltek, amikor meg szombat este vége lett a filmnek, ezek a rettenthetlen forradalmárok a mozikijáratnál terpeszkedtek, a fénytelen udvar mélyén, s nyálazták, forgatták az ellenőrző könyvecskét, hogy Rácz tanár úr adott-e rá engedélyt, hogy beülj a vászon elé.

Kozárdi tanár úr spanyolsötét, szálas hajú férfi volt, s lobogó, fekete szemű jezsuita. Még fiatal ember lehetett, de nekem akkor maga a végtelenség. Kémiát tanított. Egészen kivételesen. A kémia külön, kivételes óra volt. Kozárdi Tanár Úr tanít. Nálunk a Steinmannt Gombkötőnek hívták. Ő volt a kivételes, aki úgy is felel, aki épp olyan külön nyelven beszél a kémia professzorával, mint Steinmann Fröhlich tanár úrral. Kozárdi tanár úr azonban nemcsak őt, mindenkit kivételesen feleltetett.

– Szóval mi ez a gáz? Mi keletkezett? – kérdezte tőlem, és rámutatott a sárga füstre a lombik tetején. Honnan tudjam, biggyesztettem egyet magamban, honnan sejtsem, mi az

a formátlan felhő, eggyel vagyok csak személyes ismeretségben, azzal, amelyik a sparheltban keletkezik. A gyerekek nyájasan, készségesen nyújtogatták körülöttem a kezüket. Itt valami tévedés történt, ezek összebeszéltek ellenem, olyan órára löktek be, amilyenén én még sohase jártam, ezek valami titkos szabadkőművesek.

– Szóval? – kérdezte ismét.

Csak álltam, s néztem az oszladozó gomolyt.

– Nos? – mondta Kozárdi tanár úr, s egyre nőtt, már a mennyezetbe vágott, és azt énekelte: *vörös Csepel, vezesd a harcot tűzcsobolyón, száz halálon át!* Ismét a füstre, aztán a professzorra pillantottam.

– Még gúnyolódsz?! Hogy nézel te rám?! – ordította, úgy, hogy egészen belevörösödött.

Aztán nagy nehezen megfordult, kiment a katedrához és folytatta a kísérleteit. Sohasem derült ki, milyen gáz keletkezett akkor a lombikban, és milyen vegyi folyamat zajlott le azon az órán, abban az évben.

A nyakatekert kévekötél

Találkoztam egy réges-régi barátommal, aki ugyanúgy parasztgyerek volt, mint én, sőt még inkább az, mert én nem falun, hanem egy kisvárosban nőttem fel, a földre, a tanyára csak kijártunk, ő viszont falun is élt, ott helyben fogta munkára a család. Beszélgetünk erről-arról, elejti: – Eladom a szülői házat. – Jól teszed – mondom neki –, lejársz évente egyszer-kétszer, az bizony nem elég, tönkremegy, elpusztul minden, ismerem, nekünk is van egy falusi hajlékunk, reped, szétfagy a cserép, hullik a vakolat, roskad a tető, mindig akad rajta igazítani-, javítanivaló, azt a kis kertet is muszáj tisztán tartani. – Erről jutott eszembe ártatlanul: – Mondd, te szoktál még kapálni? – Én?! Hogy képzeled! – háborodott föl teljes lelkéből, egészen gyalultatlanul, még bele is vörösödött. – Kapáltam én eleget gyerekkoromban! Nem robotoltál te annyit egész életedben, amennyit én gyerekkoromban dolgoztam, soha, érted, soha!

A nagy indulatot tiszteletben kell tartani, azal nem lehet vitatkozni, ha valaki meg van győződve, hogy egyes-egyedüli a világon, an-

nak ugyan elébe vethetsz bármi szót, nem használ, itt a fergeteg, a hurrikán esete forog fenn, az észet elsodorta, még a darabjai is messze kóvályognak. Ha többet dolgozott, ha én csak ne is próbáljak halkan vetélkedni vele, az más, akkor két határban járunk.

Ő tehát elvből, sőt haragból nem kapál. Én igen. Nem fogadtam meg, amikor odahagytam a szülői házat, hogy kapát eztán kézbe nem veszek, de anélkül is úgy képzeltem: az egyetemmel, hál' istennek, vége a földdel való társalgásnak, soha többet nem nézek bele a hantokba. Ötvenévesen aztán vettünk egy kis nógrádi telket, s egy kis zöldséges-, egy kis virágoskertet csak művelünk benne. Ez a kapamunka azonban már nem az a régi. Nem múlik rajta kenyér, betevő falat, adó, végrehajtás, nem kényszer, kedves kis mulatság, könnyű vigalom. Úgy tetszik, hogy tetszik.

A városi gyereket nem tudják úgy befogni a munkába, mint a kisvárosit, a tanyasit; nem is igen van mibe. Eredj ide, menj oda, postára, boltba, otthon egy kis takarítás, mosogatás, egyéb nemigen akad. Ami elég baj, azonban így van. Az a hamisítatlan városi, akinek nincs udvara, kertje, akinek nem adatik tér a lakáson, a lépcsőházon túl; aki városban bár, de úgynevezett családi házban lakik, hiába város-lakó, az már nem tiszta urbánus ember. Ott már a természet módosít, közbeszól.

A falusi kisgyerekkorától dolgozott. Legeltetett, udvart söpört, avart gereblyézett, gyümölcsöt szedett, állatokat etetett. Noha az efféléket nem is számították igazából a komolyak közé. A munka kint, a földön kezdődik. Nagyanyámnak közel, a város szélén volt egy kis tanyája néhány holddal, mindjárt a Cigánygödrön túl. Egy kis tanya: a kistanya. Így emlegettük. Bérló lakott benne, elfelejtettem a nevét, pedig a bérló hovatovább szinte rokon, a föld egy részét ő, a többit nagyanyám, apám gondozta. Tízéves voltam, amikor apám beállított maga mögé markot szedni. Markot szedni vagy markot verni – így is, úgy is hívtuk. Nem volt nagy az a búzatábla, s valószínű, még az én munkám sem volt nagy, de azért nagyjából ugyanúgy végigverítkeztem a napot, akár a felnőttek.

Apám rövidesen eltávozott néhány esztendőre, én azalatt nyaranként szabad voltam, akkor ami föld még maradt, azt mintha csak Isten művelte volna, mi – anyám meg én – nem, de hogy voltaképpen mi volt ekkor a föld sorsa, nem tudom, s nem is fogom megtudni soha, mert anyám is, apám is a földben van már. Szabad voltam? Dehogy! Csak a nagy dolgok, a kapálás, az aratás kíméltek meg, egyébként dolgoztam: kicsaptak anyám nővérének a tanyájára, s disznót legeltettem a többi gyerekkel, egy egész kondát. De azt nem vettem munkának, az kész szórakozás.

A munkák munkája az aratás. Úgy tartják, Péter-Pál körül jön el az ideje. Nagy munka, de nagy ünnep is. A gyerekeknek persze nem annyira. „*Érik a gabona, / Melegek a napok, / Holnap virradóra / Aratásba kapok.*” De sokszor eszembe jutott ez a Petőfi-vers Péter-Pál előtt! Már megint belekapok én is! Elkámpicsorodtam, amikor apám egy júniusi estén, amit már napok óta szívszorongva vártam, asztalra csapta a monda-
tot: – Megérett a búza, hétfőn aratunk!

Elővette az üllőt, beleverte a földbe, s nyakánál elindulva kiverte a kasza életét. Ahogy a keskenye felé haladt, a hegyét a bal térdére támasztotta. Erre a munkára külön kalapácsa volt, a puha fejű nem jó, csak a kemény, a karcsú, a se nem könnyű, se nem nehéz, mert sokáig kell föl-le jártatni, emelgetni. A kaszaüllőről pedig azt kell emlékezetül felróni, hogy fagyökérbe illesztették, ugyanis nagyon sok ütést kell kiállnia, s egyedül a gyökér nem reped szét. A kasza kiverése nagy gyakorlatot, jó kezet igényel. De megvan a gyakorlat, s megvan a jó kéz is, apámé. Hunyorítva céloz, siklik elejétől végig a tekintet az élen, hogy nem *habos-e* valahol, azaz nincs-e itt-ott fodrosra ütögetve, s elégedetten pihen meg rajta: nincs benne hiba.

Kell még egy másik szerszám is, amivel a rendre vágott gabonát kévébe szedik. A *kuka*. A mai magyar ezzel a szóval néhány évtizede a

szemétgyűjtő edényt illeti, holott ez a szó eredetileg egy cseh gyár nevének a rövidítése, amely a nálunk is használatos félautomata szemétgyűjtő teherautót készítette. Erről nevezték el a hozzá alkalmazott, pontosan hozzá gyártott tárolóedényt is kukának. S ma már minden szemetesbödöge az. Ha felütjük az értelmező szótárt, félig-meddig meg is találjuk benne a szó eredetét. A könyv a kukának ezenkívül még két értelmét is tudja: 1. néma személy; 2. horgas fa, amire a dohányleveleket felakasztják száradni. Negyedik jelentését ezek szerint csak minálunk ismerik: horgas fa, olyan hegyes véggel, akár az arab egyes, amellyel a rendre vágott gabonát a marokverő felszedi. Nem láttam, hogy bárki sarlóval szedte volna föl, sőt el sem tudom képzelni, hogy a sarló, a hegyes, éles acél alkalmas lenne erre a célra, hacsak nem akarja valaki szántszándékkal összevagdalni, véresre szurkálni magát; ember ép elmével olyat pedig nem tesz, ergo az is bolond, aki sarlóval öleli föl a rendet.

Megszokott, örök helye volt a kukának, illetve a kukáknak, mert kettő volt belőlük, az egyik nagyon formás, a másik elég csúnyácska, ráadásul az elágazásban el is hasadt, úgy kellett megdrótozni, de arra soha nem került sor, hogy újat kutassunk föl helyette a fákon; minek túlszorgalmazni magunkat egy másikért, egy új csinosabbért, egyelőre jó, egyelőre meg-

teszi ez is. A padláson, a feljáróval szemben a cserép alá voltak odatűzve, onnan volt feladatomban lehozni minden aratás előtti napon.

Ezzel a fő előkészület meg is történt. Az aratáshoz nemigen kell más, de ember igen. Az viszont ugyancsak. Hogy jó búza is, az szintén igaz, amint egy nyáron megtapasztaltuk. Ez azon az első nyáron történt, amikor apám a bányából hazatért. A búzát még más vetette el, a búza nem a mi sajátunkon, hanem csereföldön termett, a miénk helyett a tanítók dűlőjében lökte oda az állam. Egy-két hold, nem sok. Apám készülődésben a gazdálkodásra, vett már egy lovat, a Darut, azt fogtuk be a kocsiba (nem szekérbe, kocsiba!), amely mégiscsak igen fakó szekér volt, mindene rissz-rossz, a saroglya, a löcs, a kisafa, majd szétesett a gidres-gödrös dűlőn. – Na, ez az! – mondta apám, s kifogtuk, a kocsiderékhoz kötöttük a gebét. Az „ez az” egy nagy, mácsonyától gyöngyöző földdarab volt. Könnyű és habos, mint manapság a reklámban a joghurt. Búza lett volna, ha lett volna, itt-ott egy-egy szálát talált is a kasza, a mácsonya pihéje csak úgy dőlt a levegőbe. A mácsonya jól találta ki, együtt érik a búzával. A megszáradt leveleken millió tüske meredezik, mind azért, hogy a marokverő bőrét telekoszorúzza. A méhcsípés hozzá képest előkelő, nemes, arisztokratikus fájdalom. A mácsonya alantas, gonosz, termése, az aszat viszont

olyan légies tündér, akár a pitypang. Telehordta orromat, számat a röpülő, kigabalyodó pehellyel. Egyet hajoltam, egyet köptem. Apám előttem lépkedett, jó nagyokat, alig érte utol a búzát, olyan messze estek egymástól. Igencsak lépkednie kellett, hogy egy-egy silányat suhinhasson. Nekem is ugyancsak igyekeznem kellett, hogy egy kis ölre való köteget összekaristoljak. Nemcsak ritka, apró is volt, igazi törpebúza. Nem tudom, ki nemesítette, de sikerült neki. Egyet ebédeltünk, valami keveset, apám még aludt is egyet a kocsi árnyékában, s kora délután már az a néhány kereszt állt is a tarlón. Máskor az ilyet le se vágtuk volna, akkor muszáj volt, akkor a fejünk felett suhogott rögtön a szabotázs.

Ilyen könnyű és ilyen nehéz aratást aztán nem értünk meg soha. A többi már közönséges volt, egyszerű, minden költészet nélkül való munka. Minden évben elkövetkezett.

A szép búza szőke, kék szemű, állán egy kis gödröcske van és így tovább. Amikor ránk nézett, már tudtuk, nincs mese, itt az aratás. Arra az időre kiköltöztünk a tanyára, mert hajnaltól késő estig a hátunkon hordtuk a napot. Kora reggel keltünk, s indultunk ki a földre. Olyan foltot kerestünk, ahol a legmagasabb, a legsűrűbb a búza. Készítettük az egész napra való kévekötelet. Lent egy jó marokra való szálát összefogtunk, kitéptük gyökerestül, levertük

róla a ragaszkodó földcsomót, néhányat kihúztunk s külön tartalékoltunk, a többit kétfelé osztottuk, a feje, vagyis a kalásza alatt keresztbe raktuk őket, az elkülönített szálakkal áttekertük, a végüket a két kis kötegbe elegyítettük; az egyik szárán csavartunk egyet, s a hónunk alá vetettük, aztán csavartunk egyet a szabadon maradt kötegen, a másikat kiemeltük a hónunk alól, akkor azt csaptuk be alá, s addig ismételtük felváltva, amíg túl nem jutottunk a szárhossz felén, s már össze nem ugrott magától a kötél. A földre helyeztük őket, gyökérrel-kalással mind egy irányban; hogy mennyit fonjunk, azt a kaszás mondta meg, az apám. Nagy bosszúság lett volna, ha kevesebb, mint amennyi egész napra kell, mert csak a hajnali, a harmatos, a kissé nedves, *megvonult* szárból lehet kötelet fonni, a nappali már törik, hasznavehetetlen. Nem is igen fordult elő, sőt mérget vennék rá, hogy soha – inkább túlcsordítottuk, minthogy ott álljunk üres kézzel, tehetetlenül.

Megtakaríthattam volna a kötéلكészítés leírásának a fáradságait, ha lekörmölöm a helyi parasztember könyvéből az idevonatkozó részt, aki ráadásul majdnem ugyanabban a dűlőben élt, ahol a mi földünk volt, tehát igazán helyi kútfrő, sőt minthogy (amiképpen önironikusan megjegyzi) egész életében *földet esztergályozott*, nem úgy, mint én, a *nyári* parasztgyerek, jóval

hitelesebb krónikás, igaz, de van büszkeség is a világon: lássam, hogy tudom filmre vinni, lássam, hogy tudnék-e még most is kötelet gyártani a kéve alá, emiatt rugaszkodtam neki a saját szavaimmal. Ha ugyan! Merthogy igaz, ami igaz, nemcsak a büszkeség dolgozott bennem, az emlékezetkiesés is megtette a magáét: elfelejtettem, hogy az a helyi bácsi egyszer már aprólékosan lefestette. Úgy kell nekem: a rest kétszer fárad, a lyukas fejű kétszer szenved. Ugyanis ezennel arra a szenvedésre kényszerítem magam, hogy idemásoljam a kötélkészítés hitelesebb, parasztibb változatát, pontosabban a „nyakatekert, kalászos végű kötél” előállításának a műveletét: *„Kikerestünk a búza- vagy árpavetésben olyan részt, ahol elég hosszúra nőtt ahhoz, hogy megfelelő hosszúságú köteleket lehessen csinálni belőle, egymástól távol nekiálltunk, és lehajolva, közel a tövéhez két markunkkal annyi szalmát fogtunk össze, amiből sem vékony, sem túl vastag kötél lett, azt kinyűttük a földből, a töves végét a térdünkhöz vertük mindaddig, míg a föld ki nem hullott belőle. Akkor kétféle vettük, a kalászos végét egymással keresztbe tettük, fél kézzel kihúztunk még öt-hat szálat a földből, azzal a keresztbe tett részt a kalászféjek alatt háromszor körültekertük, aztán előbb az egyik, majd a másik töves részt megtekertük úgy, hogy amíg az egyiket tekertük, a másikat hónunk alá tettük. Mikor ez megvolt, az összeerősített két részt a térdünkkel kipróbáltuk, hogy jól meg*

*van-e csinálva, nem csúszik-e szét, aztán összefon-
tuk, ledobtuk, kész volt a kötél.”*

A reggeli csak ezután következhetett. Az első kaszavágás előtt apám megállt, végignézett a nagy búzatükrön, beleköpött a tenyerébe, jobb-
jával megfogta a nyelet, baljával a *kacsot*, s el-
mondta az ígét: – Isten nevében! – Kissé előre-
dőlt, belesuhintott, s a kaszanyélre kötözött,
félkörívbe hajlított vessző, a *takaró*, az álló szá-
rakra döntötte a lenyakló búzát. A lehanyatló
rendet onnan öleltem fel, onnan szedtem kuká-
val a markot, anyám terítette a kötelet, s amikor
már jó néhányon ott duzzadt a búza, elindul-
tam hátra az elsőhöz, és összekötöztem sorra a
kévéket. Apám közben rendületlenül haladt
előre, nem tekintette, tartjuk-e vele a lépést,
vagy sem, tudta, a rend végén úgyis összeérünk.
Addig tartott a pihenő, amíg a tábla elejére
visszabaktattunk: apám kaszával a vállán, még
most is látom, ahogy hegyével fölfelé viszi, viszi,
szertartásosan, ősi szokás szerint, amíg világ a
világ, pontosan ugyanúgy, anyám leoldott, ke-
zére bocsátott kendővel legyintgeti az arcát, én
meg lehorgasztott kukával lépdelek utánuk.
Égnek emelt fővel kortyolunk egy nagyot a fö-
déből (az utolsó korty a földé), addig is erőt me-
rítünk a következő rendre, aztán folytatjuk,
folytatjuk a munkát. Aratási pálinkáról én csak
könyvben olvastam, mifelénk nem éltek vele, a
víz volt az egyetlen ital. S már nem korsóban,

hanem kék zománcos *kantában* tartottuk (kannának is lehet mondani, de az nálunk más, a tejeskanna). A nap egyre jobban sütött, a kaszásról lekerült a nadrág, az ing, egy szál fekete *glottgatyában* izzadt. A marokverő nem tehetette, hogy kigubózzon: épp elég volt, hogy a keze szárát vörösre marta a csörgő, zizegő, éles búzalevél. Az árpa még gyalázatosabb: valamitől annak még csíp is a pora, csak még nem akadt vegyész, aki analizálta volna, mert vagy vegyész valaki, vagy paraszt. Még a zab a legelviselhetőbb, abból azonban mindig a legkevesebbet vetik, egy foltot a lónak takarmányul.

Dél felé anyám beballagott a tanyára ebédet főzni. Gyorsat, egyszerűt. Ha meggyleves volt, hideg, kipattogzott szemű *cibereleves*, az már valóságos lakodalmas ünnep volt. Ha elkészült az ebéddel, a kútgémre rongyot kötött, s fölengedte a magasba. Apám, nagy boldogságomra, sohase mulasztotta el, hogy ebéd után egy fél órát ne szundítson a nyári konyha ágyára vetett subán. Addig szabad voltam, az Isten tudja, mivel, a tanyás kutyájával, ezzel-azzal, hogy édesgyökeret ástam, friss vizet hoztam a szomszéd tanyáról, a Norton-kútról, egyszóval elszöszmötöltem az időt, amit még az is meghosszabbított, hogy apám az édesgyökér cserjék előtt, a hársfa alatt utánaverte a kasza életét. Aztán szinte amíg le nem nyugodott a nap, húzta, húzta, húzta. Nem mindegy, hogyan.

A tarló akkor szép, ha rövid a sörtéje, ha minél simább, minél egyenletesebb, ha nem kap föl sehol, azaz ha nincs teknője. Ilyen lesz a tarló, ha nem *csalinkázik* ide-oda a kasza. A szép tarlóra szép kévét illik kötni. Az a szép kéve, amelynek karcsúra van fűzve a szára, s felül a kalász, alul a töve egybevág.

Ahogy a nap elindult lefelé, letettük a szerszámokat, s kereszttekbe raktuk a végtelen sorban heverő kévéket. A legalsót vánkosnak, a legfelsőt papnak hívták, a magasból prédikált. Egy keresztbe tizennyolc kévét helyeztünk, mindegyiket kalással a központ felé, hogy meg ne ázzanak. Külső, töves végüknek úgy kellett összeilleniük, mintha késsel vágták volna le. A keresztteknek gyönyörű sorban kellett vonulniuk a tarlón, nem csálén, girbegurbán.

Hajnalban előlről kezdődött az egész. A déli, kora délutáni, a legtüzesebb órákat volt a legnehezebb elviselni, már csak a láb vitt előre, a tompa tudat, hogy egyszer azért csak elterül a búza. A helyi parasztkrónikás így foglalja össze: *„Az aratás akkor még úgy zajlott le, hogy hajnali háromkor már kint csinálták a köteleket, és este a kaparéék felgerekelyélése, összeszedése, kévékbe kötése és összerakása annyi időbe telt, hogy bizony néha tizenegy órákor mosakodtak meg és feküdtek le.”* Így ment napról napra, ha nem szakasztotta meg eső, aminek örült a gyerek, hiába volt meg később a böjtje, még a kényszerű pihenő-

vel együtt is elkoptattuk úgy másfél-két hét alatt. Az utolsó alkonyatra, talán bosszantásképpen, rendszerint nem fogyott el a *gaz* (nyilván jó okkal így hívtuk a búzaszárat magát), ilyenkor azonban már jókedvünk volt, persze, nekem, a gyerekeknek nem attól a fennkölt gondolattól, hogy megvan az idei kenyér, hanem egészen mástól. A jókedv egyetemes volt, s ha sütött a hold, különösen a telihold, az utolsó keresztig meg nem álltunk. Apám ilyenkor irtozatosan hamisan el is énekelte: – *Az asszony ingatag, fogott egy bogarat. Bogarat, feketét, nézte a fenekét.* – Ritka alkalom! Mint ahogy ritkán káromkodott, ritkán is énekel. Feltettük az utolsó kévét, és azt mondtuk: – Istennek hála! – Isten neve keretezte az aratást.

A kapálás korántsem olyan fenséges, hogy az Istent emlegessük. A kukorica, a répa, a cirok a búzához föl nem ér, nem a mindennapi lesz belőle, kissé hátrébb áll a sorban. Ezzel szemben háromszor, négyszer megkívánja, hogy a kapával végigmenjünk rajta. A gazirtás úgy maradt meg az emlékezetemben, mint ami egyedül a kukoricáé, mintha minden nyáron örökké csupán kukoricát kapáltunk volna. Nem csoda, hiszen alig ért véget az iskola, alig kaptuk kézhez a bizonyítványt, már utánam kiabált, s alig tettük fel a keresztre a papot, már ismét a kukoricában álltunk. A kézit az ekekapá előzte meg. Én vezettem a lovat,

apám nyakába vetette a gyeplőt, fogta az eke szarvát, s hullámvonalban, egy hullám oda, egy hullám vissza, addig jártuk a térdig érő, a vállat szabdaló zöld erdőt, amíg tisztára nem vágtuk a sorok között a földet, amely arrafelé fekete volt, gyönyörű, puha, hajlékony, engedelmes. Ahogy hármásban arattunk, hármásban is kapáltunk. A munka, egy-kettő kivételével, mindig így folyt: apám, anyám, én dolgoztunk a földön. Aki a negyedik lett volna, a testvérem, ilyesmire már nem ért rá, edényeket mosogatott a Sohóban, egy londoni étteremben. Rám, a kisebbikre maradt a kötelesség meg a kényszer, hogy apám és anyám közt kapáljak. Mindegyikünknek megvolt a saját szerszáma, amely a kezére állt, amit el nem cserélt volna senki máséval, mert a maga testtartásához koptatta a vasat, a máséval csak kínlódott volna egész nap. Minden nyárra összeszeszáradt a vasban a nyél, este be kellett áztatnunk tehát. A lötyögős, lötyyedt szerszám valósággal újjászületett. A kapás is frissen, virtussal kezd, a tizedik hosszú sor után azonban lohadni kezd a kedve, mert igen sok ugyanolyan hosszú sort kell még megostromolnia, s ha gyerek, még inkább kedvetlenné válik. Ennek fejében viszont a kapálás beszélgető sport: komótosan lépked, vág egyet, még egyet, lép, lép egyet az ember, a szemével beméri a gatz, s ahol túl sűrű, a kukoricát elcsapja, szinte oda

sem kell figyelnie már, ösztönösen érzi, mekkora erő kell hozzá, és hogy hol van a cél: ő a kapáló sas. A kukoricásban ilyenkor mindent meg lehet beszélni, a szónak tág tere van. Apám ki is használta az alkalmat, ami keveset tudok róla, ekkor tudtam meg, egyébként nemigen mesélt magáról. Anyám végképp nem. Igazából alig van sejtelmem arról, hogy mi volt az életük. Bizonyos tényekről jobb is volt hallgatni. Ha egy olyan politikai rendszerben éltünk volna, amely már évszázadok óta biztosan, változatlanul áll, valószínűleg kevésbé lett volna hallgató a társadalom. Amire büszke lett volna valaki, el kellett fojtania, még odakinn, a földön is magába gyűrte, a rendszer sok szót kitörölt belőle.

Az ember azonban olyan, hogy beszél. A család, az a kicsi, soha annyit nem ért rá társalogni, tereferálni, mesélni, csevegni, eszmét cserélni, fölvetni, megoldani, mint kukorica-kapálás közben. A jelenet lassan idillibe fordul: megy három plakettalakocsk a zöld tábla közepén, mennek, mennek, ajkukon kinyílik a szó, s nincs, nem volt, nem is lesz ennél szebb már a világon. Ami egy másra vágyó fiúnak esetleg kín, a felnőtteknek, akik ebbe nőttek bele, ez az életük, azoknak fáradtság ugyan, de öröm is. Boldogok, hogy szép a növény, jól kelt ki, még odébb ugyan, de máris jó termés ígérkezik, ha így megy tovább, ha lesz elég eső,

de elég meleg nap is, úgyhogy a mindennapi fáradozás dehogy kín: öröm. Apám ha látta, hanyatlik a kedvem, megdicsért: micsoda szemed van, fiam, a te munkád a legszebb, mint ha kicentizted volna, olyan egyforma messze állnak a te száraid a sorban. Mérnöki munka! S elhittem neki, két sorra való kedvet adott a kegyes dicséret. Máskor meg észrevette, úgy fogom a kapanyelet, mint a balkezesek: alul a ballal, fölül a jobbal; tudniillik a jobbkezesek fordítva teszik, amit nem is érdekességnek, már-már valami különleges érdemnek vett, amely arra predesztinál, hogy sokkal többre vigyem a kapával, mint mások, s magát sem kímélte: többre vihetem benne, igen sokkal többre, mint ő. Ami néhány sorra megint csak elszédített, néhány sort megint belém énekelt. Szükség is volt rá: idomtalan tenger állt előttünk. S nemcsak a gazt, a fölös szálakat kellett kigyilkolni, hanem sok deréktöredelemmel ki kellett *fattyazni* is: a tőnél sarjadó többletet, a fiaszárakat ki kellett hasítani a földből, vagy ha a kapavassal nem ment, mert annyira a tő mellé telepedtek, le kellett hajolni hozzájuk, s kézzel, egyenként kellett kiszaggatni őket. A kukorica hagyján, a cirok azonban olyan gyalázatos, hogy minden tő egész bokor fattyat hajt körbe-körbe, hosszú vesződség kicsipegetni, ráadásul a levele éles és kemény. Nemhiába kék, cián kering benne. Van is vele méreg!

A hagyma aprólékos, babramunkát kíván. A dughagyma sűrű, végtelen, kompakt sort alkot egyetlen hézag, egyetlen rés nélkül, ahogy tömören, tömötten kidúródik a földből, s mindenféle apró gyommal, de főleg tarlóvirággal elegyedve, egybenőve, egymásba kötözve, összezsúfolódva szinte fölszeghetetlen ötvözetet képez, kapálni úgyszólván lehetetlen. Ezt a falanxot föl kell törni, s hosszas küzdelemben fölmorzsolni, megtisztítani az ellenségtől. A liliputi hagymakezdeményt, a vékony kis cérnaszálat *kapirccsal* (kis kézikapával) s kézzel, ujjbeggyel lehet csak kigabalyítani a gaz közül.

Nem sokszor termeltünk, mert ahhoz munkásokat kellett volna fogadnunk, napszámra azonban nemigen telt, sőt napszámost sem kaptunk olyan könnyen, mindenkinek be voltak töltve a mindennapjai, arrafelé a mieinknek sohasem kellett lyukas napokat foltozgatni. Két segítségére azért mindig biztosan számíthattunk: apámnak valamilyen oldalági szegény rokonaira, egy mindig fokhagymaszagú, izzadós, kövér asszonyra, akinek az ötvenes évek elején uk-mukfukk eltűnt a férje – reggel szokás szerint elindult otthonról, és soha többet nem tért haza –, erre a titokzatos férjű nőre meg a leányára. Az egyedül elvégezhetetlen munkák idején ők bukkantak fel olykor-olykor nálunk. A lány alig volt idősebb nálam három-négy tavasszal: suta, boldogtalan, száanalomra méltó. Akár az anyja,

beledugta fejét a munkába, s reggeltől estig fáradhatatlanul robotolt. A földön való csúszás-mászás, kapingálás nem grófnőknek való arisztokrata kék, sőt egyáltalán nem szoknyamunka, meg is érdemli, aki nő léteére szoknyában műveli, a szoknya előbb-utóbb félrecsúszik, s *belátni neki*. A torkom kiszárad, nagyokat pislantok. Apám, aki korántsem volt a női nem ellensége, talán egyenesen azért volt „kénytelen” nap-számba hívni őket, hogy „kénytelen” legyen egyet-egyet be-benézni a lánynak. Persze, ártatlan benső panoráma volt az: korabeli szemérmes bugyi, nem a mai forró idők jártak még akkor. Azonban kedves egy férfimulatság a kietlen dughagymamezőn. Az asszonyoknak ezenközben ki tudja, milyen szórakozás jutott. Mi mulattatta őket? Erről semmiféle nyilatkozatot nem hallottam: mintha nem lettek volna vágyaik. Mert az nem vágy: dolgozni egész esztendőn át, hogy aztán egyszer valaki mint valami néprajzi furcsaságot lejegyezze, vagy irodalmat csikarjon ki belőle, valami nyelvileg megmunkált mesét.

Munka fonta be az egész életet; amiket leírtam, csak a legtetemesebbek. De hány meg hány leíratlan! Ilyenszerű volt egy parasztcsalád világa, s egy fiúé az ezerkilencszázötvenes években a termelőszövetkezet előtti magánvilágban. A fiú gimnáziumba járt, latint, orosz, matematikát, nyelvtant, irodalmat, mindenfé-

le tudományokat szedett magába, a városi könyvtárat bújta, irodalmi lapokat, verseket, irodalmi tanulmányokat olvasott, nyaranként pedig visszavedlett pusztai parasztgyerekké. Paraszt, földműves, vagy ahogy írták, földműves volt az egész kis meg nagy famíliám, s ha továbbtanultak a gyerekeik, szinte mind egy szálig mezőgazdának, dehogyis bölcsésznek, mint én.

A magyar a Horthy-korszak egynémely nagyfejűje szerint bele van gyökerezve a földbe, amiből az következik, hogy aki nincs, az nem is igaz magyar. A magyart a föld tartja meg annak. Most hallottam, hogy Romániában a lakosság majd' negyven százaléka a földből él; egy könyvből való pontos idézet meg is erősíti: „*A kereső lakosság 37%-a a mezőgazdaságban dolgozik*” – nincs is náluk nagyobb magyar a világon. Ezt az avas földi bölcsességet akkor még nem ismertem, de anélkül is úgy utáltam a paraszti életet, akár a kukoricagöldönt. Kevésbé nyersen: korántsem kedveltem a kapát, a kukát, a villát, a lapátot. Nem akartam paraszt lenni!

Parasztságotam fölöttébb *ellenkedveltem*, fölöttébb restelltem is. Pribék Gyöngyvér volt a szerelmem a mi utcánkából, a vasesztergályos meg a finom erdélyi asszony lánya, a szerelmem, a hiú, a fölösleges, a hiábavaló, a hasztalan, az ostoba szerelmem, akihez verseket írtam, és aki talán még olvasni sem tudott, nem-

hogy verseket. Azt hiszem, egyszerűen kislány volt még, egyelőre aludt, nem érdekelte se a romantika, se az, ami engem, én azonban éveken át makacsul növeltem magamban, hogy szeretem és szeretem. De hogy is szerethetne olyan embert (mármint engem), aki egy szekér trágya (egy kocsi dudva) tetején gubbaszt, lovak közé csapdos, miközben szerelme az utca túloldalán finom illatokkal hazafelé sétál?! Nagyon sokáig szenvedtem ettől a képtől, és szenvedtem mindentől, ami az én világom.

Hogy a nyarakat végig kellett izzadnom a tanyán, abban igazából nem a verejték, nem a kapanyél, nem a gereblye, nem a munka, az idő bántott; nem holmi nyaralásokra vágytam hegyek, vizek közé, olvasni, olvasni szerettem volna örökké, görögöket, latinokat, franciákat forgatni szépen, kényelmesen, egy fotelba tagozódva a hűvös verandán. Hűvös veranda, fotel azonban nem akadt, egyszer-egyszer az anyai, nagyanyai, munkát adó szavak elől a padlásra húzódtam, ahol a háztető vékony héja alatt majd elájultam a forróságtól, mintha nittszeget kalapáltak volna a fejembe, nem fogtam föl, mit ír, hogyan átkozódik abban a versében Radnóti, hogy *Oly korban éltem én e földön*, s abba is hagytam a kínlódást, megadtam magamat a sorsnak: hát akkor jöjjön a krumpli! A krumplihéj kisszerűségét éreztem minden paraszti munkában, még az aratás-

ban, ebben az ódának ítélt tevékenységben is. Még a róla szóló himnuszokat is megvetettem. Ki nem állhattam azt a József Attila-verset az aratókról, holott imádtam József Attilát, de ebben nem ismertem tréfát: nekem mindegy, ki prédikál az aratásról, álljon neki, majd meglátjuk, lesz-e kedve rímeket gyártani a tarlón. Az aratók se írnak verset a költőkről, a költők se írjanak verset az aratókról!

A paraszti munka, egyáltalán a paraszti élet kisszerűségének szégyenét aztán még tovább pirította a népi-urbánus-ellentét. Amit hiába tagadunk, van, csak nem úgy, amint az irodalom márok belélegzik. Ezzel mind a mai napig nem tudok mit kezdeni; egyszer ignorálom, egyszer fölhevítem, végezetül abban nyugszom meg vele: igaz, voltak parasztok s voltak nem parasztok, a világ ebben a tekintetben is kétfelé hasad; a paraszt nem tudja, amit a nem paraszt, a nem paraszt, amit a paraszt, de így van jól, csak az irodalmat ne hasítsuk ketté; az istenért, az irodalom nem ott, az érték vonalában reped szét, egyik felé esik a becses, másik felé a rossz, a haszontalan, mindegy, honnan jöttél, de az is mindegy, hogy hová mész. Aztán végezetül: hát irodalom ez az egész? Nem az irodalomban kelünk föl, indulunk dolgozni, nyalunk bélyeget a borítékra, hanem a földön létezünk, az emberekkel együtt. Az irodalom olyan gyalázatosan kis töredék, hogy szót sem

érdemel. Lassan-lassan én is kihátrálok belőle, felhúzom a hátam mögött a riglit, nézem, nézem, bővölöm, hogy nekem ne ugorjon, belém ne marjon még egyszer, utoljára, s óvatosan kilépek az ajtón. Kilépek, felsóhajtok: én is éppen olyan vagyok, mint azok, ahonnan jöttem, sőt az előbbiek értelmében – azt az értelmet nem adom fel – olyan is vagyok, mint akik közül nem is származom.

A mi ünnepeink

Nem, nálunk az ünnepek nem voltak ünnepek; olyan ridegen éltünk, hogy abba nem illett bele névnap, születésnap, húsvét, karácsony. Ahogy hátratekintek, innen, felülről sötét Nem borítja el a láthatárt, de aztán, ahogy lassan a szemem hozzászokik az éjszakához, itt is, ott is egy-egy kis fény hunyorog ki a vakhomály alól; eszembe jut az a gyerekkori december, amely karácsonyt hozott, az a János-nap, amikor a tanyán szólt a hegedű, a húsvét, amikor süttött a nap, jártam a várost; lassan-lassan oszolni kezd a sötétség, s kihajnalodik, fölkel az Igen.

Mi is ünnepeltünk, nálunk is voltak kivételes napok, egyszer fényesebbek, máskor kevésbé ragyogók, ahogy az idő kötelékei engedték. Az evangélikusok szent napjai, „idnapjai” a régi magyarban eleve ridegebbek, mint a katolikusoké, az evangélikus parasztoké meg még egy árnyalattal. S ha szegények, a szegénység még hűvösebbé teszi. Amíg be nem ütött az Európa-, sőt a hon-alattiság, a már történelemnek sem nevezhető, a mindenben aluli történelem, a mi karácsonyaink, ha evangélikusan, ha földmí-

vesi módon is, de melegnek voltak. Az a baj, hogy papíron sem tudok már fölemelkedni, már papíron sem tudom méltóképpen megidézni a kisgyerek karácsonyait, pedig itt rejtőzik bennem az az öröm, amit akkor éreztem, belém van zárva, csak már elfelejtettem azokat a szavakat, amelyek újra idehoznák. Vagy azokat a szavakat nem is birtokoltam soha?

Az első karácsony, amire visszarévedek, öt vagy hat éves koromban lehetett. A szobában fenyőfa állt, gyertya égett rajta, sercegett a csillagszóró. Egy kis bádoghajócskára emlékszem, apró gyertyát kellett meggyújtani benne, s elindult, keringett a vízen. Egy kis csövecskében tódult hátrafelé a forró levegő, az tolta előre a parányi szerkezetet. Gábor, akivel Kutasón hozott össze a véletlen, ugyanilyet kapott Pesten, az irodalomtörténész apa hozta karácsonyfa alá – fiatalabbul, nem kevesebb mint tíz évvel utánam. Amikor hosszú-hosszú időre rá agnoszkáltuk a kis vízicsúszkát, s hajszálra ugyanazt emeltük föl emlékezetünkkel a mélyből, a világ legcsodálatosabb, a világ leleleményesebb játékának kiáltottuk ki azonnal, s magunkat a világ legboldogabb kisgyerekeinek, mert az a bádog a miénk volt valaha.

- Meggyújtottál benne egy kis gyertyát...
- ...és elindult a vízen...
- ...és addig siklott a kádban, amíg...
- ...csak égett a mécses!

A másik ajándék is afféle örök játékszer volt: a dobókockás János vitéz. Kukorica Jancsi elveszti a nyáját, lépj hátra öt kockát, akkor léphetsz előre újra, ha hatost dobtál; a francia király odakínálja neki a lánya kezét, lépj előre négy kockával, egyszer kimaradsz a kockavetésből, kétszer dobhatsz; előre-hátra mozgat a szerencse, mire Tündérországba nem érsz. Aki legelőbb érkezik oda, az lesz az örök János vitéz, a többi visszamegy Kukorica Jancsinak, s előlről kezdődik az egész. Lábakon álló régi fajta ágy állt a szobában, az alá húzódkodtunk, lábbal befelé, a hajópadlóra, s ráztuk, terítettük le rá a dobókockát. A bátyám hat évvel öregebb volt nálam, sose játszott velem, unt, nem az érdekelte már, ami engem. Ha élne, most, talán most lehasalna velem az ágy alá; ha föltámadna és visszatérne Kanadából, igen, azt se bánám, igen, azt se bánná, ha nem lehetnék soha János vitéz, jó lenne neki, jó lenne nekem Jancsinak is lenni azon a karácsonyon.

Azok a meséskönyvek, amiket anyám vett nekem Hornok nénitől, Irénke nénitől, a szomszéd nénitől a kicsike boltban, azok az Athenaeum kiadós leporellók, mesék, az iskolai jutalomkönyvek, a Trézsi néni kosztosai, mind elvesztek, mind-mind, érthetetlenül és értelmetlenül. Miért volt szüksége rájuk a mulandóságnak? Ki tépte szét őket, ki volt képes a tűzbe hajítani őket, kit vitt rá a lelke, hogy eladja őket

hulladékul? Egyetlenegy maradt meg szirtnek, tanúhegynek, egy Móra Ferenc, a *Mindenki Jánoskája*. Nem nagyon adták ki azóta, lehet, hogy nem a legjobb meséje, de... De mielőtt a mondatot lelakatolnám, hogy is vagyok vele? Nem ez a Móra, az a legszebb mese, amit egyszer a másik nagyanyám nyári konyhájának a tetején olvastam. A hős – talán a kincseért – ássa a földet, ássa, ám amint ássa, ássa, anyám hazaszólít, a meséskönyvet vissza kell adnom a gazdájának, s nem tudom meg soha, kilyukadt-e a föld másik oldalán a szegény ember legkisebb fia. Nekem ez a legkedvesebb mesém, az a mese, ami sohasem ér véget, az, ami nincs. A *Mindenki Jánoskáját* magamhoz szorítom, hiszen az egyetlen, a drága. A másikat őrzöm, a kincsem. Melyik az édes? Amelyik megvan, vagy az, ami hiányzik?

Apám nővéreék, akik Cinkuson, tanyán éltek, még ekkor is, csak azért is állítottak fácskát Betlehemnek. Olyan szegények voltak még ők is a három gyerekkel, ők, akiket szerencsére nem nyúztak kulákká, a tszcs-ben paskolódtak, nyáron akkora gaz burjánzott a tanyájuk körül, akkora dzsungel, hogy csak gólyalábon lehetett a dűlőre kilátni; olyan szegények voltak, hogy napraforgószárból eszkábáltak karácsonyfát, karjaira örökzöldet, bukszuságakat kötözgettek, szemükre álmot, szívükbe szeretetet. Szaloncukrot főztek (azt még volt miből), diót ezüstöztek, papírangyalkát aggattak a szára, a

hamis fa igazibb volt az igazinál. A történelemkönyvekbe is be van írva, csak azért nem avatták szentté, mert evangélikus volt. Vajon mit szólna hozzá „*nénje*” (apám nővére), sógor bácsi, ha írva látná a napraforgó-karácsonyfát? Tiltakoznának? Nem úgy volt az, Lacikám, azért csináltunk szárból, bukszusból karácsonyfát, mert akkor nem árultak a piacon. Nem voltunk mi olyan szegények, hogy ne tudtuk volna megvásárolni, csak hát üres volt az ország, talán még azt is elraborták.

A meséskönyvhozó karácsonyi ünnepek fenyővel, gyertyával, csillagszóróval, szaloncukorral hirtelen, nagyot csattanva, ájulva elzuhantak, de a szelídebb ünnep, a Mikulás, a gyerekek szemében a karácsony kisöccse, még ekkor, ezekben a boldogtalan időkben is mindig beköszöntött. Apám odavan, bányász, anyám a végrehajtókkal, az adóval küszködik, azt sem tudja, hol áll a feje, írja a leveleket, apámtól kérdi, mi legyen a maradék földdel, kiadja-e bérbe, kinek, mennyiért, hogyan, az egyik gyereknek új kabát kellene télire, a másiknak cipő, minden drága; nagyanyám fát hasogat, cipel, estefelé pedig bezárkózik a nyári konyhába és cukorkát csomagol piros papírosba, kétoldalt összecsippenti, kisollóval kirojtozza, diót is tesz mellé, almát is rak mellé, s Mikulásra ébrednek az ő unokái is. Olyan, mint egy mesebeli öregasszony: kicsi, görbe, az orra

nagy egy kicsit, bibliát olvas minden este – ő az én nagyanyám. Van egy másik is a Deák Ferenc utcában, ő is kedves, választani nehéz, melyiket szeressem jobban, nem is kell, az egyik mellé oda vagyok nőve, a másik anyuka anyukája.

A Mikulás, a karácsony áhítatos, komoly, a névnap ezzel szemben ugrifüles, a végén úgy kell a földre nyomni, mert egyre hebehurgyább. A névnapok mindig a mások névnapjai. Se anyámat, se apámat, se minket, a két fiút nem volt szokás felköszönteni; születésnapot sem tartottunk, amit azonban általánosan nem tartottak, névnapot igen, de azok örökké mások névnapjai voltak. Azon túl: egyedül a téli névnapok a névnapok, a nyáriak nem érnek rá sütni, főzni, vigadozni. Nagyjából egy a névnap: a János, december huszonhetedikén.

Kínosan, kellemetlenül indul: a régi helyi Demartsik Nyomda kis névnapi köszöntőiből ki kell választanom egy verset, mindig újat, azzal állnom a sógor bácsi elé. Alig tudok választani, egyik iszonyatosabb, mint a másik, nagyon sokat szenvedek, mire egynek a szörnyűségein úgy-ahogy túlteszem magam, és tömködni kezdem a fejembe.

Sógor bátyám (anyám nővérének a férje) kellőképpen elkomolyodik, magam is kellőképpen elkomolyodom, s igyekszem elfogulatlan lélekkel elé s a hallgatóság elé teríteni a lyukacsos, balga rímű köszöntőt, hozzátéve az

örök formulát, ami nélkül a jókívánság el nem hangozhatik: – Engedje az Isten, hogy számos neve napját érjük, erőben, egészségben, ezt is eltölthessük békeességben!

Nénje legalább egy hete serénykedik. Süt, tölt habrolót, dobostortát, krémest, pogácsát, kalácsot, pecsenyét, főz tyúklevest, fácánlevest, ha sikerül egyet a fán csúzlival, patkócsavarral eltalálni. Süt, főz sokféle jót, nem fárad bele. A tanyán egy szoba van, két asztalt egybetolnak, kiviszik a folyosóra a díványt; a sütemények, a húsok a hatalmas, fűtetlen kamrában várnak sorukra; középen a konyha gőzölög, rotyog, lábasok, fazekak zörögnek, rézmozsár csilingel, kések fenődnek, tojásfehérje dagad, leves fut ki a lábospól, a dagályt gyorsan visszatuszkolják, a relni ajtaja csattan, s minden zománcos edényen a Lampart Gyár babos kendős háziasszonya mosolyog.

A vendégek ledöngetik a havat a súlyos lábbelikről, fáznak, felfűti őket a kisüsti, nekidőlnek a búbos kemencének, s máris izzad a homlok, a hónalj. A nagy-nagy vacsora után, ami nagy-nagy vidámság közepette fog el az utolsó csontig, az utolsó morzsaig, isznak egyet és megszólal az egy szál hegedű. Tanyasi szerzőszám, tanyasi húzza, de lelket von belé: *Hétre ma várom a Nemzetinél, Legyen a Horváth-kertben Budán, Zöldre van a, zöldre van a rácsos kapu festve*, efféle szerzemények, Zerkovitzok, magyar

nóták töltik be a gőzölgő, verejtékező szobát, s járják a csárdást, valóságosan rúgják a port, mert a szoba földje is elomlik a tánctól. Apám száraz ember, nem iszik, nem duhajkodik, nem énekel, nem tud, anyám egy kicsit belenyál a pohárba, nem énekel, nem tud, nem táncolnak, mégis mind a ketten jól érzik magukat egyszer egy esztendőben, Jani sógor neve napján. Ha elfárad a hegedűs, adomáznak. Talán a gyerekekre való tekintettel nem dévajok, nem csintalanok, nem is valami óriási történetek, kis mesék kicsi csattanókkal abból a kicsi világból, amely az övék. Nekik tetszenek, nekem is tetszenek.

– Sötét éjszaka volt, tiszta hó, akkora köd, hogy csak az orromig láttam. A bálban voltam, még legényember, hallottam a kutyaugatást, arrafelé igyekeztem, de hiába, sose értem hozzá közelebb, sőt egyre távolodott, aztán újra közelebb hallottam, de sohase értem el. Végül a béresek észrevették, hogy ugat valakit a kutya, lámpát gyújtottak, az vezetett be a tanyára. Másnap utánanéztem a hóban: egész éjszaka körbe-körbe jártam.

– Na, nehogy így járjunk mi is, ideje szedelőzködni.

A holdfényben, a csikorgó hidegben, a szánkók csiszolta havas úton egy gyerek, két felnőtt, apa meg anya, elindultunk hazafelé, a városba, három fiatal.

A kis idióta

Hol tartották volna a lakodalmakat, ha nem a Gólyafészek vendéglőben, amelynek a kéményén ott ütögette össze fahangon, talán juhar-, talán akác-, talán diófahangon a két öreg, nagy madár a csőrét, s alant a vendéglői élet addig tartott, ameddig odafent az ágakból összerótt bölcsőre vissza-visszatértek a gólyák. Elpusztult az egyik, de újra meg újra mellészegődött egy másik, ez a másik aztán elvesztette, amelyhez kapcsolódott, akkor ismét egy új alakulat, egy új formáció keletkezett, az eredetinek, az őspárnak híre-hamva sem volt, alulról, vaksi emberi perspektívából nézve azonban örökké ugyanaz a pár volt, ugyanaz a kettő. A látszat, amelyet odalentről rájuk vetítettek, hosszú időkre változatlan maradt. Az ember a madarak tragédiáit észre sem veszi. A részvétlenség a nemtörődömséggel, az érzéketlenséggel egyesül. Zábrák Zoltán hiába ment el minden reggel háromnegyed hétkor vonathoz siettében a Thék Endre utcán, a vendéglő előtt, s hiába mondta minden tavasszal, amikor megpillantotta a piszkosfehér, koszos-

fekete két gólyát a kémény tetején: – Hát megérkeztetek? – Hiába, mert azzal a tudattal tette, hogy az a kettő a tavalyi kettő, nem észlelte, hogy az egyiknek a szárnyán más a rajzolat; nem, az már nem a régi, a tavalyit megette a sakál, a tavalyit lenyilazta egy bantu naplopó, vagy egyszerűen éhen döglött. Szomorú ez a szenvtelenség, ez az érdektelen vakság, jól cselekszi a mégis jóra való ember, hogy maga helyett ornitológusokat tart, akik helyette is látnak.

Zábrák Zoltán, akár a többi városombeli, egyáltalán nem fájdtotta a fejét olyasmivel, hogy mi van a gólyákkal a kémény tetején, csak a vendéglő érdekelte, nagy meleg idején hazafelé ugyanis odajárt sörözni, meginni kettő, nem több, két nagy korsó világos keserűt. Ő is az ornitológusokra bízta a fájdalmas részleteket.

Én ellenben még azzal sem bajlódtam, hogy egyáltalán van-e fájdalmas részlet a világon, sőt a világ léte fölött is érdektelenül átsiklottam. Sőt érdektelenül? Játékosan sőt! Hiszen csak hatéves voltam. Meg is lepődtem, amikor egyszer csak a Gólyafészekben találtam magam, az volt a bizonyosság, hogy a családi tűzhelyen kívül is van egy másik világ. Anyám átváltozott: ünneplőbe öltözött, szakácsnének, olyan kötenyt vont maga elé, amely eltért a többi otthonitól: fehér volt, hímzett, fodrok bodorodtak rajta, széles szalaggal kötődött meg hátul a derekán; a sparhelt mellől úgy emelte ki, hogy szinte rá

sem ismertem. Még nem tudtam, hogy mi a fiatalság, most viszont sajogva sejtettem, hogy ez a délután, ez az este a fiatalsága, és talán soha többet nem lesz már ilyen hamvas, ilyen gyönyörű.

A férfiak hideg fényű húsdarabokat vagdaltak kockára, a kések csak úgy roszogtak az ínbán, s behomorított tenyérrel söpörték az üstbe. Jókedvük volt, hangoskodtak, s olyanokat mondogattak a másik asztalnál tyúkokat intéző asszonyoknak, azoknak a hófehér melleknek, csípőknek, amilyeneket addig én még sohasem hallottam tőlük. Ők is átváltak. Azt mondta az egyik: – Tudják-e, mi a gyerek? A betét kilenc hónapi kamata. – Hát azt, hogy mikor csalja meg az asszony az urát? – Amikor a bundáját idegen szögre akasztja. – De már csak elmesélem a kemencének meg az asszonynak is a történetét! – mondta Szita Feri, a tanyás. – Bevetette a kenyeret az asszony, jól nekiveselkedett, oszt beleszorult a kemence szájába, csak a fara ágaszkodott kifelé belőle, még a szoknya is fölcsúszott rajta nagy igyekezetében, ahogy ki akart szabadulni, de hiába hányta-vetette a farát, egyre jobban beleragadt, elég az hozzá, éppen arra ment egy ember, és bevetette neki azt, amije volt. Az asszony meg azt visongta: – Benne van! – Nincs benne! – Benne van! – Nincs benne! – Nem sült még ki, nem sült még ki! – De már kisült, mondta a férfi, azzal otthagytá a kemence szájában az asszonyt.

Tudtam én, hogy mit beszélnek! Főleg most beszélnek, amikor lakodalmat ül Bandi bácsi a Pirivel, egyszóval nősül! Estére hogy főne meg a tyúkleves, a pörkölt, hogy sülné meg éjfélre a pecsenye, ha nem járna a kéz is a mese mellé, ha nem szeletelnék föl már most, előre a húst? A tűznek nem szabad kialudni, forgatni kell az üstöket, hogy a rotyogó hús, mint valami óriás csapágygolyó, úgy járjon benne körbe-körbe. Nem a húst, az üstöt keringetik a pörkölt körül, s a vörös tömeg nehézkesen követi az üst kinézisét.

A gyerekek a legboldogabbak, föl-alá rohangálnak, a lassan már szállingózó sütemények, a habroló, a dobostorta, a krémes elől, amelyekről minden család maga gondoskodik magamagának, el kell verni őket. Hozzák abroszba bugyolálva a kulcsoskalácsot, olyan óriási kocsikerék, hogy az asztal széle fölé szédül ki mindegyik.

Mindent egybevetve sűrűsödő részletekben – ideje! – szállingózni kezdenek tehát a családok, egy kis lábváltogató tanakodás után, hogy ki-ki hová, lassan a körbe rakott asztalok mellé rázódnak, a menyasszony meg a vőlegény is a helyén büszkélkedik már. Fehér kötényes vőfély szolgálja fel kevély, piperkóc illegetések közepette a tyúklevest, a sertéspörköltet, amely igazából nem sertés-, hanem disznópörkölt, ezen a helyen a pörkölt még feltálatási korá-

ban sem hallgat a sertéspörkölt névre, a vőfély ennélfogva disznópörköltet, de főleg disznópaprikást ad fel az asztal közepére. Szintúgy csattan bele a porcelán! A lakodalmas nép azután természetes tyúkcombokat markol meg mind a két végén, alfától az omegáig csontig csutakolja, de most, hogy egymás között vannak, most, hogy az egész sokaság egynemű, egy ötvözetek, egy világ egyforma sarjadékai, nem hangzik el a szabadkozó, de a mondat alján mégiscsak gőgös, egy kicsit mégiscsak fonák, egy kicsit mégiscsak álnok mentegetőzés: – Mi már csak így eszünk, két kézre fogjuk a csirkecombót, marokra, *parasztosan*.

Nem cigány-, magyar zenekar játszik. A tánc nem duhaj, kellő kedvű, kissé öreges, mintha a vénekhez volna szabva. Jó elnézni, ahogy az anyák, az apák ez egyszer haszontalan dolgot művelnek, idegen mozdulatokat tesznek, olyan jelenetekbe bújnak, amelyeket sem otthon, sem a földön sohasem vennének föl a tagjaikra. Csárdást járnak, ég felé lökik a kezüket, az asszonyok dereka jobbra-balra tekeredik, egy-egy súlyosabb szoknya úgy lódul erre-arra a benne lévővel, mint egy hatalmas gyapjúbála. Szusszantanak egyet, a következő csomópontig a tektonikus töpörtyűs pogácsa lemezeit tépegetik, kívánni ugyan alig kívánják, nem is azért, hanem jobbára időtöltés végett. A hegedűs, a klarinétos, a tangóharmonikás elhagyja

a zenét. Éjfél van. Jelentősegteljesen fordulnak a fejek az asztalfő irányába, ahol összesűrűsödik a lagzi értelme, ahol a menyasszony meg a vőlegény ül a hatalmas ünnep tetején, hogy szinte érzi is a vendégsereg, hogy a nászpár nem erre a földre való. Érkezik a menyasszonyi torta. Vőlegényi nincs, egyedül a menyasszonyt illeti meg torta, ahogy mindenben előbbre való a mátká, szépségben, ruhában, cifraságban, s épen is kell megőriznie araságát, ajkát alig mártja borba, isten őrizz, a vőlegény kihúzott derékka, a méltóság bővében ül. Az arca ki van pirosodva, ami nem is múlik el soha, az apja fajtája ilyen veres, nem a ma esti bor teszi, amely ugyan vőlegényi mérték, hosszabb a pohárban, mint a menyasszonyé, ám isten őrizz, hogy tetejes legyen; állkapcsa széles, a szeme kék. Apám rokona. A menyasszony anyámé. A vőlegény anyja szintén anyám rokona. A menyasszony anyja apámé. Azért vagyunk többfelől is, nem csak egyetlen jogon hivatalosak. Biztosan ülő vendégek vagyunk, illetékeséggel várjuk a menyasszonyi tortát. Résen állok, engem már csak a koronájából való, égetett cukorszalag érdekel. Sorba állok érte, hosszan, türelmesen, elropogtatom, s reggel otthon, az ágyamban ébredek.

Az utca végén élnek jó néhány esztendeje már. Nehezen jutunk be a házba, sokáig rángatjuk a drótos csengő rézgombját a kapufélfa

mellett. Ülünk, nagyanyám meg a néni beszélgetnek, kivel mi történt mostanában, kinek a nyakán járt utoljára végrehajtó, ki halt meg, kinek lett új pólyása mostanában. Ülök, velem szemben egy ijesztő kisgyerek. A szája folyton nyitva van, nyál csurog belőle, s nem törli le soha, a szeme szűk, értelmetlenül kék, némán a nagyanyjához törleszkedik, onnan néz mereven, mozdulatlanul. A falon esküvői ábra: összebújik, egymást hevíti két komoly homlok. A kép sarkába oda van tűzve a vőlegény fehér viasz gyöngyvirágja. Hasztalan: az ítélet végleges, a jövő egyszer s mindenkorra förtelmesre zárult.

Még nagyanyám is viszolyog tőlük, egyre ritkábban járunk hozzájuk. Az idiótát eltisztítják a háztól, intézetbe kerül, csak néha-néha, egy-két hétre hozzák haza. A természet különös módon működik, az elméje nem lesz férfi, nem nő fel soha, a teste, az az átkozott, viszont erővel, igen. A nagyanyjára támad. A kis idiótát kiherélik.

Az után a lagzi után a rokonságban hosszú-hosszú évekig egyetlenegy sem tartottak, mintha rettegetek volna az élettől, rettegetek is attól, ami termelőszövetkezettel, röviden beadással, hosszan terménybeadással, röviden országgyűlésekkel, hosszan „mit pofáznak ezek már megint” kezdetű mondatokkal volt tele, a gyerekek nem akartak belecseperedni a háza-

sodásba, csak a moziba jártak egymásba nézni, az oltár elé meg soha, de az idő csak nem állt el, a legnagyobb jampecok bedőltek a rendőröknek, az öt centi vastag nyersgumi talpú cipőt levetették, közlegényi csizmába ugrottak, gumibottal verték a csőnadrágosokat, de amikor végül a természet törvénye szerint mégis elkövetkezett az első esküvő, mert már a lánynak is viszketett, a nászmenet végén egy idióta ugrált.

A japánakác

A japánakác később nyílik, mint a közönséges fehér magyar, a másik, a *Robinia pseudoacacia*, az álmagyar – az ál később bimbózik és később hullik el. A magyar nem túl magyar, állítólag Észak-Amerikából telepítették ide, 1710 óta ültetik, a Rákóczi-szabadságharc fája. Ültették, hogy megfogja a homokot, csak aztán annyira elmagyarosodott, hogy közönséges szemétfá lett belőle, nő bármerre, az utak mentén, minden erdőben, a hajdani tölgyeseket néhol emberi *segedelemmel* egészen kiirtotta. A japán kelet-ázsiai származék abban különbözik tőle, hogy nem tüskés, nem sarjad, nem burjánzik, a levele ragacsos, a termése meg olyan, mint a babé: hüvelyes, dudoros. Nagyon hosszan virágzik, rengeteg szirmot hullat, tele van vele alatta a föld; utálatosan sokat szemetel; olyan undok, mint a tyúk, amely mindent szétkapirgál; a japánakác is mindent szétszór maga körül a szirmaival, márpedig nagyon makacsul, nagyon sokáig teszi, tele van vele az alj vastagon, puhán, ördögien.

Amikor olyan tíz-tizenegy éves voltam, és mentünk a földre ki lovas kocsival, a nagy-

anyáméra, a legelővel szembe, az egyik kis utcát, a Bercsényit végig japánakác borította be. Vagy az ágak hajlottak le túlságosan, vagy mi ültünk túlságosan magasán a bakon. A hüvelyei fürtökben lógtak, özönlöttek lefelé, végigsúrolták a homlokomat, muszáj volt belőlük egyet-kettőt szakítani. Kettétörtem, a körmömre kentem, úgy kifényesítette, mintha a legráfínáltabb kozmetikumot használtam volna. Afféle szertartás volt, minden kisgyerek ismerte, művelte, a folklór része volt.

A japánakác nem volna csúnya, csak egy a baj tehát, hogy hetekig potyognak, szitálnak a szirmai, s emiatt mindenki gyűlöli; ezen a télen is kivágtak egyet, a legszebbiket, a legutolsót, az egyetlen, nincs többé japánakác a faluban – így jár, aki undok.

A másik, az az álmagyar, tüzet ad, mézet nyújt, oszlopot; tiszta véletlen műve a természetnek, hogy az egyik ilyen, a másik meg amolyan, de hát bele kell nyugodnunk. A japánakác vad, mogorva, bár a lexikon szerint jó mézelő, de csak a lexikon szerint – nem lehet belőle szerszámnyelet faragni, rosszul hasad, nem is reped, nincs benne semmi fantázia, olyan egybeszabott, akár a beton. Nincs természete. Szótlan, hideg, közönyös, vagy ahogy Arany János írja: *közönös*. Akkor szólal meg, amikor elvirágzik. Hüvelyei kigömbölyödnek, kidudorodnak, s télen, amikor megcsípi a dér,

a zúzmara, megüvegesednek, átderengenek rajtuk a fekete magocskák, mintha egy-egy kis hal úszna benne mereven. Néha látni, ismeretlen északi madársereg szállja meg a fákat, de csak egy-két percre, s mire elröpülnek, a föld már tele van szétvágott, szétcsipkedett síkos, nyálkás, taknyos hüvelydarabokkal meg a magvak sötétjeivel.

Tizenhat éves voltam, gyakorlatiasságom, életrevalóságom álmodozva, cikcakkban járkált. Valakitől azt a hírt hallottam, hogy a földműves-szövetkezet gyűjti, felvásárolja a japánakác virágját. Tudtam, hol van a városban, hol lehetne hozzájutni – például a Bercsényi utcában –, de szégyelltem volna mások szeme láttára koldulni, kikerékpároztam tehát nagynénémékhez, ahol a tanyaudvaron állt egy irgalmatlan nagy japánakác. Egész délelőtt szedtem a bokrétát. Két zsákot telegyömöszöltem, teledagasztottam vele, s végig, végestelen-végig a poros, göcsörtös földúton gyalog toltam hazafelé a biciklit olyan jó hét-nyolc kilométeren át. Kétoldalt lógtak a zsákok, időnként elveszett az egyensúly, izzadtam, kínlódtam, mire a két szárny újra tudta a törvényt. Nyári délután volt, amikor csak a legyek zümmögnek néha-néha, de azok is csak akkor, ha keresztre feszítenek valakit. Olyan idő volt, csöndes, néptelen, komoly, mint egy kora őszi nap a postán, amikor valami levéllel vagy távirattal

egyedül ácsorogsz az egész hivatalban, s a pneumatikus elven kis tokokban papírtekercseket szállító fényes rézcső mögül hirtelen megszólal egy hang: „*Párizsba tegnap beszökött az ősz, / Szent Mihály útján suhant nesztelen...*”, és rád nyílik egy földöntúli évszak.

A földműves-szövetkezet nagy vaskapuja tárva-nyitva volt. Toltam, nyomtam a biciklit az irdatlan, irgalmatlanul óriás udvaron át. Mész-sze, nagyon messze rémlett a raktár. Járt-e már valaki ily helyen? A vasraktárak, a vastelepek effélék. Bemész, betérülsz, még céltudatosan, és az udvaron, a tárban, a Holdon nincs soha senki. Már nincs értelme az egésznek, már azt sem tudod, mit akartál, pedig az imént mintha még akartál volna valamit, s mintha még most is akarnál valamit, de már nem tulajdonítasz semmi értelmet neki. Állsz, pusztán, elbizonytalanodva, valamin túl és innen valamin, kétségek között, de hogy mi az egyik és hogy mi a másik, nem is álmodod meg soha többé, teljesen kiürültél, csak állsz, mint egy hitehagyott: elfelejtetted, minek jöttél, miért és hová. Talán egy uszály kerítésdrót, talán egy marék százazas szög, egy tekercs huzal, egy vödör elegyes fémcsalamádé emlékeztet a vágyaidra.

Odaértem a raktár elé. Végre megjelent egy férfi. Lustán végignézett rajtam. – Te is? – kérdezte, s el is fordult, de karjával még mutatta

az irányt. Egy nagy halom virág tetejére ráztam ki nehézkesen én is a magamét. Már bűzlött a domb, méhek, darazsak, legyek rajzottak a fehérsárga, mocskos dögcsomón.

Ezerkilencszázötvennyolc június tizenhatodika volt.

A világ közepe

Lóc a világ közepe. Sokáig nem tudtam, hogy az, sokáig, nagyon sokáig ellenkezőleg: a világ legszélső helyének tartottam, ahol csak az van, ami bárhol, a világ legnézetlenebb, legszembetűnetlenebb helye, s mint ilyen meg is érdemli, hogy sok-sok ezer ikrével együtt a világ szélére sodródott. Fölösleges elsorolni, mije van, hogy vasútállomása, bakterháza, vegyesboltja, kocsmája, postája, temploma, borbély, fodrásza, állatorvosa, kovácsa, tyúkjai, *gyöngyösei*, libái, kacsái a porban, a vasútállomás-bakterház ablakában kezdetben zizegő, később agyrázkódásos legyek, a kocsmában Mihály bátyám, Pali bátyám, az állatorvosnál feketevágási üzelem, már olyan értelemben, hogy a doktor úr levághatónak nyilvánít egy fekete kos, amit már a múlt hónapban, de már az azelőtti hónapban is levághatónak, sőt egyenesen levágandónak ítélt, egy évben akár tízszer ugyanígy tesz a legkisebb lelkiismeret-furdalás nélkül, amely fekete kos aztán valami csoda folytán mindig túléli a papírt, helyette ugyanannyiszor más bárányt áldoz fel az Istennek a

nép, a gyülekezet, mert errefelé nem pogányok élnek, élelmes atyafiak, akik így játsszák ki a törvényt. Az állatorvos üzelme éppen olyan szokványos, mint bárhol a világon. Itt általában csak szokványos históriák esnek meg, férjhez megy valaki, meghal a szomszéd, leánygyermeket szül Erzs, másfél esztendőre rá fiút, ezzel vége is, ezután csak örömből teszi, amit tesz, ha tesz, ha olyan a természete, ha nem olyan, akkor baj van, akkor Józsi teszi örömből, ami szintén közönséges bárhol a világon. Ezek a históriák nem históriák, a mindennapok macskakövei előre, vízszintesen. Hallottam a falu hangjait, Horváth kovács üllőjének a csengését, a porolóvessző puffanását, a csörgést, ahogy föltették az eketaligát a lovas kocsira, a libagágintást, a pulykaöblögést, a levelet, ahogy besurran a piros vasládába, két asszony, ahogy egy harmadikba tép a nyelvvel, a pisztolyt, ahogy félelmében kibiztosítja a hórihorgas rendőr, a kapát, a vasvillát, az edényzörgést, és nem tudtam megkülönböztetni a többiétől. Nem volt bélyeg, nem volt külön jegy rajta: márkátlan, számba nem vett fészek.

Ebben a világvégi faluban, amelynek tehát az égvilágon semmi értelme, semmi érdeme nem volt, élt három ember.

Az egyik a Szárazér partján. A Szárazér inenső partján, amelynek onnansóján túl kez-

dődik a Fehér-tó sivataga, fenekén a szél halomba gyűjti a sziksót, partján vörösítő bárányparéj lapul és ősszel darvak hullámai lepik el a tavat. Ennek a kietlen vidéknek a szegélyén állt Tömböly Antal tanyája. A tanyája is, a földje is kicsi volt, ő maga sem volt túl nagy, a homlokán bélyeg, horpadás: gyermekkorában megrúgta egy megvadult ló, de volt szép felesége, az ugyan mindegy, attól még nem lett volna más, attól viszont igen, hogy egyre csak gyűltek a vásznak, omlottak a színek, ahogy a papíron szétfut a tinta. Hogy hivatásos volt-e vagy sem, nehéz eldönteni, attól függ, milyen értelemben. Földi értelemben bizonyára nem, égi értelemben viszont már attól is messze volt, hogy hivatásos, hivatalos, elhivatott vagy sem. Ahogy Batthyány-Strattmann doktor úrhoz, a szegények orvosához messze vidékről jártak a betegek szemük világát visszakérni, szemük napfényét kiszitálni, úgy jártak a színek, a formák, a foltok, a fénygörcsök, a homály pamacsai arra a tanyára boldogulni. Ki lát a szikről, a csöndből a tanya héja alá, hogy mi történik, mivel telnek a téli napszakok? Hogy ott ecset jár a vásznanak! Tömböly Antal ugyan éppen olyan földvágó ember volt, mint a többiek, de ördög bújt a kezébe. Anélkül, hogy bárki észrevette volna, festő vált belőle. Nem kételkedett benne senki, nem becsmérelte, nem pocskondiázta, nem sajnálkozott

rajta senki, méltósággal tekintettek rá, mint aki idejött messziről valahonnan nem ígét hirdetni, ez az, éppen ez az, hogy nem ígét hirdetni, hanem eléljük tenni valami egészen egyszerű mondatot, amit akár én is mondhattam volna, de zsibbad a nyelvem, álmodom, és nem, nem tudom kiejteni, hiába szakadok bele. Méltósággal viselte a sorsát: késő őszig paraszt volt, kora téltől kora tavaszig pedig örökké, sokkal tovább, mint ameddig eltarthat egyáltalán a tél, a művészet burkában élt. Ki tudja, mikor kezdte, mikor vett először ecsetet a boltban, s miért. Arra nem jártak a magyar impresszionisták, a szlovák kubisták, hogy érezze, neki is festenie kell. Anélkül is elérkezett észrevétlenül az a pillanat. Csendben, egyedül dolgozott, s egyszer csak – anélkül, hogy szerette, hogy akarta volna – átlépett a híren, már belül állt rajta, mintha mindig is ott állt volna. Az emberek némán és tisztelettel néztek Antira. Anti – ahogy illik – azt írta képei sarkába: Tömböly Antal. Ha elment a boltba, ha beállt a kukoricásba kapálni, akkor Anti, ha elmúlt az ősz, akkor egészen tavaszig Antal volt, Tömböly Antal. Senki sem látta, hogyan fest, hiszen csak télen cselekedte, téli festő volt a tanya nyári konyhájában, amelyet olyankor ő foglalt el a család elől. Senki sem tolt oda a képét, nem vitt rá senkit a lélek, hogy olyan tapintatlan legyen, hogy azt bá-

mulja: az a valami készül. Tudniillik lehet, hogy nem is készült, nem volt sem állvány, sem vászon, sem ecset, sem festék, el se tudta képzelni a falu, milyen egy állvány, milyen egy festék, hogy áll vagy ül valaki, ha azt csinálja, a kép csak lett, megtestesült, amit viszont már megbámultak, mert akkor már oda lehet állni orcátlanul, szemérmetlenül, rá lehet meredni leesett állkapcával, tátott szájjal minden lelkiismeret-furdalás nélkül a képre, a műre. Senki sem ejtette volna ki ezt a szót, mégis a szájában hordozta mindenki. A mester sem ejtette volna ki magáról azt a szót: mester, esetleg festő, esetleg művész, mégis azzal a tisztelettel, azzal a természetes bámulattal bántak vele, ami valóban ki is járt neki. Az a tanya a Szárazér partján a mi szomszédságunkban állt. Anyám átátküldött hozzájuk a tökgyaluért. Én bizony nem láttam sem a tanyában, sem Anti bácsiban semmi különöset, semmi gyanúsat, ami a művészet jele volna. Többre néztem a feleségét, szépnek találtam, az legalább tetszett. Azon meg külön megütköztem, hogy a lányát nem festette szebbre. Akkor sem láttam rajta semmi rendkívüli jegyet, hiába erőlködtem, amikor ügyes-bajos dolgokban beállított hozzánk. Apám viszont látott, ők ketten láthatólag elfogadták egymás érdemeit, s a szerint is viselkedtek egymással szemben. Apám nagy becsben tartotta őt, arra vetemedett, hogy egyene-

sen négy képet vásárolt tőle. (Húha, négyet!) A négy évszakot ábrázolták pontosan egyforma méretű vásznon, egyforma keretben, hogy egyik se képzelődjön.

Együtt „alkottam” egyszer egy „alkotóházban” egy művészettörténésszel, aki amikor megtudta, hová való vagyok, megkérdezte tőlem: – Ugye, tudja, hogy Gulácsy Lajos ott élt egy ideig? Azok a képei eltűntek. Vajon előkerülnek-e egyszer? Ugyan kinél rejtőzködhetnek? És hol?

Bizony, azt sem hallottam, hogy nálunk is járt. A mi szobánkban függő négy évszak jutott eszembe: vajon keresik-e őket jövőendő művészettörténészek?

Gulácsy a városi előkelőséggel tartott ismeretséget vagy rokonságot, akár Eötvös József meg Justh Zsigmond, akik csak a lábukat tették arra a rögre, egyébként olyan magasságokban szárnyaltak a határ fölött, mint a papírsárkány. Vajon csakugyan igaz, hogy Justh Zsigmond a gányóiból, a dohánykertészeiből, akikről regényt is írt, színészeket fabrikált, akik valódi színműveket adtak elő, akár az igazi színészek? Kellemtkedés, finomkodás, pipeskedés, semmint a művészet kemény, kérlelhetetlen dübörgése. Az a színpad nem füstölt a portól, Justh enervált porcelánfeje Egyiptom felé mozdult el, tüdejében sötét angyalszárnyak árnyéka lebegett, hogy is várhatnánk el tőle, hogy a föl-

dön járjon. Ahogy mondani szokás: nem volt közénk való.

Tömböly Antal igen, s az a másik ember is a harmadik dűlőn – látszatra legalábbis –, ahová egyszer el kellett jutnom, de hogy miért, magam sem tudom. Semmi racionális oka nem volt. Most már azonban tisztában vagyok vele, nem léphetem át én sem az árnyékomat.

Ismerte a falu, de mintha mégsem, de mintha nem is benne élne. Apám kissé sajnálkozva, nehézkesen mozdult, amikor megkérdeztem tőle, ismeri-e azt az embert. – Ismerem – vallotta be végül, s hosszasan, s ahogyan szokta, aprólékosan, olyan aprólékosan, hogy már végképp összezavarodtam az ide-oda rángatott földrajzi pontok között, elmagyarázta, melyik tanyán találom meg őt.

A határ tele volt Árpád-kori emlékekkel, az eke minduntalan kisebb-nagyobb cserépdarabokat fordított ki a földből, csak oda kellett figyelni rájuk. Aki látott, az előtt kifeslett egy régi világ, aki nem, hiszen mit sem látott, arrébb se pöccintette azt a töredéket, amely lélegzetet venni emelkedett a föld színe fölé. Én is azok közé tartoztam, akik nem láttak, én is egy voltam a szűk velejű vakok közül. Egyetlen korsókaréjt se vettem észre soha, az én szemem előtt csak a tarack gyökerei, a tavalyi kukorica tuskói borultak ki a hant alól, hiába meresztgettem. Csak egyszer láttam az Árpád-kort, amikor a

nyolcadik osztályt kivitték leletet nézni a lóci templom mellé. Egy egész ház alapjait bontották ki: világosan látszottak a félig föld alá épített lak ledöngölt lépcsőfokai, a tartóoszlopok süllyesztékei, a tűzhely szénfekete foltja, a ház egész szerkezete, amelyek mind-mind úgy bújtak ki a föld alól a napvilágra, mint amikor egy tengeralattjáró fölemelkedik a végtelen vízen. A házat a föltárás után úgy, ahogy volt, újra visszaadták az enyészetnek vagy inkább az öröklétnek. Újra betemették, s volt Árpád-kor, nincs Árpád-kor. A kibelezett föld azonban megmutatta: csak a lábam elé kell néznem, ha tudok egyáltalán. A régészetről persze fogalmam sem volt, hiába zárandokoltam el évente, két évente a helyi múzeumba, ahol egy egész lovat meg egy egész lovast lehetett látni fejbe kólintónak rögtön a bejáratnál egy nagy üvegládában, aztán egy csomó cserepet, varas, fekete vaskókat: zablát, félig megzabált kardokat, tőrket, fibulákat a vitrinekben. Aztán a kezembe kerültek ugyanennek a múzeumnak az évkönyvei, s elhűlve olvastam benne egy lóci ember tudományos dolgozatait Lóc Árpád-kori leleteiről. Apám ehhez az emberhez igazított útba olyan túlzó részletességgel, mintha egy új földrészt kellene fölfedeznem, s csodák csodája, el is értem Amerikát.

A tanya rendetlenebb volt, mint a többi, rendetlenebb és kisebb és szegényesebb. Majdnem

sivár. A gazdát bentről hívta ki a kutyaugatás. Sápadt, vézna ember volt, s tökéletesen idegen: még sohasem láttam, holott innen-onnan annyi esztendeje sok-sok ismerősöm akadt a határban. Ez az az ember, aki nem mozdul ki. – Á, tudom már, ismerem, a futurás Győri – mondta apámra –, gyere be. Szóval a leletek érdekelnek? Hova jársz? Hanyadikos vagy? Csak az Árpád-korral foglalkozom, éppen most írtak, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum évkönyvében megjelentetik azt az összefoglaló munkámat, ami a lóci pusztá akkori leleteit összegezi.

A szoba sötét volt és fölöttébb dohos. Itt ugyan asszonykéz nem jár, de nem is kormányoz, állapíthattam meg első szempillantásra. Kevesebb könyvet láttam, mint amennyire számítottam, hiába, félkezi tudós ez az én parasztom. A fóliánsokat cserépdarabok egészítették ki. – Mind megy a múzeumba – mondta –, csak előbb egy kicsit megmelegszenek nálam. – Ekkor vehettem kézbe először ezer évvel korábbi tárgyakat, illetve sajnos csak tárgyak részleteit, amelyek már örökre töredékek is maradnak. Nagyon meleg volt odabent, a legyek a régészetet sem kímélték, folyton hessegetni kellett őket; a forróságtól már a poros dülőúton elkábultam, így aztán azon kábán, mintegy vasrostély mögé zárva hallgattam a magyarázatot, ahogy Oláh András, a pusztai régész kiegészítette a töredékeket, életre keltette őseinket, el-

mondta, mi az a fibula, mi az az orsókarika, milyen kengyelt használtak őseink. Titokban abban reménykedtem, hogy ezeknek a kincseknek (vagy ezeknek az ócskaságoknak) a lelőhelyét is megtudom tőle, mit hol talált, merre induljon, aki maga is effélékkel akar gazdagodni, azonban csak a tudományba mártott bele egy-két centi mélységben, szó sem volt lelőhelyről, izgalmas kalandról, hogy egy-egy tárgy milyen fantasztikusan érdekesen került a körme közé, hogy megyek a tarlón, egy fácán röpül föl előttem, jobban odanézek, hát mit látok... – nem, ilyesmi nem hangzott el, s én abban a szegényes szobában egyre figyelmetlenebbül, egyre unottabban hallgattam, s már minél előbb menekülni akartam az elől, amibe én magam akartam keveredni. Emiatt elkezdett paskolni a szégyen, azt akarta, hogy még tovább hallgassam azt az embert, én azonban két kézzel toltam magamat kifelé a faltól, s végre-valahára kint is voltam az udvaron. Kurtán-furcsán búcsúztam el, aztán soha többé nem is tettem be a lábam arra az udvarra, sőt Oláh Andrást sem láttam soha többé, úgy el-süllyedt, amilyen hirtelen fölemelkedett.

A harmadik ember a falutól alig egy kilométerre lévő egyik tanyasi iskola tanára volt: nem itt lakott, úgy járt ki a városból minden reggel, rossz időben vonaton, jó időben kerékpáron. Eredetileg a városi vízgazdálkodási techni-

kumban oktatta a fizikát meg a matematikát, azonban sajnálatos módon közbelépett az ötvenhatos őszi forradalom, s még örülhetett, hogy csak annyival úszta meg, hogy kirakták a szűrét, s idemenekülhetett. Négy évig gyűrte az ipart, akkor megbocsájtottak neki, visszakerült a technikumba, s újabb négy-öt éve is azzal telt, hogy készülődött a feladatra. A tollászkodás láthatatlanul folyt, senki sem tudta, hogy mi moccanog benne, mert ez nem olyan, mint mondjuk a sport, amire nem lehet titokban készülődni, ha valaki nem áll ki naponta, hiába edz, soha nem lesz belőle bajnok, a sport nyílt terepen zajlik. Nem tudtam, hogy készülődik, csak azt, hogy én igen, s addig-addig, hogy egyszer csak az egyetemen találtam magam. Kit látok már a második héten a menzán? Gabnai Rajmundot. – Hát a tanár úr? – Itt vagyok tanársegéd az egyetemen. S most, negyvenöt évre rá, a múlt héten, kit látok a televízióban? Gabnai Rajmundot kérdezik abból az alkalomból, hogy megjelent egy hatalmas monográfiája, s képes nem elmondani, hogy négy évig abban a faluban tanított. Csak azt mesélte el, hogy egész életében késett az életével; késve érkezett az egyetemre, késve lett professzor, késve lett akadémikus. – De még időben – mondta a riporternő. Még időben. Az egyetem után vidékre költöztem, késve, de még időben költöztem vissza a fővárosba, ak-

kor egyszer-kétszer fölkerestem. A matematikáról, persze, nem tudtam vele beszélgetni. De minek is? A címleírás rejtelsei sem tartoznak senkire, a szakma külön bolygó. A földön maradtunk, a városról, a faluról, a tanyavilágról, az elhagyott ismerősökről csevegtünk, s nem mulasztottam el soha, hogy egy-két hajlongó, kedves szót ne ejtsek a matematikáról. Ha nevetséges voltam is vele, félig-meddig komolyan gondoltam. S mindig meghatott, hogy abból a faluból idáig emelkedett valaki, s ha nem is mondtam, azt a másik kettőt is őmellé emeltem. Az a semmi, koszos kis falu egyszerre három emberrel büszkélkedhetett volna, ha lett volna hozzá szeme, de hát ezek a helyek mind vakok. De miért kellett volna látnia? Nem az a dolga a világon. Így aztán szépen megvan egymás mellett falu, régész, festő, matematikus, egyik sem hányhat semmit a másik szemére.

Szomszédok

A Fekete Sasban, a második emeleten, páholyban, a magasból nézik, hogy kavarognak oda-lenn a kipirult szilveszterezők. Fekete Sas! A Fekete Sas már száz esztendeje Fekete Sas, a gimnázium, a roppant téglaterjedelem már szintén a száz felé hajolhat. A városháza erős tornya szögletében is százéves árnyékok pihennek. S a torony előtt már ötven esztendeje áll a szobor, amelyet a város Dózsájáról öntöttek feketébe.

A városnak, ahol még a kelmefestőt is Porkolábnak hívják, azonban nemcsak agrárszocialistája van, került innen recski őr is, aki tüzes kályhán égette Werbőczyt, s hittel, szívvel, jó lélekkel tette, kár, hogy ledőlt a recski tábor, kár, hogy az őrben megrendült az oszlop, amely a hitet úgy tartotta benne, mintha sohasem dőlne le, aztán elbillent a pillér, vitte az embert, az első kocsmáig meg sem állt, ki se bújt belőle aztán sohasem, úgy találtak rá a megégetettek, s már nem volt kire nézni, elfogyott belőle az ember.

Ennek a városnak parasztkirály is, recski dúvad is, de író is, költő is jutott. Egy időben még egyéb is. Közel és távol az egyetlen város lenne,

ha egy még nagyobb nem állna a Tisza partján. Meg is járta, hogy nagyobb: elvették tőle a megyeszékhelyi rangot, s emennek adták oda, így jutott Hód megyeszékhelyi státushoz. Hát ha elvették, legyen vele boldog, dirigálják innen az adót, a begyűjtést, ítélik csak innen kötélre Füvesit. Aminthogy meg is tették. Hála istennek, ők. Aztán amikor a piszkos munka véget ért, a Tisza-part szépen fölé magasodott ismét, hiába csikorgott a város, kihúzták alóla a gyékényt. De még mielőtt földre huppant volna, még gyönyörű idejében egymásra találtunk: a büszke oppidum, hiába ragasztották rá az új méltóságot, maradt a régi, neki akárki nem parancsol, a gimnáziumon táblát nem cseréltek, igazgatót olyat rendelt bele, aki ha úgy tetszett neki, bebocsátotta más megyék száműzöttjeit, így kerültem oda én is kicsi elsősnek a tetemes alma materbe, de hát minek újra meg újra elmesélni. Abból a szomszéd városból, amelynek se híre, se pora, ahol kétséges, van-e élet, van-e valami jele az életnek egyáltalán.

Mindenütt van, csak egy kicsit bele kell nézni a kútba: egy falevél, egy szalmaszál minden vízbe hullik. Aki a Fekete Sas páholyából tekint alá, erre a bizonyásra fanyalodik egy perccel éjfél előtt.

Az egész határ, amerre elvágtatott a ménes, eljárt a konda, a birkanyáj, a gulya, mind-mind a városé volt. Még azon túl is minden. Ennek a

városnak egyetlen szomszédja volt: az ég. Meg a Tisza. Egyedül a folyó vetett gátat a határnak, pedig fordítva kellett volna. De minek? Mehet az ár, amerre néz! Így élt ebben a mérhetetlen szabadságban egészen addig, amíg északon fel nem gyülemlett a felhő. Harruckern, *Harók*, a linzi pék, a gyalázatos, valami evangyelistá keresztyének hozott a nyakukra, akik Szent György napján sátrat vertek ősi birtokuk peremén, s már ez az ütügetés azzal fenyegetett, hogy előbb-utóbb idekanyarodnak, a végtelenségnek rojtos lesz a széle, rongyos határban legel a hódi ménes. Szőrpányvákat tekertek a sátorcövekekre, úgy rántották le a betolakodók feje fölül éjnek évadján a sátrat; vitte a ló vágatva a ponyvát, megvadult, ahogy csattogott utána, a földindulásban ordított az ember, nyerrítet a mén. Sátorcöveknél erősebbet vertek földbe: az elszántságot. Azt egy egész határ ménes, egy köteg szőrpányva sem tudta már kirántani, a szomszéd megfutamodott, a dunántúliak pedig beleharaptak az északi mezőbe, s többet el sem engedték. Hód sem eresztette el, így marakodtak két évszázadon át, húzták-vonták a pusztát, a puszta pedig egy helyben maradt. A faluban állt a ház, de kívül, a pusztán ült a föld, s nem a falunak, hanem a szomszéd Hódnak fizették utána az adót, a marhapasszus kiállítás jogá is Hódot illette meg: szekerezz, fizess, ha idetolakodtál! Messze verték a hódi haran-

got, olyan messze, hogy idáig el sem rezgett a szava, elhalt az irdatlan, üres szikeken. Nem nekik harangoztak, ha félreverték, nem nekik verték félre, ha ágyút öntöttek belőle, nem nekik némult el a templom, hanem a hódiaknak. Könnyű távoli harangot szeretni, s lassan-lassan csakugyan szívelték. A titokzatos, a messzi város vált belőle, s még jobban megszerették, amikor annyi küzdelem után kihasították a hód határból a pusztát, s a faluhoz csatolták. Ennek ugyan csak annyi haszna volt, hogy közelebb került a hatóság, nem kellett már fél napot oda, fél napot visszautazgatni, de megérte: leteleptük őket, elszaggattuk a szőrpányva utolsó szálait is, nem kerül a vonóra belőle.

Általában ezen a ponton tartottunk az ötvenes évek elején, amikor is egy este zörögtek az ajtón. Sötétedésig nem fordult meg zárjában a kulcs, akinek a dörömbölésre sem nyitottuk meg, az szépen lenyomta a lötyögő sárgaréz kilincset, s már óvakodott is befelé. Egy ostoros ember kiabált egészében véve az udvar, a ház belseje felé: – Jó estét, kívánok! – Jó estét! – Hódi fazekas vagyok, szállást keresök éjszákára. A piacra gyöttünk, a holnapira. Volna-e hely lónak, kocsinak, magunknak? – Hát hányan vannak? – Én, a ló, a feleségöm, a szerkezőm mög a gyerököm.

Így került hozzánk a hód *embör*, s így járt vissza minden évben *egyszer* az országos kira-

kodóvásárra. Óriási módon különbözött tőlünk: *őzött*, hogy az már kész veszedelem, ki érti, mire jó a szavakat örökös folyamatmenetben elalakítani, de úgy, hogy sohasem tévesztené el – talán úgy tanítják neki nádpálcával, fejes vonalzóval, iskolában. Parasztszekérrel érkezett, az oldal szalmával kitömve, kidagasztva, s ahogy a görögdinnye maggal, a szalma telisded-teli cserepekkel: lekvárosfazék, csupor, tejesköcsög, kicsi, nagy, mindenféle. Kint aludtak az üres tehénistállóban, subában, szalmadunnán, a másikba a lovakat kötötték be. A Betlehemhez a kisdéd sem hiányzott, nem kisdéd ugyan, már négy-öt éves gyermek: szőke, hosszú hajú, akit kislánynak gondoltunk, gyere, kislányom, mondta neki nagyanyám, s fogta is kézen, s csak odabent, az asztalnál pironkodtak a szülei, nem kislány, hanem kisfiú, mindig kislányt szerettem volna, de fiút adott az Isten, legalább a haja legyen kislány. A fiú szeme bele sem rebbent, ő már megszokta, hogy olyan fiú, akinek lánynak kellene lennie, s amennyire lehetséges, elbújtatta magában a fiút. Ugyancsak elcsodálkoztunk a dolgon, mifelénk ha fiú született, az volt a kedves, ha lány, akkor meg az, sőt inkább a fiú esett jól; Hódon, úgy látszik, fordított világ van. Egyéb tekintetben is: nálunk a földből kukoricát, náluk a rögből fazekat csálnak elő. Formásat, jót, egyszerűt, de erőset; azok a fa-

zekak még most is állnák a lekvárt. Üres kocsi-
val hajtottak vissza a hazájukba mindig, a ven-
déglátás ára az a néhány fazék, az a pár köcsög
volt, amelyet ma egy falusi ház könyvespolcán
tartok félig emlékek, kegyeletből, félig deko-
rációnak, szépelegve, nekem edény, másnak
afféle cserép. Kiürült a régi érték, akkor még
csengett a maga helyén. Több fizetséget el sem
fogadtunk volna, mi is juthatunk még idegen
portára, s akkor visszakapjuk a vendégszeretet
árát. A cserepes a lovak közé legyintett, a kis-
fiú szőke haja lebbent egyet a sarkon, elhagy-
ták az ecetgyárat, elindultak a Szabó Dezső ut-
cán, a Varró asztalos műhelyénél még mintha
látszottak volna kissé, aztán eltűntek végleg.

Megbékélten hajtottuk be a kapuszárnyakat,
csattintottuk rá a bilincset a rúdra. A két város,
hiszen a falu ekkor már szintén azzá lépett elő,
örökre lefonta a szálát, ők sem hajtották rá a
barmot a mi sátrainkra, és mi sem szegtük
meg többé a hódi határt.

Szavak

Volt egy kék füzetem: az olvasmányaimról jegyezgettem föl benne egyet-mást, Tersánszky-nak *A két zöld ászáról*, Fogarasi Béla logikájáról, a *Nagyvilág*, az *Élet és Irodalom* legújabb számáról, s a végén, a füzetet visszaforgatva, szavakat, amelyeket az utcán használtak a többi tizenöt évesek, szavakat a szlengből, mert azok rikítottak, apám „kedves szülém”-je, anyám „ides atyám”-ja nemhogy érdekes nem volt, ellenkezőleg: a legnagyobb marhaság, egy érthetetlen világ teteje, ami a vízből még kiáll. Úgy bántam el velük, mint azokkal az üvegre rögzített negatívokkal, amelyek a padláson a tűz ellen odakészített homokon hevertek: sarkammal gondosan, jobbra-balra csavarintva, kemény munkával egyenként szétropantottam, szétrecsegtettem őket, s ha még életjelet adtak magukról, újra megtapostam őket. Talán éppen Székely Aladár képeit, aki Bleyer néven néhány esztendeig minálunk dolgozott egy Öreg utcai műteremben.

A kék irka, a szótár most is megvan, de nekem nem ők kellene, hanem a *kedves atyám*, az *ides atyám*, a *kedves szülém* s a *muzi*.

Muzi

Nagyanyám a templomba járt, nem a moziba. Egész életében nem nézett meg egyetlen filmet sem. Halála előtt, a hatvanas évek legelején még milyen messze volt az az idő, amikor egyszer még nekünk is lesz televíziónk! Tehát nemcsak a moziban, otthon sem látott mozgóképet, neki nem mozgott a kép, ő csak a bibliát forgatta, minden este. A beüvegezett háromszögletű folyosón, az üveggangon ült minden este: lehúzta a csigára járó villanylámpát, kikötözte egy madzaggal, hogy éppen a könyv fölé essen a fénye, s félhangosan olvasta az evangéliumok verseit nagy, fekete Károli-bibliájából. Özvegy volt, a férje, a nagyapám, az öreg Győri előbb egy kicsit megrokkant, Isonzónál kapott egy dum-dum golyót a lábába, amit aztán a Habsburgok felcserei Bécsben le is vágtak (lefűrészeltek!), így jutott el nagyanyám Mozart, Beethoven, Ferenc József városába, talán még egy kis Habsburgot is látott, a kis Ottót, aztán hogy megrokkant, egy kicsit inni kezdett. Nagyapámról senki sem beszélt. Halottakról jót vagy semmit. Még felépítette a családi házat a húszas évek közepén, nagyanyám a régít rettenetesen gyűlölte, azt mesélte, még nem világítottak, az utca sötét volt, a ház nem ugrott ki a járdáig, s az ablak alá, abba a zugba rondítottak mindenféle módon a részegek, főleg hétvégeken, neki kel-

lett mindig eltakarítania. Emiatt örült annyira, amikor fölépült a szép, új, nagy ház, a klinkertégla falú, a tág ablakos, a nagy kapus ház. Még ma is megvannak a számlák a villanyszerelési munkákról Srankó villanyszerelő mestertől, a tégláról a bónumi téglagyártól, mind sorra. Az a nagygazda, a jómódú gazda háza, van ugyan a jómódban egy kis hiba, a háznak csak az alja téglá, különben vert falú, a módból a mennyezeti már nem futotta. Amikor elkészült, az utca legszebbje volt, nagyapám meglegedetten nézte, megtörölte a bajuszát, és múltábal átkegogott a szemközti kocsmába. Rangján aluli volt kocsmába járni, csak egyszer-egyszer tért be, Csongrádról hozott bort hordószámra, az odavalósiak odajártak jó itatú borért. Biztos? Hiszen a házból hiányzik a pince! Hová gurított a kocsiról a hordót? Hát aztán! A kamra is megteszi. Beton az alja, nyáron is jó hűvös, szépen megvan a bor azon a helyen is. A kamrát három részre osztották a deszkafalak, amelyek a gerenda oldalában kialakított vájatokba csúsztak bele; a deszkaszálak által elkerített rekeszekbe zúdították a friss cséplést, a gabonát – hol lett volna helye itt a boroshordónak? Nagyapám élete csupa rejtély: hozott tehát bort Csongrádról, vagy sem? Ha hozott, hová tette? Ha nem volt borissza, akkor miért nem mesélt róla nagyanyám? És végül: miben halt meg 1932-ben, idő előtt? Csak annyi biztos: nagy-

anyám itt maradt özvegyen, s egyetlen társa ezután egyedül a biblia volt.

A tanyavilágos városok szokásrendje szerint odakint élő lányának a gyerekei tőle jártak iskolába, mert mire vinnék az osztatlan tanyasiban. Egyetlen szobájában ott aludt, ott étkezett, ott tanult először a fiúunoka, később a két ikerkis-lány, szülei hozták nekik piaci napokon a túrót, a tejfölt, a tojást, az élelem különböző fajait, pénzt nemigen, az szűkösen csordogált. Szigorúan fogta őket, nem csavaroghattak, oda kellett ülniük a lecke mellé, első a tanulás, aztán a játék. Ha megakadtak, persze, nem bírt segíteni, ha a számtanba ütött be a homály, apámhoz küldte őket, hozzám is terelhetne volna ugyan, de kímélt, a Lacusnak is tanulnia kell, nem ér rá veletek foglalkozni. Mire kikoptak mellőle, túl volt a hetvenen. A kikopás sem volt olyan hirtelenszerű, mert a nyolc osztály után a kislányoknak még tánciskolába is kellett járniuk, aztán inkább többet, mint kevesebbet szórakozni is a hétvégi tóparti táncestéken abból a célból, hogy gyakorolják a fiúkkal való bánást, és megtapasztalják, melyik lenne jó páromnak, édesemnek, csillagomnak. Ugyanebből a célból akkor még gyakran moziba is jártak, akárcsak – más végett, filmtekintés céljából – én. – Mindig csak az a *muzi!* – korholt ilyenkor bennünket a nagyanyám. – *Punt, punt muziba* kell nektek járni örökké! Úgy pazaroljátok a pénzt, mintha in-

gyen adnák a *piarcon*! Meg folyton az a *rege*, segíteni a nagyanyátoknak meg soha!

A pék lova

A pék lova faszát – fakadt ki apám egyszer-egyszer, amikor valami fölforralta. – Az Isten pék lova faszát! – lobbant föl még akkurátusabban, ha a sodrából mértéktelenül kihozta valami. *A sodrából? Milyen sodrából? Minek a sodrából? A saját sodrából*, ami olyan, mint a víz? Az erős, amely kiverte kezéből az evezőt, s úgy kell hadonászva utánakapnia? Mert ez a kép, ha ráérősen, kötözködve összerakjuk, a fentit ábrázolja, úgyhogy ne igen használjuk potyára a főnevet, itt éppen a *sodort*, figyelmünket térítsük másfelé, pontosítsunk, s keressünk egyéb szavakat, ha az Isten, a pék, a ló meg apánk dühe közt keresünk összefüggést. Ha elöntötte a harag, ha haragra gyulladt, ha megharagudott valamért, ha fölvetette a düh, ha megdühödött, ha méregbe gurult, ha fölingerelték, ha felbőszült, ha felfortyant, ha felcsattant, ha kikelt magából, ha fölháborodott, ha fölbosszankodott valamin, ha fölhergelték, ha kihozták a béketűréséből, ha felpaprikázták, ha kiborították, ha felhúzták, ha begerjedt, ha bepipult, ha nem látott már a pipától, ha berágott, ha begorombult, ha fejébe szállt a vér, ha felforrt a vére, ha

felforrt a hűtővize, ha eldőlt benne a borjú, ha meggyulladt a fejiben a szősz, akkor Győri Pál elordította magát: – Az Isten pék lova faszát!

Minden ember hapax legomenon, egyetlenegyszer előforduló adat, szó szerint: egyszer mondott, ami azt is jelenti, hogy kétszer nem léphetsz egyazon folyóba. Az embernek pedig mint hapax legomenonnak van egy hapax legomenonja, amelyet egyszer mond, soha többet, vagy amelyet mint egyszer mondott ember csak is ő, egyedül ő használ ezen a világon. Az a mondat más szájában idegen, máséba nem illik bele, a hapax legomenon ettől hapax legomenon.

Gyerekkorom a pék meg a ló nélkül nem volna teljes. Ezzel a mondattal apám emlékének áldozom. Káromkodásnak is lehet nevezni, apám is annak szánta. Ez volt a legerőteljesebb, a leggigászbibb, a legtitánibb kirohanása a világ ellen, ennél megtermettebbet sohasem hallottam tőle, nem volt cifrább, terjengősebb változata ennek sem, ez volt a térfogata, se szűkebbre, se tágabbra nem vette soha, mindig ebben a szilárd formában, ebben az abszolút fagypontú változatban hagyta el az ajkát, ha ugyan a cáromkodás az ember ajkát hagyja el, s nem a száját, mert a száj a kevésbé költői mondatok kibocsájtó helye. Egyébbel sose szitkozódott. A kifakadás annál jobb, minél egyedibb, minél inkább hapax legomenon, ha egyszer valami tökéletes, ahhoz nem szabad többé

hozzányúl, ősigé, a teremtet világ örök alkatrésze, s minél titokzatosabb, minél értelmetlenebb, annál abszolútabb érték. Az Istent, a péket, a mondat minden egyes szavát értettem, ám együtt az egész olyan vad egyveleget alkotott, amelyet sem először, sem később nem bírtam megfejteni. Ha megoldom a rejtélyt, esetleg csomóra köt egy másikat. De nem. Sohasem csattant föl így: az istenit, adta-teremtette, láncos kutya teremtet, ebadta, ördög szánkázzon a hátadon, aszom a boldogságát, aszom az angyalodat, aszom a huncfut szentedet, aszom fékom teremtet, szarok a tányérodra, lótag a seggedbe, csak úgy: – Az Isten pék lova faszát!

Amúgyosan

Amúgy Kocsondi Jánosnak hívták, apám kisebb nővérét vette feleségül, aki a két nővérből a bögyösebb s minden tekintetben a nőiesebb volt. Hogy bögyös, azt nekem, a kisgyerekeknek nem illett észrevennem, de annak is van ilyen mire szeme, amivel azonban csak tárgyilagos megállapítást tesz, már hogy is rosszalkodna, ellenkezőleg, jólesően állapítja meg, hogy az én nagynéném, a *nénje*, olyan lány volt, akinek a gömbölyűségén a férfiembernek muszáj volt elálmodozni. Jani bátyám, akit csak sógor bá-

csinak szólítottam, *amúgyosan* a legszebb férfi volt apám rokonsági udvarában. Égő, világoskék szeme sosem fakult ki, annak a kéknek ereje volt, energikusan szelíd vagy szelíden energikus, szinte éjszaka is világított. Barna bőre, kellemesen kreol arcszíne nem tette déliessé, mégis szokatlanul egységes volt, eltérő mélységű barnaság sehol sem zavarta meg finom, szabályos arcát, amely harmóniát, békét, nyugalmat sugallt. Bajusza, haja idővel hamvasan fehér lett, s talán még fésű nélkül is olyan lett volna, mintha borbélykellékekkel igazították volna el. Hiába öregedett, bajusza nem vadult el, haja szála nem fogyatkozott, egyszerűen maga volt a szépség, a szem öröme. Az ember néha nem tehet arról, mit ír le a keze. Azt írtam ide: maga volt a szépség. Sejtettem, hogy ennek a mondatnak szeplője van, nem egészen eredeti. Annyira nem, hogy egyenesen Tamási Lajos ezerkilencszázötvenhetes könyvéből, a *Keserves fáklyából*, a Boccaccióból bújt elő: „*A vén Boccacciót láttam a lugasban, / most is mesélt, s az asszonyokra bámult, / s az asszonyok fölsikongtak halkan, / ha szemtelenül a szoknyájuk alá nyúlt. / No lám, a vénség, gondoltam magamban, / közeledvén, hogy lássam ráncos arcát, / de kelleetlenül végig nézett rajtam, / mert maga volt a szépség, fiatalság.*” Milyen jó ennek a versnek, hogy átüt az ember eszméletén, eltéríti tőle, és magához hajlítja még most is! S mi-

lyen jó volt Jani bátyámnak is! Azok közé a szerencsések közé tartozott, akik hatvan-hetven, sőt mi több, nyolcvanéves korukban sem esnek szét idomtalanul, finom csontjukat vékony és erős inak fogják közre. Túl a kilencvenen úgy pólyálta koporsódeszkáiba a Teremtő, hogy maga sem értette, miért is teszi.

Amúgyosan amilyen természetű volt, olyan természetű feleséggel áldotta meg a nagy kiválasztó. Egymásra találtak. Egy hangos szó el nem csattant köztük, holott a tanyaudvaron elvitte volna a szél, nem verte vissza a szomszéd ház fala, ahogy az a városban történik; ha a város is tágas lenne, sok veszekedés belefulladásra mindjárt a forrásánál. Nem süvöltöttek egymásra minden kis semmiségért, sőt egymás kedvét keresték észrevétlenül, s nemcsak egymásét, nemcsak a családját – akiét lehetett. Nem nagy csoda, hogy sógor bácsi a gyülekezet presbitere, a hívek e világi képviselője, gyámola, közbenjárója, a tisztelendő úr segedelve, mindenki szövetségese volt hosszú, hosszú évekig. A hitet a szívében viselte, az egyházi ünnepeket nem szigorúan, de örömmel tartotta meg Piroska nagynénémel együtt.

Például a Megváltó születése napját. Karácsony náluk fenyőfa nélkül el nem múlhatott. Amikor még arra sem telt, napraforgószárat kötöztek össze többszörös kereszt alakban, s örökzöld bukszuságakat vontak föl rájuk, s állt a

karácsonyfa. Amikor jobban ment a soruk, olyan ajándékokat találtak ki a gyerekeknek, amelyek nem drágaságukkal, hanem emlékezetességükkel tűntek ki. Az egyik húsvétkor például minden rokon fiúnak patkóbukszát varrattak a szígyártóval: kicsiknek kicsit, nagyobbaknak nagyot – hát ennél szebb ajándékot egy gyerek aligha tudott akkoriban elképzelni. Én legalábbis nem: még ma is őrzöm azt a kis tokot, amit már ötven esztendeje hozott tőlük a nyúl. Pénzt már nem tartok benne, de néha-néha kinyitom, csörögnek-e még benne az évek. Névnappal is szerették megajándékozni, akiket szerettek.

Kint éltek a pusztán, tanyán, amíg nem kényszerítették be őket a termelőszövetkezetbe; a Rangossal meg a Lacival poroszkáltak be a városba a *nagyatádin*, gyerekeik a mi házunktól, a nagyanyámtól jártak iskolába, emiatt hozzánk is mindig benéztek; hozták nekik a tejfölt, a túrót, a tojást, amint az arrafelé szokásban élt már réges-régen, a hagyományt ők sem szakasztották meg, ők a rideg pusztán, a gyerek azonban a puhább selymű, finomabb intellektusú városban. Ügyes-bajos dolgaikban apám tanácsát kérték ki, mert ő volt a család esze. Nem szégyellték ki is nyilvánítani, szerintük annyira nyilvánvaló volt. Erre a rangra főleg terménykereskedői, hivatalnoki múltja emelte, még inkább, hogy jól tudott számolni.

Ez már eleve, egymagában is elég lett volna ahhoz, hogy ezzel-azzal elébe járuljanak, az meg, hogy egy ideig a Futura gabonakereskedelmi társaság bizományosa volt, névjegyen nem egyéb állt, mint hogy terménykereskedő, alaposan kiszélesítette rangjának alapjait. Sógor bátyám derűsen belépett, mindig derűsen, jégesőben is, ezekkel a szavakkal: – *Csak leülök már, ha nem is kínáltok székkal!* – *Már hogyné kívánnánk!* – *Meg se kérdezitek, miért jöttem?* Ádámon-Éván kezdte ugyan, mert Ádámon és Éván kell kezdeni mindig, egy idő után azért csak eljutott oda, amit *amúgyosan* apám elé szeretett volna terjeszteni. Ki emlékszik ma már, milyen gondokat-bajokat hozott, s milyen szavakkal? Olyan szavakkal, amelyek mindenkié, de egy szóval többel mindenkinél. Az a szó a saját öröksége, a saját birtoka volt, azt a szót nem használta más, neki jegyezték be a tulajdonjogi lapon, s ahogy elmerült, elmerült vele ez a lexikológiai adat is. Nem örökölte meg senki, az ár elsodorta. Nincs már *amúgyosan*.

A név

– Nem gyerek az, hé, van annak becsületes neve!

Van bizony, úgy hívják, ahogy engem, mert az a gyerek pontosan, szóról szóra én vagyok.

Áll nagyanyám a kiskertben, az előkertben, a borvirág, a csillagvirág mellett a járdán, az apai, az a kicsi, az a görbe, az, aki a menyével, az anyámmal nem hajlandó semmiben sem közösködni, egy ólban tartják tyúkjaikat, amelyek jellel vannak ellátva, egynapos korukban körömollóval levágják a körmüket, egyikőjükön a bal szélsőt, másikójukon a jobb szélsőt: mindig, minden évben ugyanúgy, s minden áldott reggel az összes tyúkot megfogják, kész pokol ilyenkor az ól, a baromfi verdes, rikácsol, futkos, nehéz, súlyos szárnyakkal csattog előlük, hiába, egyik sem menekül, mindet, de mindet elkapják, az se baj, ha kibicsaklik a szárnyuk, úgyse törik le, kibírják azok, s mindnek a seggébe belenyomják az ujjukat, hogy tojnak-e majd aznap, ugyanis a tojás már kora reggel elindul kifelé, tehát megtojózzák őket, kinek hány tyúkja fog tojást rakni aznap. Nagyanyám szerint a menyé rossz háziasszony, nem tud főzni, nem igazi felesége férjének, nagyanyám fiának, így volt a házasság kezdetén, s ebben a hitben, s az ebből a hitből származó ellenségeskedés, idegenkedés, ridegség érzetében meg is marad élete végéig. Egyszer nem szeretik egymást. Nagyanyám azonban van annyira intelligens, hogy ebből én, az unoka, semmit sem veszek észre, a pár apró jelet elhessentem, nem választok kettejük közül. Áll a járdán. Aki nem ismerné fel rögtön, an-

nak megmutathatom a fényképét, én készítettem, kész csoda, hogy egyáltalán hagyta magát levetetni a hátsó-, a veteményeskertben egy őszi, verősugaras napon, csak persze hosszasan, komolyan, korántsem játékból szabadkozott, minek bohócot csinálni egy öregasszonyból, azért persze átöltözött, valami ünneplősebbet húzott magára, igazából olyan szegényes volt az is, hogy majdnem a tisztességes nevezet alá hanyatlott, vasárnapi kendőt kötött a fejére, s ahol kinéztem, hogy talán a legjobb elosztásban ott érné a fény, engedékenyen megállt a seprűfű bokrai előtt. Egy gyöngyös kis géppel festettem bele a filmkockába, nem Pajtás volt, de majdnem az, legföljebb Úttörő. Nem Úttörő, Altissa! A berlini bolhapiacra a Spree partján a múlt héten felismertem. Egy Altissa lencséjét nyitottam rá. Még időben sikerült. Nemsokára meghalt.

Olyanformán állt a járdán, ahogy igazából meg szerettem volna örökíteni: természetesen. Elfutotta a méreg. Egy rokon lány lépett be a kapun, ugyan tisztességesen köszönt neki, ám a következő mondat hagyta el a száját: – Itthon van a gyerek? – Nagyanyám fölfortyant, rári-vallt: – Nem gyerek az, hé, van annak becsületes neve!

Már hogya lett volna! De mennyire hogy volt neve annak a gyereknek! Laci. Bár a Laciról, a Lászlóról arrafelé azt tartották a régiek,

az öregek, hogy nem olyan megbízható név, mint a Pista vagy a Miska, fehér kenyérhez való, főispános; csak az én nemzedékemnek volt már éppen olyan megszokott, mint a hajdaniaknak a Pista meg a Miska. Nagyanyám ezt a nevet kérte számon rajta. Nem a másikat, amelynek a használata csakis őt, az én Etelka nagymamámat illette meg egyes-egyedül, mindenekfölött. Nem a privilégiumai közé tartozót, a neveken túlit, az egyetlen, a titkosat, csak azt, amin apám, anyám hívott.

Eszközeink

Abban a paraszti műveltségi körben, amelyben felnőttem, és amely félig városi, félig tanyasi volt, ugyan mi vett volna körül, ha nem azok a tárgyak, amelyek az állatok meg a növények megmunkálásához kellettek. Eléggé meg volt szabva, mi jut a házhoz; nem került például írógép, de szecskavágó igen. Lemezzajtszó nem, de répareszelő igen. Gyöngyház nyelvű fésű nem, de lóvakaró igen. Hegedű igen, lószőr hozzá természetben, igen. Bizony! Rádió volt – világvevő! –, motorbicikli – Zündap! – volt, aztán mind a kettőt elvitte, akár a Citro-mot, a markoláb. Névjegykártya is volt („Győri Pál terménykereskedő, Lóc”), elhullott, mint a falevél, csak egy köteg maradt meg belőle hasznavehetetlenül, egy borítékba söpörve várja, hogy a lóci falumúzeumban újra hasznosuljon. A hegedű, a rádió, a Zündap, a vizitkártya kissé körülményes eszköz abban a világban, nem mindenre jó, nyomokban mégis előfordult. Könyv? Sakk-könyvek, a Mariánské Lázně-i sakkvilágbajnoki elődöntő, Flórián Tibor sakkábécéje, egy-egy Maróczy Géza, az én

iskolai jutalomkönyveim, a *Trézsi néni kosztosai*, egy kis Petőfi, egy kis Arany, egy fél Jókai, egy tépett *Ida regénye* a padlás porában, egy címlapja vesztett *Az acélember*, egy Szira Béla (*Gábor osztályt cserél*), eltévedt jószágok a portán.

Aki benne élt, annak fölöttébb primitív lesz az itt következő töredékes jegyzék, aki meg nem élt benne, az primitív eszközökre vár: ásóra, kapára, kaszára, gereblyére, ekére, boronára, hiszen ezekről van sejtelme a távolból. Csakugyan egyszerű inventárium, csak más-ként, mint ahogy a lapozó kéz sejténé.

A triőr

Egy háromlábú triőr állt hosszú-hosszú évekig az udvarunkon a disznóól mellett: három lába még úgy-ahogy tartotta, a negyedik már végleg alárogyott, már nem volt más, csak egy hosszú henger, amely már számos helyen kilyukadt, behorpadt, már az anyja sem ismert volna rá, nekem is úgy kellett megkérdeznem, hát ez meg mire való. Ekkor tudtam meg én is, hogy triőr, magtisztító gépezet, konkolyozó. A hengert valószínűleg motorral kellett forgasba hozni, hiszen ahhoz túlságosan súlyos darab volt, hogy kézzel meg lehessen tenni ugyanezt. A búza végigvándorolt benne, a konkoly pedig kipotyogott útközben a földre.

Triőrnek hívták tehát, arra már lusta idők jártak, hogy magyar nevet adjanak neki, lám, nemcsak a floppyt, a fájl-t nem tettük anyanyelvűvé, már jó száz esztendeje a triőrt sem. Az egyszerűbb francia szótárakban is benne van: gabonatisztító gép, rostológép, a *trier*, az ige azt jelenti, kiválaszt, kiválogat, megrostál. Ha a szótárban eggyel továbblépünk, a *trieur-décuscuteur des graines de trèfle*-hez jutunk, ami magyarul heremagosztályozó-arankairtó gép. Még az a szerencse, hogy azon az udvaron csak triőr állt, nagyanyám nem tudom, hogyan mondta volna ki: *trieur-décuscuteur des graines de trèfle*. Mire kimondta, grófnő lett volna belőle. Sajnos, a triőrt ki tudta ejteni, nem lett belőle francia grófnő, s nem irtotta ki az arankát, nem osztályozta a heremagot semmilyen szempont szerint. Az a triőr már nem tisztította, nem rostálta a gabonát, gubbasztott, arra várt, hogy valaki végre beletisztítsa a nagy végtelenbe, az anyag örök körforgásába. Mindent túlélte, már ahogy valaminek roncsaiban egyáltalán túl lehet élnie valamit, s amikor eltűnt, a régi, a viszonylag jómódú parasztgazdaság emléke *sudamlott* el vele. Szobor volt, esetleg természeti tűnemény, hozzátartozott az udvarhoz, nem mi alkottuk, ő alkotta meg magát, ő kornyadozott, ő fonnyadt, ő szikkadt összefelé, s roskadt végül a földbe.

A rosta

Volt egy testvére: a rosta, nem kézi, gépi. Rostának hívtuk csupaszon, minden ragasztvány nélkül, holott egy kicsit pontosabb névre lett volna szüksége: jó másfél méter magas, két méter széles deszkaláda volt, a tetején nagy, homorú gúla alakú torok, a garat, ahová bedöntöttük a tisztítandó magot, a szemetes napraforgót, főleg azt, egy pohos dobban lapátokat forgattunk, a garat alatt rostalemezek hintáztak, rázkódtak előre-hátra, akár a cséplőgépben, amelyeket ugyanazzal a fogantyúval hajtottunk meg, mint a szélkeltő lapátokat, legfelül a legnagyobb, legalul a legkisebb szemű, a magvak egyre kisebbedő méretben találtak utat maguknak lefelé, miközben a könnyű idegen törmelék a lapátok verte örvénytől kisodródott a fogantyúval ellenkező oldalra. A ponyvára helyezett rosta végbeléből a ponyvára ömlött a tiszta mag. A szerkezet zúgott, rázkódott, egyszerűségénél fogva azonban sohasem ment tönkre, még a rostaháló drótszálai is épen maradtak. Ködön át látom, oldalára van festve a gyár emblémája, neve, a köd azonban már olyan kásás, hogy egészen elmosódik. Nem dicsérhetem a gyárat, amely létrehozta, pedig szívesen megtenném. Szinte ünnep volt vele dolgozni! Gyönyörűen adta ki magából a színtiszta magözönt, az embernek kedve támadt, hogy belemarkoljon, csorgassa

ujjai között. Az előbb még morzsalékos, száraz, csörgő levél- meg szíromtöredékekkel teli szennyes ár fényesen, cirmosan zuhogott alá. Nem csoda, ha körbejárt: vitték s hozták, s végül, amikor nálunk már minden elfogyott, nem volt már mag, amit felöntsünk rá, apám megadta magát a sorsnak, legyintett és eladta annak, aki kérte. Tudom, biztosan tudom, hogy még most is ott áll kissé már öregecskén egy színben, tyúkok költenek rajta, verebek röpködnek ki-be a résein, darazsak fészkelnek zugjai mélyén, a működés megdermedt a tagjaiban, de ott van még most is benne.

A morzsoló

A kukorica ősszel góréba takarítódik be, a gerendákból, lécekből szellősre szerkesztett, lábakon álló épületbe, s szükség szerint onnan morzsolódik le csövenként szemekre. Télen a ráérők egy-egy kassal be-bevittek a konyhába belőle, s vagy egy lecsupaszított cső, vagy a fejőszék szegélyébe ütött pengével tördelték le róla a szemeket. Bal kézbe fogták (a ráérősek) a teli csövet, jobb kézbe a tart, a *csutkát*, a tarral a másiknak a végéről legyűrűzték a szemeket, két-három sort kidöntöttek az oldalán, ezek után már gyerekjáték volt körbe-körbe a többi is lenyomkodni. Általában morzsolták, de

ha jókedvük volt, akkor elmosolyodtak: dörzsölök egy kis kukoricát. A csukló egy kasnál többet nemigen bírt ki, csak ha nagyon muszáj volt. Fárasztó s lassú, haladatlan munka. Télen azonban a gép nem működhet, a morzsoló csak tavasszal kerül elő, amikor a kukorica már majdnem májusi csöves. Nem is kellett előkerülnie, csak egyszerűen kijebb toltuk a mettlachi lapos gangon, s máris indulhatott. Van egy kicsi változata is, ma még gyakran látom, annyira, hogy még boltokban is: alig több és nagyobb egy féloldalas tölcséernél. Az más volt, komoly szerkezet, öntöttvas, alapos méretű lendkerékkel, ha istenigazából megforgatta az ember, úgy nekilódult, hogy szinte beleszakadt. Ha egyszer meghajtottuk, már csak iramban kellett tartani: nyelte, forgatta, faragta a csöveket, s zúgva, csörögve ontotta a szemet. Három ember kellett hozzá: egy, aki hordta befelé a góréból a kukoricát, egy, aki etette, s egy, aki forgatta. Ha hiányzott a harmadik, ami elég gyakran előfordult, a hajtó eregette a csövet is a mellette lévő székre rakott kasból, s szinte még így is tartani tudta az ütemet. Ha már tekerni kellett a morzsolót, ha már muszáj volt, márpedig kénytelen voltam vele, akkor már jobban szerettem, ha én is etetem; örök játék, örök versengés volt, ki hagyja le a másikat, kire szaporodik rá a munka: a morzsolóra vagy a hurcolóra.

A tetejére oda volt öntve: Hofherr-Schrantz-Clayton-Shuttlewort, vagyis a Hofherr, a későbbi Vörös Csillag Traktorgyár műve volt. Ha százszor el nem olvastam, egyszer sem. Még így is lehet, hogy másképp írják, de hát rég volt, talán igaz se volt. Így írták vagy nem, sose gondoltam volna, amíg csörgött a sárga ár a ládikóba, hogy majdan ott lakom, ahonnan egy kis séta a Vörös Csillag Traktorgyár, azaz a Hofherr-Schrantz-Clayton-Shuttlewort. Hát itt csinálták a mi morzsolónkat? – néztem a koszos utcán a szürke műhelyekre. Előkelőbb helyen is önthették volna! A mi kukoricánk rangosabb személy volt, mint ez a kóceráj.

Az orrdrótozó

A komfortos disznóólnak is megvannak a maga hátrányai. A gazda nem tűri, hogy lakója feltúrja a téglát, amivel azért rakta le az ólat, hogy a disznónak ne kelljen sárban élnie. A disznó ellenkezőleg gondolkodik: egy ól akkor komfortos, ha dágvánnyal van kiparkettázva. A kétféle gondolkodás összeütközik, s hiába minden józan eszmecsere, a gazda kerül ki belőle győztesen. Benéz az ólba, nem egyszer, nem kétszer, a betonból öntött vályút akkora sárból gyúrt hepehupák közt éri el a tekintete, hogy okvetlenül hasra esik benne, s a hepehupák egyre nőnek,

már tűrhetetlen a dolog, a disznó egyszer még majd csak úgy, találomra kilép az egyik hullámtaraj hátán, arra gondol, tágasabb odakinn, a gazda viszont jobban szereti a helyben járó disznót, ezért aztán megrendszabályozza. A gazdának van egy fia, én, akinek ideje megtanulnia az orrdrótozást, véli az apa. A herélés majd csak azután következik. – Tanuld meg, jó, ha tudod, sose tudhatod, mikor lesz rá szükséged! – Ezzel a jelmonddal láttunk neki a süldők megrendszabályozásának. Ez az ige hangzik el minden munka kezdetén: jó, ha tudom, s már annyi mindent tudok, hogy két embernek is elég, most már nem fogok tudatlanul nekimenni az életnek. Hát lássuk akkor a drótozást! A süldőt beszorítjuk a kifutó sarkába, visít, hangosan, kitátott pofával. A kezünkre játszik, segít a hurkot egész a garatig behúzni. Megrántjuk, azaz apám, ő rántja meg, s a kötélnél fogva fölemeli a malacot úgy, hogy csak a két hátsó lába éri a földet, a kötelet áttekeri az oszlopon, s már tállalva is van, csak meg kell drótozni. Gyerekjáték. Apám a kezembe adja a fogót, amelynek a két ága közt ott legyeskedik a hiányos delta formájú drót. A teendő egyszerű: a nyitott delta közé fogod a malac karimás orrát, nyomsz rajta egy jó nagyot, hadd hersegjen a húsban, s már kész is, illetve nem egészen, mert egy karika, egy piercing nem elég, még eggyel föl kell díszíteni. Egyszerű volna, ha nem állna meg a ke-

zemben a szerszám. Reménytelen. A disznó ott lóg a kötélén, lóg és visít, és *virdí*t, egyre hangosabban, az ember már belesüketül. Apám a fejét csóválja, kikapja kezemből a fogót, megkönyörül rajtam. Úgy üti át a malac orrát, hogy szegény állat csak kapkodja tőle a levegőt. Belevágja a másodikat is, szinte hajítja felém a drótozófogót, s letekeri a kötelet az oszlopról: leereszti a vitorlát. A malac értetlenül rázza a fejét, hogy mi történt vele, s elinal az ólba. Néhány hét múlva ismét ugyanúgy túrja a téglát, koptatja a drótot, a gyűrű levékonyodik az orráról, elpottyan, s a gazda kénytelen-kelletlen ismét kezelésbe veszi. A süldőt megérti: annak dűrnia kell, élete végéig nem tanulja meg az illemet, mire megtanulná, belép a böllér, aki ugyanaz: apám. Őt megérti, engem aligha. Itt lett volna az alkalom, hogy gazdagabb legyek valamivel, s elszalasztottam. Mi lett volna vele, ha ő nem tanul meg malacot drótozni, kaszát kalapálni, kést köszörülni? Huszonegy éves korában meghalt az apja, ki vitte volna tovább a gazdaságot, miből éltek volna, ha olyan kényes, kiesik a kezéből a szerszám, mert sajnálja azt a bitang állatot megdrótozni?! Nem is tudja, dühös-e vagy mi. Ingatja a fejét: ugyan mire fogom vinni? – Mi lesz veled, fiam, ha ilyen élhetetlen maradsz?! – mondja hangosan. És nem először. Tele vagyok élhetetlenségekkel, nem lesz belőlem semmi, nem a drótozásról van szó,

egyáltalán az életről, az élet dolgairól, és persze a drótozásról. Rosszul leszek a vértől, a vér minden fajtájától, emiatt vannak velem bajok, s főleg majd lesznek, ha a magam lábára állok. Ki drótozza meg akkor majd a disznót?

Hát igen, senki sem drótozta meg a disznót én helyettem, össze is túrt mindent.

A fűró

Szép, nyárias meleg volt, a nagy munkába már egészen beleizzadtam, s még mindig hiányzott az első tengely meg a négy kerék. Nem volt az valami gyönyörű kocsi, két tenyérnyi deszalapból állt, amire körben léceket illesztettem, a hátsó tengelyt rászögeztem, az első még nem, mert az forgott volna, mint az igazi kocsié, s persze még a négy kerék is a földön hevert. Egy fűró kellett volna, hogy a kerekeket kilyukasszam, s hiába forgattam fel mindent az egykori lóistállóban, a mai mindenesben, sehol sem találtam egy rissz-rossz cigányfűrót, pedig lennie kellett volna, emlékszem, van, nem is egy, hiába, nincs a ládákban, már a földet is végigtapogattam, hátha belekeveredett a porba. Mivel fűrjam ki őket? Egy szöget kellene kihegyezni reszelővel, az is elég nehéz, mert nincs hozzá satu, csak egy harapófogóval tudom egy kicsit rögzíteni, minden húzásra bi-

csaklik egyet, utána kell mennem a reszelővel, s végül a szög kibillen a fogó pofájából, ismét be kell szorítanom, s előlről kezdődik az egész. Megtörlöm a homlokomat, ki tudja, már hanyadszor hersen végig a reszelő a szögön, csöpög rólam az izzadtság, tyúkok kárálnak körülöttem, egy beszökik mellettem az istállóba, nem érek rá, hogy kikergessem. Fáj a csuklóm, mire úgy-ahogy kialakul a hegy. A kerék központjára helyezem, s óvatosan ráverek a kalapáccsal, ütögetem, s elborzadva látom, hogy a fa rianni kezd. Nagyon sok időmbe telt, mire a deszkalapból kört fűrészeltem, ráspolyoztam ki, ha most elreped, kezddhetem előlről, ráadásul nem is biztos, hogy akad még egy alkalmas deszkahulladék, szegény az eklézsia. Kikergetem a tyúkot, olyan hangosan, olyan sértődötten kotkodácsol, mintha otthon lenne. Bent hagyta a nyomát, éppen ott, ahol dolgozom, egy széleset lottyantott a földre, úgy elterül, hogy nem lehet söprűvel egyszerűen az udvarra taszajtani; egy marék port szórok rá, várok, hogy beigya, s amikor már eléggé átjárta, akkor húzom meg rajta a seprűt, s dörzsölöm ki felé mérgesen a porral megerősített kupacot. Arrébb kell húznom a kocsi alkatrészeit. Nézem a repedésnek induló szöghelyet a keréken, amikor egy árnyék áll meg fölöttem. A nagymamám. – Hát te meg mit csinálsz? – kérdezi. – Kiskocsit, csak nincs fűróm! – Mit

akarsz kifúrni? – A kerekeket, nagymama. – Ó, csak ez a baj? Nagyapád tudod, hogy csinálta? Csinált egy íjat, egy kerek fa két végébe szöget ütött, mind a kettőt hegyesre reszelte, a fa közepén körbe vájatot faragott, átvette rajta az íjnak a madzagját, az egyik szöget odatette, amit ki akart fúrni, odaszorította valamihez, hogy fogja, a másikat beleverte egy kis deszkadarabba, s az íjat előre-hátra húzogatta. A fadarab forgott, vele forgott a kihegyezett szög is, aztán ahogy a deszkadarabot rátartotta, a szög szép lassan átlukasztotta, amit át akart fúrni.

Fél óra múlva az íj madzagja már surrogott is, a szög kifúrta mind a négy kereket, a tengelyre szögeztem őket, s már kész is volt a szekér. Nem használtam ugyan semmire azonkívül, hogy megmutattam a nagyanyámnak, egyszer-kétszer végighúztam az udvaron, viszont elkészült, s volt egy kocsim. S persze, volt már egy íjam, egy fúró is, ami tönkremehet ugyan, de mivel már tudom, hogy van ilyen, a fogalma helyet szorított bennem, akármikor tárgyasíthatom. Nagyanyám a fúró legősibb formáját ismertette meg velem, sőt talán egy tűzgyújtó szerkezetet: ha a szög helyett egy kihegyezett fadarabot forgatok egy másikon az íjjal, előbb-utóbb át fog izzani.

Akkor még nem tudtam, milyen réges-régi, sok évezredes szerszám tudománya jutott a

birtokomba, csak sokkal később, egészen véletlenül láttam meg nagyanyám, illetve nagyapám fűrójának a rajzát egy könyvben; kedvem lett volna odaírni mellé, hogy „*Uram, én ezt az íjfűrót ismerem, ezt az íjfűrót nem felejtette el az emberiség, ez az íjfűró itt van nálam, nagyapám őrizte, nagyanyám átadta, én pedig tartom jó emlékezetemben!*” Ha odaírom a lap szélére, mire megyek vele? Egy könyv tudja majd, egyetlenegy példány, én pedig az egész tudományos élettel közölni szeretném. Az akadémiát, a tisztelt akadémiát kellene kérnem, hogy egészítsék ki ennek a hiányos könyvnek az ismereit egy új, egy följavított kiadásban, gondoltam, de nem tettem semmit. Az a könyv azóta változatlan. Addig is, amíg a korrekciója nem történik meg, ezen a helyen teszem végre közzé az eltűntnek hitt prehisztorikus készség továbbélésének bizonyítékát. Persze, senki sem törődik vele, a könyvet ezzel az adalékkal nem nyomják ki újra, az íjas ősfűrót továbbra is elveszettnek hiszi a világ.

Jöhetnek még ínséges idők, lehet még évszázados áramszünet, hiába van a ti villanyfűrótok, ütve fűrótok, a ti Black and Deckertek, vírus eheti meg a furdancsaitokat, a ti mindenféle kézifűróitokat, szeretnétek ti még egy íjas ősfűrót! És akkor nagyanyám újra elmondja, hogy kell azt csinálni.

A köszörű

A téli vasakból egyet, a húsdaráló csillagos kését a sok sógorból az egyik, a műköszörűs csi-szolta élesre. Ha már azt, apám a borotváját is hozzácsapta, mindig azzal szabadult meg a borostájától, csak idős korára cserélte föl villanyra, Braunra. Én vittem s én hoztam őket, amire jó oka volt apámnak: a sógor sohasem érte magát utol, késekkel, ollókkal volt teletűzdelve a műhelye, a köszörűje folyton forgott, szikráztak a fémek, folyt a víz a kövön, s mégis mindig akkor kapta elő a mienket, amikor értük mentem, nem csoda, ha órák hosszat kellett várakoznom rá, mire mind a kettővel végzett.

Egyetlen szobában élt négy gyerekével meg siketnéma feleségével, még a műhelye is oda volt beszorítva; a családi részt a közműhelytől csak egy függöny választotta el. Siketnéma feleségével ellentétben nem volt siket, s főleg néma nem, végigbeszélte azt az órát-kettőt, amíg a késsel, borotvával el nem készült. Csak a végső stádiumban hallgatott el, amikor az élt már nem a forgó kövön, hanem a finom kőlapon vonogatta oda-vissza, s tette olyan mikroszkopikus vékonyságúvá, mint az ablaküvegen lecsurgó harmat. Feje fölött a polcokon tekercs, huzal, csipesz, forrasztó, detektoros rádió, több ismeretlen eredetű és célú szerkezet hevert, amelyekről azonban sohasem esett

szó, de hogy miről esett szó egyáltalán, arra bizony már nem emlékszem, csak szavai hangulatára, jellegzetességeire, arra, hogy engem, a tizennégy éves forma gyereket tisztára egyenjogúnak tekintett magával, felnőtt számba vett. A társalgás tartalma ugyan elveszett, a formája viszont nem: enyhén idegen volt, talán azért, mert ez az iparosember mást látott a világból, mint az én parasztkonaim. De túl sokat beszélt, fárasztott az örökös szóáradat, s még mindig bennem él az a kellemetlen érzet, amely okoskodásai nyomán támadt bennem. Félszegen ültem a széken: zavart a siketnéma feleség hallható kézmozdulata a függönyön túl, a négy kisgyerek, akiktől azt vártam, egyfelől szintén siketnémák, másfelől szintén locsi-fecsik legyenek, s akikről sohasem derült ki sem egyik, sem másik. Zavart a nyomor, amelynek a közepéből ugyanakkor mesterművek emelkedtek ki: fényesre fent kések, borotvák, s a polcok anyagai titokzatosságot sugalltak. Zavart, hogy a siketnéma asszony anyám unokatestvére, hozzátartozik, és mégis idegen; megszire tolt a némaság, s hiába szólnék neki, egy világ választ el bennünket. Fogyatékoságai annyira testivé teszik, hogy csak fizikai jelenség, holott sem a siketség, sem a némaság nem látszik rajta. Elzsibbasztott a szoba, a koszos függöny, az áporodott ételszag, a köszörűkő surrogása, a monoton szóáradat, már

minden pillanatban fel szerettem volna kelni, már nem érdekelt, kész lesz-e valaha egyáltalán a kés, a borotva, már menekültem volna onnét, ahová – tudtam –, hogy megint és megint vissza kell majd térnem.

Évek, sőt évtizedek múlva egy fotóművésszel találkoztam össze Pesten. Negyedóra sem telt el, s kiderült, egy városban születünk, s hogy a fényképezés alapjait egy mindentudó köszörűs rakta le benne. Én meg elnéztem a szegény mester feje fölött, hogy ne tanuljam el tőle a nyomort, a kétségbeesést.

Apám még a sakkozás alapjait sem tanította meg nekem, igaz, hiába is tette volna. Amikor elküldött ahhoz a köszörűs emberhez, félretette a késeket, szégyen (és fölösleges pénzkidobás) lett volna, hogy még azokat is mással élezteti meg. Egyáltalán: mással csináltatni bármit, amit magad is megpróbálhatsz? Ha a dívány behorpadt, ő varrta helyükre a rugókat, ha elszakadt a papucs, kukoricacsuhéból ő font-varrt újakat. A késeket is, persze, hogy otthon köszörültük, a téli késeket, a böllérmunkához szükségeseket.

Az egyik évben nagy vállalkozásba fogott. Először is: vett egy köszörűkövet, szerzett hozzá egy tengelyt, igaz, a fogantyúról hiányzott a fanyél, másodszor pedig egy juharfa derekából ágyat készített neki. Nem készült el vele egészen, csak szögletesre csapkodta, s kivéste a

kőhöz a vályút. Még hiányoztak a lábai, tehát két kiegészítenivaló akadt rajta, különben működött. Fűrészbakra tette, odaállított mellé, s elindítottam. A mű csakugyan sikerült, csak a faderék billent ki a helyéből, ha egyszer-egyszer figyelmetlenül félrerántottam.

Forgattam, forgattam, forgattam, a kés surrogott, apám ide-oda húzta, fölemelte, végignézett az élén, újra a kőre lapította, s én is újra indítottam a köszörűt. Három bölléréke volt: egy hegyes, amivel leszúrta a disznót, egy kerek végű, amivel bontotta, s egy felkunkorodó végű, olyan, amelynek a vége púposan felemelkedett, túlfutott a kés hátán, s úgy ereszkedett le rá kerek ívben, hogy előremenetben egy kis súlya legyen a fejének – ezzel darabolta a szétszabdalt disznót még tovább: kockára a húst a kolbászhoz, kockára a szalonnát a töpörtyűhöz. Ezt a három kést köszörültük élesre minden tél elején az első tor előtt. Ettől a téltől fogva ezen az új szerkezeten, azzal, hogy nyáron még farag rajta, lábakra állítja. Persze, elmaradt, átsiklott rajta a nyár, a következő télen megint a fűrészbakra kellett raknunk, a következő télen megint, a köszörű örökre félbemaradt, mint apám annyi más dolga, egészen addig, hogy már nem is volt rá szükség: a böllért nem hívták disznót vágni, az ólak kiürültek, már nem tartott, nem hizlalt senki Miskát.

A káposztáshordó

A zsírosbödön, a mézesbödön, a szilvalekváros cserépfazék, a befőttesüveg tele meggyel, sárgabarackkal, savanyú uborkával, a káposztáshordó az autark vidéki ember tárolóedényei, az önellátó családé, amely csak nem ad ki pénzt arra, amit maga is eltehet, azon túl, hogy semmire sem hajítja ki szívesen, legszívesebben mindent maga állítana elő, hogyha tehetné, ő varrná a cipőjét, ő varrná az ingét, ő ácsolná a tetőt, ő javítaná a vízvezetékét, a villanyvezetékét, a legszívesebben mindent előlről kezdene, s ő lenne a gőzmozdony feltalálója, ő rakná le a síneket, építené az indóházakat, minek arra költeni, én is meg tudom csinálni, ugyanis az az ősi meggyőződése, hogy mindenhez ért, csak akarni kell, s mindent létre is tudna hozni, ha lenne rá ideje. Legalábbis az én időmben még így gondolkodtak, aminek egyrészt az volt az oka, hogy sovány volt a bukszájuk, s ami mégis zörgött benne, sajnálták kiemelni a napra, mert a pénz – mint tudni való – a napon könnyen olvad, másrészt nem volt könnyű mestert keresni minden apróságra. Tételezzük fel, kilyukadt a lábas. A bádogos a szomszéd házban kalapálta a pléht, alakította ereszcSATORNÁNAK, még locsolókannát is hengergetett, cinezett belőle, csinált az minden elképzelhető bádogmunkát, de lyukas fazekat, rossz lábast vele foltoztatni (foldoz-

tatni) eléggé képtelen dolognak tűnt. A bádogos, a Komár ilyen pizlicsáré munkához nem esember, a lyuk tehát szépen összegyűjtendő, s egyszerre foltoztatandó a mi emberünkkel, a foltozócigánnyal, aki vagy egymás után kétszer is beoldalog hozzánk, vagy egyszer sem, ahogy a kedve tartja, bár ha nem jön most, amikor sír utána a lábas, ne búsuljon senki, jönni fog majd ősszel. Anyám szerint inkább ne is enne ide a fene, mert egyre szemtelenebb, egyre nagyobb-
ra lát, így tehát azt morogja: – Inkább kihajítom mindet! – De legközelebb ismét a kezébe adja őket. A legjobb volna csakugyan a foltvetést is elsajátítani. Másodjára tegyük fel, hogy... Inkább ne tegyük fel, hiszen annyi mindent föl lehetne tenni, s akkor is arra az eredményre jutnánk, hogy amit lehet, mi végzünk el, akár a még részeire nem szakadt ember, az egy, az őstudás, az ősforrás, a mindenevő, a polihisztor, s csak amit már végképpen, nagyon végképpen lehetetlen magunknak megtenni, ahhoz jut egyedül idegen kéz.

Hogy lesz például egy fazék szilvalekvár? Először is nincs egy fazék, csak egy üst szilvalekvár van, amelyet a saját kezünk által sárba rakott téglából emelt, sárral tapasztott oldalú üstházban főzünk ősszel egész napon át, asszonyok, gyerekek, s mire feljön a csillag, akkor cuppog, rotyog már kellő súllyal, hogy azt lehet rá mondani: – Na, hála Istennek, ez is meg-

van! – Csillagfénynél omlik bele a vásárhelyi cserépfazekak mélyére, s érik, nehező tovább még sötétebbre jövő esztendőig. Az efféle az egyáltalán létező. Egyéb módon teremtet szilvalekvár elképzelhetetlen. Nem adják semmi pénzért, nem kapni semmi pénzen. Sült tököt, csíramálét hébe-hóba még ma is látni a piacon, szilvalekvárt aligha. Az a piac azonban messzire van. Itt csíramálét magad, uram, szolgád nincsen! Te készíted a család rémületére, hogy szent borzalommal nézzék, amint ezt a különös állatot a végén étel gyanánt bekebelezed. A szilvalekvár idejében, amely idő azóta sok-sok időre sarjadt szét, a savanyú káposzta sem lépett a nyilvánosság elé, nem volt adásvétel tárgya, utcai ripők, sarki billegető, otthon tartották a lakodalmát, a kamra mélyén élt odahaza.

Keményre fagyott paprikás szalonna hűvös hajnalon, vagy ellenkezőleg, szívből jövő estén, hideg savanyú káposztával az igazi. – Felséges! – mondta rá apám, aki bizonyos fénytörés szerint szörnyűségesen étkezett, koleszterint koleszterinre, töltött káposztát töltött káposztára púpozott. A test kívánta a poklot, a lélek a C-vitamint.

Minden tél elején fél mázsa C-vitamint pakoltunk be a hordóba. A gyalu dobozában a nagy fejek ide-oda siklottak, s hullottak alá sűrűn a szálak felhőszakadásai. A fűszerezés, a savanyítás lényege apám dolga volt, férfimunka.

Most már a titka is: magával vitte a *mit* is, a *mennyit* is, az a csenevész nemzedék, amelyhez én is tartozom, nem tud fűszerezni. Bizony, nem, fűszerezni sem tud. Csak taposni tudott, amíg az apák fűszereztek. És úgy van, bizony, meztelen lábbal taposták bele a hordóba a hófehér káposztát, s van, aki ma nem is enné meg a lábas káposztát, de hát az akkoriak nem a mostaniak voltak. Még a középkor hűvös árnyéka érte a kisasszonyok ujjá hegyét. Azok a kisasszonyok még titokban, ha nem látta senki, besontak a spájzba, s pusztá kézzel markoltak bele a hordó közepébe, úgy tömték magukba két kézzel a megtiport savanyú káposztát. Egészségesek is voltak tőle, szépek, mert a paprikás szalonnát még csak nem is csipegették.

A kulcs

1942-ben igen kemény tél volt, amikor megszülettem, a félméteres hóra akkor is esett. Nagyanyám szerint az semmi, régen arra ébredtek, hogy nem látnak ki az ablakon, a hó az eresz alját verte, úgy fúrták ki magukat a házból. Ugyanazon év tavaszán akkora belvíz járta meg a falut, hogy sík tenger volt arrafelé minden utca. Nagyanyám szerint hagyján, gyerekkorában a tanyáról úgy jártak iskolába, hogy amikor beértek a Szalmapiac térre, hónuk alól elővették a gólyalábat, azon keltek át a vízen. Amikor hároméves voltam, elcsavarogtam otthonról egészen a három házzal arrébb nyíló sarokig, a rendőr kézen fogott, már éppen vitt befelé az őrre, amikor anyám – hazafelé jövet – álmélkodva csapta össze a kezét: – Hát a kisfiamat meg hova viszi? – Négyéves koromban addig gyalogoltam sarokról sarokra, amíg a város másik felében a Kígyó utcába, a Kígyó utcában pedig keresztanyámhoz nem értem. Füllentettem neki egyet, s egész nap keresztapámat néztem, hogy keveri ki a túróenyvet (a kazeint), hogy tömi tele a dobkályhát, hogy fű-

részel, hogy csapol. Nagymamám este azzal fogadott, be van áztatva a kötél! Ugyanebben az időben összeveszttem a legjobb barátommal a tejhordó edény névén: azt merte állítani, kandlinak hívják a tejeskannát. Azt állította, hogy a vízholdó füles edény kanná, ami tudni való, hogy kanta. Volt vagy tíz ház közöttünk, már ez a távolság ekkora nyelvi különbséget emelt közénk. Úgy összeveszttem vele, hogy napokig rá se néztem. Végig sértett, főleg a kandli, meg voltam róla győződve, hogy beteg. De a játék csak visszahúzott. Színjük gerendájára hinta volt fölszerelve, ami nekem igen nagy élmény volt, nálunk nem adtak a gyerekek, dehogy aggattak a gyerekek hintát, mondjuk az eperfára csak azért, mert gyerek. Az én játékom (később) a bodzafapuska volt, amit én fabrikáltam, igazán könnyű, csak levágysz egy darab ágat, kitolod belőle a belét, faragsz neki egy nyeles durrantó fát, a két végébe megrágott kenderkócot fojtasz, a durrantót a hasadnak támasztod, s nyomod kifelé a töltényt. Olyan éleset csattan, mint egy puszkagolyó, olyan erővel dörren ki a tömött kóc, hogy a szemed is kiviszi, ha nem vigyázol. A böjti szellem idején papírsárkányt ragasztottam. Előkészületül egy marék nádat metszettem a Cigánygödörben, több előkészület, egyéb mismás nem is nagyon kellett hozzá. *Szabad Nép* akadt, elég nagy lepedő, a kevés zsineg, a kerethez, a

kantárhoz, a marék liszt is megvolt a csirizhez. Föleresztő madzag is akadt, a kamrában egy szegen csokorban lógott a kötözőmadzag a zsákoknak, egy kicsit sok volt rajtuk a csomó, mindegy, úgy is megtette. Hatszögletű sárkány járta, a böjti szél egész nap a levegőbe tűzte, úgy lebegett odafönt, mint az ikrás mézben a légy. A gyerekeknek anyanyelve a sárkány, felnőttként napokig méricskélttem, szabtam, ragasztottam, mindhiába, lecsapott, összetört.

Közös gyerek-felnőtt-játék volt a libakeresés. A kisárguló kölöklibát kicsaptuk az utca fűvére. Legelésztek, beszélgettek a papatyik, aztán – hogy senki sem őrizte őket – fűszálról fűszálra totyogtak, nem néztek házszámot, utcanevet, csak mentek, mentek a végtelen pázsiton. Este: – Jaj, hová lettek a libuskák?! – Az egész had, anyám, nagyanyám, én, fölkerelkedtünk egy-egy söprűvel, utcáról utcára keringtünk libakeresőben. Erre voltak, arra jártak, híresztelték, a végén rájuk is találtunk: a falka összebújva, némán üldögélt egy fának a tövében, s amikor megláttak bennünket, kinyílt a csőrük, még nekik állt feljebb, hogy mért hagytuk el őket, szegény árvák hiába sírtak utánunk.

A legnagyobb közös játék azonban az örökös munka volt: otthon az udvaron, a kertben s kint a földeken. Fát vágni, kertet ásni, szappant főzni, szilvalekvárt kavargatni, tyúkólat

kisöpörni, baromfinak, sertésnek enni, inni adni, a trágyát kihordani, a takarmányrépát, a polyvát behordani, répát reszelni, tököt vagdalni, tavasszal kimerni a *hídlást*.

Az istállóban a lovak faránál egy téglavályú, egy téглаárok van a földbe ásva, oda folyik a lé. A vályú nincs ugyan betonból, az alja még csak téglával sincs kirakva, egy idő után azonban úgy átázik, hogy már nem szívárog, nem apad, hanem egyre csak dagad, s néhány hónap múlva kezd kicsapni, habosodik az alja szalma. Néprajzi folyóiratunkban olvastam jóval később, hogy régen a rózsafa botot a hídlásban avatták. Ha én ezt akkor tudom, micsoda rózsabotjaim lettek volna, sóhajtottam, és becsuktam az *Ethnographiát*. De hát nem élünk egyszerre két időben, ideje kimerni a trágyalét. Amikor a lovak munkán vannak, a hídlásról félrehúzó a nehéz, húggyal átitatódott, vastag deszkákat, s vödörként kimerem a zubogó, orrszűrő, sötétsárga folyadékot. Súlyosan ringatózik a vödörben, ki-kiloccsan földre, a bokámra, a rosszacská cipő, amit erre az alkalomra húztam föl, cuppog. Sokat fordulok, amíg a zagyot elérem. A zagyot már csak úgy nagyjából lögybölöm ki, jusson legközelebbre is.

Őszi munka a napraforgóverés, a kukoricafosztás. Apám szekérszámra hordja haza a napraforgófejeket, egy-egy akkora, mint a

vajling. Kiterítjük az eperfa alá a nagyponyvát, arra hányjuk le őket. Egy délután aztán az egész család körbeüli a dombot egy-egy többnyire söprűnyélből leszabott alkalmas hosszúságú bottal, s a fejeket elverjük, mint a két-fenekű dobót. Ahogy a tányér egyik felére rácsapunk (leütés), a másik felén a magvak kiugrálnak (felütés), s röpülnek szanaszét. Az ütőegyüttes késő estig játszik a napraforgón. Az utolsó ütem után a rosta színjátéka következik. A kukoricafosztás belenyúlik a szeptemberbe. Ugyanaz alatt az eperfa alatt fehérlenek a kibontatlan *csévék*, mert nem „szárra” fosztunk. A család apraja-nagyja ismét nekiült, kezén egy-egy fosztókával, amely egy kihegyezett rövid pálcika, madzaggyűrű van rákötözve, azt húzzuk rá az ujjunkra, hogy rögzítsük a munkához. A csőre boruló csuhéjba (csuhéba) szúrjuk a kukorica bajusza felől, hüvelykujjunkkal a fosztókára szorítjuk a csuhéjt, s lerántjuk a csőről. Két, legfeljebb három mozdulat le is viszi róla az egészet. A fosztás hangja a hasadás. Hol vékonyan szól, hol vastagabban, aszerint, mennyi csuhéjt fogunk be egyszerre, s nyilvánvalóan a csőtől is függ, hogy milyen hangot ad.

A csuhéjt a ló nem szereti, a tehénnel etetik föl. Ha nincs tehén, ha nincs Citrom, mert elvitte a hóhér, akkor sem szárra fosztjuk, a hagyomány ugyanis mindennél erősebb, magyar

ember szárra nem foszt. Ha nincs Citrom, mi használjuk föl, amennyit csak lehet. Lábtörlőnek, s persze papucsnek. A csuhéjt beáztattuk, csíkokra hasogattuk; mint a lányhajat, három ágból egybefontuk, s egy deszkalapra hajtogattuk a belevert szögek mentén. Egy vastagabb fonatból a talpa, egy vékonyabból a feje készült. Szavamat ne felejtsem: a fonatok hajtatásait zsineggel egyenként egymáshoz varrtuk. Meg lehetne próbálni, mint a sárkánykészítést is, a papucs se emelkedne föl, szétmállna, szégyenkezve nézegetném a formátlan fonatot.

Az udvaron egyébként, ha napraforgó, ha kukorica nem foglalta el, csak a tyúkok, a libák, a kacsák meg a kecskék tanyáztak. Az istálló előtt egy szélesebb darabját téglával rakatta ki a nagyapám. Az egyik helyen rejtélyes módon be volt horpadva, mintha egy harang zuhant volna rá. Itt egy gödör állt, mesélte nagyanyám, innen ástak földet a házhoz, vert fal az oldala, nem téglá. A horpadás olyan volt, amilyen valakin egy jegy, amelytől élete végéig más, mint a többi. Ha elém hozzák egyszer a halott udvarokat, messziről ráismerek róla. Ez előtt a gödör előtt néha-néha kukoricát pattogtattunk. Ritka, ünnepélyes alkalom volt, ha apám egy-egy vasárnap délután gondolt egyet: – Na, ne pattogtassunk kukoricát? – Pattogtassunk! – S máris ugrottam gallyat gyűjteni, hoztam kasban kukoricacsutkát (*csutát*), anyám a

két rostát, apám lemorzsolta egy rostára valót, az udvart tisztára söpörtük, s föllobbantottuk a lángot. Parázson pattog a kukorica. Az egyik rostában a szemek, a másik a tetejében. Apám kezdte, rázta a rosta harangját a parázs fölött, amíg csak állta a keze a tüzet, a szeme a füstöt, akkor folytatta más, így ment kézről kézre a rosta, amíg a kukorica végre meg nem adta magát, s az első szem neki nem ugrott a rosta tetejének. Megeredt a zápor, vagy inkább a jégeső, verte a kéreg belsejét a sűrű, fehér zuhé. A rosta unos-untalan félrecsúszott, a szemek a résen át kiszökdeltek a földre, hiába, a ritka kincset még onnan, a porból is fölkapkodtam, egyenesen a számba. A tyúkok ott káráltak, ott lábatlankodtak körülöttünk, a hátuljuktól egyet-egyed ők is odapattogtattak.

Van egy amerikai gépem, ma, ötven évre rá azon készítem a popcorn-t a konyhában. – Már megint? – húzza el a száját a fiam. De mit tegyek? Áldoznom kell az isteneknek. Úgy hívják őket: gyerekkor. Tudnék nem pattogatni is, az egyelőre azonban odébb van. Még nem vagyok elég öreg hozzá. Még ahhoz se, hogy már ne is emlékezzem. Ezzel az utolsó bekezdéssel, a kukoricapattogatással be is fejeztem a gyerekkoromra való visszatekintést, a kommemorációt.

Akartam én egyáltalán? Valaki megbízott velem, én pedig megadtam magamat a sorsnak.

Mi volt az egészben az a különös, az az egyedi, az a rejtélyes, az a titokzatos, amiért érdemes volt papírra vetni? Nem tudom, csakugyan olyan érdekes volt-e az a világ, aminek a formáját én is kitöltöttem. Mulatságos, hogy az emberek meg vannak róla győződve, az ő soruknál nincs fantasztikusabb. Senki sem élt úgy, ahogyan ők. Olyan szegényen. Olyan gazdagon. Olyan keservesen. Olyan boldogan. Vagy tévedek? Már nem ilyen furcsák? Lehet, hogy már nem is emlékeznek? Én még emlékszem valamire. Többre is, mint amennyit papírra vettem, de ahogy előrehaladtam, elszomorodva vettem észre, hogy hiába szedek össze akár tízszer annyi apróságot is, nem gazdagít rajta, azon a tájon bizony sok volt a por, kevés az eső. Azt is elszomorodva vettem észre, lehet, csalódní fog, aki rábeszél, nézzek vissza ama *régiségbe*: nem találtam meg annak a világnak a kulcsát, mert lehet, hogy nincs is kulcsa, sőt ajtaja sincs, hát akkor minek a kulcs.

Az a világ, nem tudom, milyen világ volt. Egy parasztcsaládé, amely már nem klasszikus gazdálkodó família? Vagy mégis? A maga idejének karakterisztikus parasztcsaládjá: a négy osztályt végzett nagyszülők idős korukra a városba költöznek, a szülők már négy polgárit járnak ki, tanján élnek, művelik a földet, cselédjük, béresük van, de közbeszól 1945, a „bejövétel”, s fenekestül felfordul minden. A termelőszövet-

kezetben végzik, onnan térnek nyugdíjba. Szokásaik a korral együtt változnak. Gyerekük, ha ambicionálja, egyetemi diplomát szerez, értelmiségi lesz, első generációs, a legrosszabb. Fél lábbal mindig paraszt marad, a sárból nem tudja kihúzni a lábát, ha végül kirántja, a cipője akkor is benne ragad. Nem a csizmája, azt már az apja cipőre váltotta.

A nagy változások éppen az ő gyerekkorában történtek meg, tudta is, nem is, hogy történelmi pillanat részese. Megalázták, azután jól felfogott érdekből élni hagyták; annak is vége lett, ismét egy villám vágott rajta végig. A történelemnek nincs tanulsága, nem is azért van, hogy konklúziója legyen, az én életemnek sincs. Úgy vagyok, mint az egyszeri boldog ember: sose boldog, a végén mégis derűs, amikor visszanéz.

Néhány hónappal ezelőtt nem sejtettem, hogy a nagy biztató egyszer kézbe veheti a meséimet. Hát kész van, egy-két helyen még húzok belőle, rövidíteni sosem árt, ahogy azt már Jékely Zoltán is megmondta: – Fiam, nyírj bele bátran, inkább egy névelővel kevesebb, mint ezer mondattal több! – Még így is hosszabb lett a kelleténél, de hiába olyan hosszú, attól félek, még sincs benne a gyerekkorom, az az őskövült világ. Jutottam, amire jutni tudtam. Múlok és visszanézek. Azt szoktuk mondani: visszanézünk. Arra nézünk vissza, amire visszalátni.

Időt még nem látott ember, hogy nézzek vissza időre, korra? Nem időre nézek vissza, az eperfát nézem, amelynek lehajló leveleit úgy érinti a kecske ajka, mint ahogy Isten ujja érinti Ádámét; nézem, ahogy a kasza behussan a búza közé, s hersent egyet rajta, nézem az egész miskulanciát, és már nem fáj semmi. Nem baj, hogy trágyalevet mertem, disznóólat lapátoltam tisztára vakmeleg délutánokon, nemhogy baj, mára már szép nyereség. Nagyon sokáig kínos dolognak tartottam parasztgyereknek születni. Tévedés: mindenhová, mindennek születni kell, arról már nem is beszélve, hogy még bennszülöttnek is, még annak is, akit leköpdösnek, elüldöznek, agyonvernek. Csak agyonverőnek nem.

Ha eddig nem békültem volna ki azzal, aki vagyok, meg azzal, aki voltam, akkor ezek a csendéletek, amelyek szinte észrevétlenül átfestették, valorizálták a gyerekkoromat, miközben már jókat derültem végrehajtón, pék lován, mácsonyán, köszörűn, kínokon, akkor ezek a *nature morte*-ok, ezek a mozdulatlan képek végképp kibékítettek mindennel: azzal, aki voltam, de azzal is, aki lehetek még.

TARTALOM

A helyszín /	5
Fölszólítanak /	14
Rokonok /	18
Az utolsó mondat /	24
A három Császár /	28
Tudode /	34
A végrehajtó /	43
Tűzörség /	48
Szernevál /	54
Acélos Szoszó /	58
Ólom-Petőfi /	63
Szőke Boldogh /	75
A Hajnal utca /	80
A fiákeres /	89
A Pál utcai fiúk /	95
Ötvenhat /	104
(...) /	122
A szem /	128
A nyakatekert kévekötél /	131
A mi ünnepeink /	153

A kis idióta /	161
A japánakác /	169
A világ közepe /	174
Szomszédok /	186
Szavak /	192
Muzi	193
A pék lova	196
Amúgyosan	198
A név	202
Eszközeink /	206
A triőr	207
A rosta	209
A morzsoló	210
Az orrdrótozó	212
A fúró	215
A köszörű	219
A káposztáshordó	223
A kulcs /	227

6825/05

A kiadó könyvei kaphatók a Pécsi Direkt Kft.
nagykereskedésében, az Alexandra könyvruházakban,
a jobb könyvesboltokban (elsősorban a Nyugati téri
Könyvesházban és az Írók Boltjában), valamint
a kiadó címén: 1147 Budapest, Ilosvai Selymes Péter utca 33.
Telefon: 468-2521, 468-2522, telefon/fax: 222-3631

E-mail: noran@noran.hu
www.noran.hu

Megjelent a Noran-Kiadónál 2005-ben
Noran-Kiadó 2004 Kft., 1064 Budapest, Rózsa utca 80. I/1.
Felelős kiadó a kiadó vezetője
Irodalmi vezető Kőrössi P. József
Felelős szerkesztő Valcsicsák Dóra
Korrekter Kereszturi Szabolcs
Kötésterv, tipográfia Faragó Ágnes
Tördelte Leiszter Attila

ISBN 963 7416 34 X

Nyomás Kinizsi Nyomda
Felelős vezető Bördős János

Ebben a könyvben gyerekkorom részleteit,
az ötvenes éveket, ötvenhatot,
egy kisváros, egy család, egy fiú életét
írtam le, amikor már semmi sem fáj,
amikor már minden csupa derű.
Nem gyártottam hozzá előzetesen
elméleteket, ami pedig a módszert illeti,
az véges-végig az örömben rejtőzött; az
öröm, a humor, a gyógyító irónia vezetett
mindvégig.

Győri László

1600 Ft

ISBN 963741634-X

9 789637 416347

noran

GYÓÓRI LÁSZLÓ

A kései ÉDEN

199.

16